

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
TEISĖS IR PENITENCINĖS VEIKLOS KATEDRA**

MARIJA TAMULEVIČIENĖ

Teisės ir penitencinės veiklos magistrantūros studijų programa

**NUTEISTŪJŲ AUTOAGRESIJOS PATAISOS
ĮSTAIGOSE MOTYVACIJA
IR PREVENCIJOS GALIMYBĖS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė - doc. dr. Rita Bandzevičienė

Konsultantas – dėst. Petras Stalioraitis

Vilnius,
2006

TURINYS

	PRATARMĖ	3
	IVADAS	5
1.	AUTOAGRESIJOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE CHARAKTERISTIKA	7
1.1.	Agresijos ir autoagresijos samprata	7
1.2.	Autoagresantų grupių įkalinimo įstaigose charakteristika	11
1.3.	Autoagresijos rūšys ir būdai	13
1.4.	Duomenų apie autoagresiją ir kitas traumas palyginimas	19
1.5.	Nuteistųjų ir suimtųjų autoagresijos įkalinimo įstaigose medicininė statistika	21
1.6.	Nuteistųjų autoagresijos viktimiškumas	26
2.	NUTEISTŪJŲ AUTOAGRESIJOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE MOTYVACIJA: EMPIRINIS TYRIMAS	29
2.1.	Tyrimo metodika ir eiga	29
2.2.	Tyrimo rezultatai	30
2.3.	Rezultatų analizė	42
3.	NUTEISTŪJŲ AUTOAGRESIJOS PATAISOS ĮSTAIGOSE PREVENCIJOS GALIMYBĖS	49
	IŠVADOS	55
	PASIŪLYMAI	57
	SANTRAUKA	59
	ZUSAMENFASSUNG	60
	LITERATŪRA	61
	PRIEDAS Nr. I - Anketa	66
	PRIEDAS Nr. II – Autoagresantų, atvykusių iš Alytaus PN 2004 m., sąrašas	70
	PRIEDAS Nr. III – Autoagresantų atsakymai į atvirą anketos klausimą	74
	PRIEDAS Nr. IV - Svetimkūnių nuotraukos	77
	PRIEDAS Nr. V – Svetimkūnių rentgenogramos	89

P R A T A R M Ė

Savęs žalojimas laisvės atėmimo vietose yra dažnas reiškinys. Galima samprotauti, kad kiekvienas žmogus turi teisę rinktis, kaip elgtis su savo kūnu ar sveikata. Tačiau pabandykime įsivaizduoti, kokia turi būti vidinė žmogaus būseną, paskatinusi pasiryžimą luošinti save, kęsti skausmą, užsitarnauti agresyvaus ar sunkiai kontroliuojamo nuteistojo etiketę. Pabandykime įvertinti dezorganizuojančią moralinę žalą pataisos įstaigos mikroklimatui, reabilitacinio darbo tikslams, o taip pat lėšas, laiką, specialistų pastangas, investuojamas teikiant medicininę pagalbą ir įveikiant kitas į save nukreiptos agresijos pasekmes. Taigi, autoagresijos prevencija įkalinimo įstaigose yra aktualus penitencinės sistemos darbuotojų uždavinys. Tačiau autoagresijos reiškiniai įkalinimo įstaigose nėra pakankamai ištyrinėti. Nėra empirinių tyrimų apie savęs žalojimo motyvus Lietuvos įkalinimo įstaigose, apie konfliktines situacijas, į kurias patenka autoagresantai, trūksta informacijos apie autoagresijos būdus ir mechanizmus. Trūkstant moksliniais tyrimais nustatytų faktų ir dėsningumų, pareigūnai ir visuomenė vadovaujasi straipsniais žiniasklaidoje, papasakotomis istorijomis, asmeniniu patyrimu. Taip formuojasi stereotipiniai, supaprastinti vertinimai ir požiūriai apie savęs žalojimo motyvus, būdus ir pasekmes. Dažniausiai sutinkami du stereotipai, vertinant kalinamųjų ir nuteistųjų autoagresiją. Vienas iš jų yra požiūris, kad savęs žalojimas pataisos įstaigoje – būdas manipuliuoti aplinka, todėl tokį suimtųjų ar nuteistųjų elgesį įkalinimo įstaigoje reikia ignoruoti, kitaip tendencija stiprės, taps šantažu. Kitas paplitęs požiūris - save žalojama siekiant mirties, t.y. autoagresija – nepavykęs suicidinis bandymas, o autoagresantas - psichinis ligonis.

Autoagresijų realizavimas ryškiai pablogina nuteistųjų ir suimtųjų asmenų somatinę ir psichinę sveikatos būklę, sveikata ir gyvybė devaluojama kaip vertybė. Reikia paminėti, kad ir įkalinimo sistema patiria nemažai materialinių – finansinių nuostolių. Vien per 2004 metus 108 autoagresantai praleido Laisvės atėmimo vietų ligoninėje 1530 lovadienių, kurio vieno kaina yra 108 Lt.

Per daugelį darbo įkalinimo įstaigoje metų, stebėdama autoagresijos reiškinis, šio darbo autorė susidarė nuomonę, kad autoagresyviais veiksmais suimtieji ir nuteistieji įkalinimo sąlygose mažiausiai siekia mirties. Jų mirties pasirinkimas paprastai būna gerai iš anksto suplanuotas ir dažniausiai įvykdomas iki galo. Greičiau priešingai - autoagresyviais veiksmais, nukreiptais į savo kūno žalojimą, suimtieji ir nuteistieji *siekia pajauti, kad gyvena*.

Atlikdama tyrimą, nagrinėdama autoagresijos priežastis, autorė konsultavosi su Laisvės atėmimo vietų ligoninės medicinos darbuotojais, kurie būna vieni iš pirmųjų autoagresantų pasakojimų liudininkais, jų bėdų klausytojais. Todėl autorė reiškia nuoširdžią padėką ilgamečiams įstaigos darbuotojams, konsultavusiems darbo autorę autoagresijos klausimais:

Laisvės atėmimo vietų ligoninės Psichiatrijos skyriaus gydytojui psichiatrui Aleksandrui Makejevui ir gydytojui rentgenologui Aleksui Andriuškevičiui.

Autorė reiškia pagarbą buvusiam Laisvės atėmimo vietų ligoninės direktoriui A | A Vidui Misevičiui, kuris daugelį metų ligoninės archyvui rinko autoagresantų panaudotas priemones savęs žalojimui bei kaip gydytojas chirurgas domėjosi šios kategorijos žmonių problemomis. Vidas Misevičius yra rašęs straipsnius bei kreipimuisi į save žalojančius asmenis, aiškindamas tokio elgesio žalą sveikatai bei grėsmę gyvybei.

„Nekritikuokite jų. Jie yra tokie, kokie būtume
ir mes, patekę į panašias aplinkybes“.
(Abraomas Linkolnas apie Pietų žmones)

I V A D A S

Agresija nuteistųjų tarpe yra dažnas reiškinys. Agresija - tai yra priešiškas elgesys, kuriam būdingas išūlus pranašumo demonstravimas ar net jėgos naudojimas prieš kitus nuteistuosius, laisvės atėmimo vietų darbuotojus. Tokio elgesio tikslas – pakenkti kitam žmogui psichologiškai ar fiziškai. Tačiau yra agresijos rūšis, kuri būna nukreipta į save patį, tai - autoagresija. Psichologinės literatūros šaltiniuose ji dar vadinama savižala arba savinaika. Autoagresijos reiškiniai – aktuali penitencinio darbo problema, nes savęs žalojimo reiškiniai įkalinimo įstaigose sudaro 52 proc. bendro traumatizmo.

Autoagresija laisvės atėmimo sąlygomis apima įvairius veiksmus, nukreiptus prieš save, retai sutinkamus laisvėje: venų pjovimą, svetimkūnių rijimą bei jų kišimą po oda ar į kūno organus, dirbtinių flegmonų sukėlimą, įleidžiant į raumenis ar į kūno organus seilių, apsiplikinimus ir panašius veiksmus.

Šiuo laikotarpiu nacionaliniai bausmių vykdymo teisės aktai yra derinami su tarptautiniais, ratifikuotais Lietuvoje teisės aktais. Labai svarbūs nagrinėjamu aspektu yra tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys įkalinųjų asmenų teisių užtikrinimą, garbės ir orumo išsaugojimą: pvz., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT). Nors nuo 2003 metų, įsigaliojus naujesiems baudžiamiesiems įstatymams, autoagresijos atvejų įkalinimo įstaigose sumažėjo, tačiau tai gali būti tik laikinas reiškinys, susijęs su įkalinųjų statistikos pasikeitimais.

Šio darbo temos pasirinkimo motyvas – poreikis įsigilinti į besižalojančių įkalinųjų asmenų problemas, nustatyti tokio destruktivaus elgesio paskatas bei numatyti tokio elgesio prevencijos galimybes.

Kokios priežastys skatina į nelaisvę pakliuvusius žmones žaloti save? Kas tai: paskutinė priemonė atkreipti į save dėmesį ar savivalė? Nebylus pagalbos šauksmas ar aktyvi reakcija į laisvės atėmimą? Kokia tikroji tokio elgesio motyvacija? Kas svarbiau autoagresijos prevencijai – užkirsti kelius psichologiniam šantažui ar užtikrinti tinkamą psichologinę ir medicininę pagalbą?

Siekiant atsakyti į šiuos ir panašius klausimus ir buvo suplanuotas šis darbas.

Tyrimo objektas – nuteistieji ir suimtieji šalies įkalinimo įstaigų autoagresantai .

Tyrimo dalykas - autoagresyvaus elgesio motyvai, autoagresantų grupių charakteristikos.

Tyrimo tikslas - nustatyti nuteistųjų ir suimtųjų asmenų autoagresijos pataisos įstaigose motyvus bei tokio elgesio prevencijos galimybes.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant tikslo, suformuluoti šie tyrimo uždaviniai:

- Pateikti autoagresijos pataisos įstaigose sampratą, išnagrinėti autoagresijos formas bei mechanizmus.
- Išanalizuoti medicininius statistinius duomenis ir kitus dokumentus bei įvertinti autoagresijos įkalinimo įstaigose dinamiką.
- Atlikti empirinį autoagresijos motyvų tyrimą.
- Įvertinti šiuo metu vykdomas nuteistųjų autoagresijos reiškinių prevencijos priemones bei pateikti pasiūlymus esamai situacijai gerinti.

Hipotezės:

1. Nuteistųjų bei suimtųjų asmenų autoagresijos įkalinimo įstaigose motyvai yra įvairūs, bet dažniausiai tai yra būdas atkreipti dėmesį į savo problemas bei neišspręstus konfliktus.

2. Nuteistųjų bei suimtųjų asmenų autoagresijos prevencija įkalinimo įstaigose nėra aiškiai teisiškai reglamentuota, todėl tai sąlygoja įkalinimo įstaigų tarnybų neveiklumą dirbant su autoagresantais.

Tyrimo metodai :

1. Literatūros šaltinių, dokumentų bei statistinių duomenų analizė.
2. Apklausa metodas anketavimo ir interviu būdais.
3. Matematiniai duomenų apdorojimo metodai.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojamos autoagresantų ir autoagresijų sąvokos, jų formos bei įrankiai, aptariama autoagresijos įkalinimo įstaigose statistika bei dinamika. Atskiras skyrelis yra skiriamas jaunų autoagresantų viktimiškumo analizei.

Antrojoje dalyje pristatomi ir aptariami empirinio autoagresijos motyvų tyrimo rezultatai, jų pagrindu formuluojamos tam tikros išvados.

Trečiojoje darbo dalyje yra aptariami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, kurie reglamentuoja darbą su save linkusiais žaloti asmenimis, vertinamas autoagresijų prevencinės veiklos efektyvumas.

Pagrindinės darbe vartojamos sąvokos:

Įkalinimo įstaigos – pataisos namai, izoliatoriai, areštinės – daboklės, kalėjimas, ligoninė, kuriuose yra įkalinti ar atlieka laisvės atėmimo bausmę nuteistieji ir suimtieji autoagresantai.

Nuteistieji ir nuteistieji - pataisos namuose, izoliatoriuose, areštinėse – daboklėse, kalėjime, ligoninėje kalintys ar laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys.

Agresija – bet kurio elgesio forma, turinti tikslą pakenkti ar sužeisti bet kokią gyvą būtybę, kuri motyvuota išvengti tokio elgesio.

Autoagresija – tikslinis agresijos nukreipimas į save patį, išreikštas tyčiniu savęs sužalojimu įvairiais būdais.

Autoagresantas – suimtas ar nuteistas asmuo, atliekantis autoagresyvius veiksmus.

Svetimkūnis – autoagresijos tikslu naudojama priemonė ar įrankis, skirtas susižalojimui.

1. AUTOAGRESIJOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE CHARAKTERISTIKA

1.1. Agresijos ir autoagresijos samprata

Šiuo metu dauguma autorių, apibūdindami agresiją, atsižvelgia į du pagrindinius kriterijus – žmogaus ketinimus ir jo veiksmų pasekmes. Agresija, kaip teigia autoriai A. Suslavičius ir G. Valickas, tai toks elgesys, kuris nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę).¹

Agresija – (angl. aggression) – 1) priešiškas elgesys, kuriam būdinga įžūlus pranašumo demonstravimas ar net jėgos naudojimas kito žmogaus, žmonių grupės atžvilgiu. Tokio elgesio tikslas – pakenkti kitam žmogui psichologiškai ar fiziškai. Agresija gali reikštis nepalankumu, nedraugiškumu, priešišku nusistatymu, įžeidinėjimais ir net fiziniu smurtu. Ji gali būti tiesioginė, t.y. nukreipta tiesiog į nepasitenkinimo, priešiškumo šaltinį, ir perkeltinė – dėl tam tikrų priežasčių nukreipiama į kitą asmenį. Perkeltinė agresija labai smerkiama, todėl kai kurie žmonės yra linkę agresiją nukreipti į save. Ji reiškiasi savęs žeminimu, savęs kaltinimu, savęs žalojimu ar net savižudybe;² 2) pranašumo demonstravimas arba puolimas, turint tikslą ką nors fiziškai sužaloti ar psichiškai paveikti;³ 3) frustracinė puolamoji reakcija į neįveikiamas kliūtis; įprotis žodžiais ar veiksmais priešišškai reaguoti į kitų žmonių veiksmus, į daiktinę aplinką ar net save; poreikis nuolat gintis.⁴ Psichologė Maria Fiurst knygoje „Psichologija“ agresiją nagrinėja keliais aspektais. Autorė pamini agresija vadinamus veiksmus: užsispyrimą, įniršio priepuolį, plūdimašį, įžeidinėjimą, baudimą, vogimą, daiktų laužymą, antausius, badymą peiliu, šaudymą, žudymą, šantažą, riaušes. M. Fiurst teigia, kad agresija gali būti pakartojama kaip išmoktas

¹ Suslavičius A. Valickas G. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams.-Vilnius: LPA, 1999. P. 110-111.

² Psichologijos žodynas.Red. R. Augis ir kt. // Vilnius :Mokslo enciklopedijų leidykla, 1993.

³ Kučinskas V.Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje.Teoriniai aspektai: studijų knyga.//Klaipėda. KU leidykla, 2000.

⁴ Jovaiša L. Pedagogikos terminai.//Kaunas. Šviesa, 1993.

veiksmas. Išmokimu pagrįstos agresijos teorijos teigia, kad agresyviai reaguoti išmokstama stebint kitų elgesį. Tarkim, jei matoma, kad agresyvūs veiksmai atneša norimą rezultatą, to išmokstama veikiant pakaitiniam pastiprinimui. M. Fiurst pabrėžia, jog agresyvius veiksmus iš esmės sąlygoja tai, kad iš jų tikimasi norimų rezultatų. Kadangi agresyvūs veiksmai patys save apdovanoja, jie pasikartos vis dažniau.

Psichoanalitinių teorijų šalininkai tvirtina, jog agresijos šaknų reikėtų ieškoti įgimtuose instinktuose. Tai aiškinama auklėjimo ir draudimų ankstyvojoje vaikystėje padaryta žala. Zigmundo Froido nuomone, agresija – įgimtas žmogaus instinktas. Destrukcijos, arba mirties, instinktą jis priešina lytiniam, arba gyvenimo, instinktui. Lytinio instinkto tikslas – palaikyti gyvybę, juo siekiama nuslopinti lytinę įtampą, o mirties instinktas siekia panaikinti bet kokią įtampą, taigi ir paties gyvenimo sąlygotą įtampą. Pasak Z. Froido, mirties instinktas susidūręs su gyvybės instinktu, nuo savęs griovimo nukreipiamas į aplinką, kur pasireiškia agresija ir destruktija.

Konradas Lorenzas veikale „Agresija. Vadinamasis blogis“ palygino žmonių instinktus su gyvūnų instinktais, žmonių agresiją su gyvūnų agresija. Mokslininkas J. Dollardas pateikė savo hipotezę, jog agresija visuomet yra frustracijos – nusivylimo, nemalonios, įtemptos emocinės būsenos, atsirandanti dėl negalėjimo patenkinti kokį nors poreikį, realizuoti tikslą, įveikti sunkumus – padarinys.

Visoms šioms koncepcijoms bendra tai, kad jos agresijai priskiria įtampą mažinantį, vadinamąjį katarsio efektą, tai yra agresija laikoma nusiraminiu, tuo ji ir patenkinama. Tai patvirtina ir Berkowitz (1993), jog agresija yra ne tik tyčinis siekimas kam nors pakenkti, bet jos dėka įmanomas intelektualinis pasiekimas, nepriklausomybės išsikovojimas.

Nors mokslinėje literatūroje gausu atliktų agresijos tyrimų, vis dėl to agresijos sąvoka nėra visiškai tiksli ir neapima visų šio daugialypio reiškinių aspektų. R. A. Baron ir D. Richardson (1994) agresijos sąvoka buvo bandoma įvertinti šį reiškinį kiek įmanoma plačiau: „Agresija yra bet kurio elgesio forma, turinti tikslą pakenkti ar sužeisti bet kokią gyvą būtybę, kuri yra motyvuota išvengti tokio elgesio“. Čia svarbiausi išryškėję aspektai:

- agresija apibūdinama kaip žalą darantis veiksmas;
- viena iš būtinųjų sąlygų – noras pakenkti;
- auka, kurios atžvilgiu vykdoma agresija, laiko „žalą darantį veiksma“ nepageidaujamu;
- yra svarbus pats ketinimas pakenkti ir kiti motyvai yra antraeiliai.

*

Tačiau yra agresijos pasireiškimo būdai, kai įtampa, įniršis, nevilts ar neapykanta yra nukreipta į save. Tai autoagresyvus elgesys. Auto [gr. autos – pats] pirmoji sudurtinio žodžio

dalis, reiškianti savo, savas, savaiminis, automatinis. Auto + agresija – asmens agresija prieš save.⁵

„Autoagresija (autoaggression – vok.) – tai prieš save patį nukreipti destruktivūs impulsai ir elgsena. Jų gaištis arba nesugebėjimas išlieti agresiją išorėn gali nukreipti agresyvius impulsus į save patį“.⁶ Autoriai Tomas Auchter ir Laura Viviana Strauss teigia, kad autoagresyvus elgesys reiškiasi savinaika (selbstverletzung – vok.) – save žalojančiu elgesiu. Būna slaptų susižalojimų (pavyzdžiui, dirbtinis ligos ar ligos simptomų sukėlimas) ir atvirų susižalojimų (pavyzdžiui, įsipjovus, apsideginus ir pan.). Žmonės dažniausiai žalojasi patyrę vidinę tuštumą, įtampą ar nusivylimą. Kitais atvejais susižalojęs (pavyzdžiui, pamatęs plūstantį kraują) žmogus ima suvokti, kad yra gyvas, kad egzistuoja, atsikrato įtampos (neretai ir minties apie savižudybę), dar labiau sustiprėja jo savasties pojūtis. Šiuo požiūriu, kaip tai nebūtų paradoksalu, žmogus žalodamasis saugo save ir savo gyvybę. Kartais nustatoma, kad save žalojantis asmuo yra patyręs smurtą. Žaloti save gali pastūmėti ir nesąmoningas poreikis būti nubaustam.⁷

Laisvojoje Wikipedijos enciklopedijoje šis elgesys vadinamas savižala.⁸ Savižala – tikslinis savęs žalojimas (nesiekiant nusižudyti). Dažniausiai tai daroma siekiant nusiraminti, susikontroliuoti, ar iš neapykantos sau. Tam tikslui naudojami įrankiai: peiliukas ar peilis, nors yra ir save deginančių ar sau kaulus laužančių žmonių. Savęs daužymas taip pat kai kada laikomas savižala, ši jos forma kur kas labiau paplitusi. Pjaustosi, deginasi ar kaulus laužosi ne daugiau nei procentas Europos gyventojų, o savižališkų tendencijų (iš savižaliams skirtų tinklapių statistikos) turi apie 10 % gyventojų.⁹ Yra nustatyta, kad linkę žalotis asmenys daugiau nei kiti serga anoreksija ar bulimija, buvo (ar yra dabar) seksualiai ar kitaip išnaudoti / išnaudojami, serga depresija ar turi kitokių psichologinių sutrikimų. Žmonės, žalodami save ir patirdami išorinį skausmą, paprastai bando nukreipti savo dėmesį ir mintis nuo vidinio skausmo, įtampos, kamuojančio nerimo. Savižala tiesiog priemonė, palengvinanti išgyvenimus. Dažniausiai tai reiškia, kad asmuo turi neišspręstų vidinių problemų.

Psichologai Horstas Dilingas ir Reimeris Christianas autoagresija vadina išorės agresyvumo nukreipimą į save dėl nusivylimo arba patirtų nuoskaudų.¹⁰

Autoriai D.J. Coce, P.J. Baldwin, J. Howison knygoje „Psychology in Prisons“ teigia, kad agresija nuteistųjų tarpe kyla dėl patiriamų neigiamų vidinių emocijų, izoliuotos gyvenamosios

⁵ Tarptautinių žodžių žodynas./III leidimas, Alma litera.

⁶ Auchter T. Strauss V.L. Psichoanalizės terminų žodynelis. – Vilnius. Vaga, 2003. P 35.

⁷ Ten pat, P. 139.

⁸ <http://www.lt.wikipedia.org/wiki/savizala>; =: prisijungimo laikas: 2005-10-15

⁹ [www.http://lt.efactory.pl/savizala](http://lt.efactory.pl/savizala) =; prisijungimo laikas 2005-10-15

¹⁰ Dilingas H. Reimeris Ch. Psichiatrija ir psichoterapija. – Vilnius. Avicena, 2000.P. 237.

aplinkos diskomforto, kitų nuteistųjų agresijos, sunkios fizinės, psichinės būklės, vidinių išgyvenimų, vidinio nuovargio.

Rusų psichiatras V. Pirožkov, nagrinėjęs žalojimosi atvejus įkalinimo įstaigose, vadina tokį elgesį autoagresija, savižala ar kenkimu kūnui (аутоагрессия, самоповреждение или членовредительство).¹¹ Nagrinėdamas save žalojančių asmenų elgesį psichologas juos vadina autoagresantais, o jų elgesį autoagresyviu. Autoriaus nuomone, tai viena iš grėsmingiausių ir žalingiausių asmens, esančio izoliuotoje socialinėje aplinkoje, elgesio formų. Tokio elgesio profilaktika būna sėkminga tik tuomet, kai ji yra kompleksinė: jungia savyje organizacinius metodus, psichologinį ir socialinį reabilitacinį darbą, medicininę priežiūrą, režimo priemones. Svarbu, teigia autorius, numatyti situacijas ir įtakos faktorius, lemiančius autoagresyvų įkalinto asmens elgesį.

Rusų psichiatras V. Volkov, knygos „Медицинская психология в ИТУ“ autorius, save žalojančius asmenis vienareikšmiškai vadina autoagresantais. Autoagresiją jis įvardija psichiatro ir pataisos sistemos žinovo požiūriu – tai audinių ar organų žalojimas, turint tikslą šantažuoti, protestuoti, išvengti atsakomybės ar įpareigojimų, vengiant laikytis nustatytos tvarkos ar dienotvarkės.¹²

Rusų autorius N. Popov teigia, kad autoagresija – terminas ne medicininis, o teisinis ir siūlo šį veiksmažodį prilyginti iš anksto apgalvotam nusikaltimui.¹³

Autoagresijos problemą įkalinimo įstaigose yra nagrinėję lenkų autoriai A. Wolska, B. Waligora. Jų nuomone, autoagresyvus elgesys priklauso nuo įkalinto asmens sugebėjimo prisitaikyti izoliacijos sąlygomis.

Remiantis išdėstytomis prielaidomis ir atsižvelgiant į autoagresijos specifiškumą izoliuotoje aplinkoje bei tikslinę šio tyrimo grupę, galima taip apibrėžti darbe naudojamas sąvokas:

autoagresija įkalinimo įstaigoje – tai tikslinis agresijos nukreipimas į save patį, išreikštas tyčiniu save sužalojimu įvairiais būdais;

autoagresantas įkalinimo įstaigoje – tai nuteistas ar suimtas asmuo, atliekantis autoagresyvius veiksmus.

¹¹ Пирожков В.Ф.Криминальная психология.-Москва:Ось-89,1998.С.120-121.

¹² Волков В.Н.Медицинская психология в ИТУ.- Москва:Юридическая литература,1989.С.150-151.

¹³ Диагностика симуляций, аgravаций, диссимуляций и членовредительства в условиях исправительно-трудовых учреждений. Медицинские рекомендации. //Казань. Мед.отдел МВД СССР. 1982. С.6.

1.2. Autoagresantų grupių įkalinimo įstaigose charakteristika

Specifinės socialinės izoliacijos sąlygos negali neįtakoti asmens charakterio savybių.

Izoliuotas žmogus, kaip teigia B. Waligora (1974) knygoje „Žmogaus funkcionavimas izoliacijos sąlygomis“, stengiasi, kiek leidžia jo galimybės, nugalėti izoliacijos pasekmes arba bent sumažinti jos įtaką, norėdamas išsaugoti vidinę ir išorinę pusiausvyrą. Tiems, kam tai pavyksta, vystosi socialiai pozityvios, teigiamos charakterio savybės, kam ne – charakterio ir elgesio bruožai gali įgauti socialiai negatyvaus elgesio tendencijų.

Pastarųjų tarpe stebima:

- Pakitus socialiniam statusui, pakinta ir vertybių skalė: atsiranda kai kurių asocialių bruožų akcentuacijos (išryškinimas), tokių kaip savo kriminalinio elgesio išaukštinimas, nesusivaldymas ar nesuvaldomumas, abejingumas savo tolesniam likimui, nesavarankiškumas, nerealių norų ar svajonių iškėlimas arba bet kokių teigiamų tikslų ignoravimas;

- Agresyvių elgesio bruožų formavimasis (agresiją nukreipiant kitų asmenų atžvilgiu arba autoagresyvus elgesys, nukreipiant agresiją į save).

Pasak minėto autoriaus, greta išvardintų neigiamų nuteistojo asmens bruožų gali būti stebimi ir kiti psichologiniai pokyčiai. Nuteistasis sąmoningai siekia tikslo: nori įsitvirtinti ar dominuoti sau panašių asmenų tarpe, reikalauja sau privilegijų, siekia atlikti bausmę kitoje įkalinimo įstaigoje, protestuoja, „ieško teisybės“, konfliktuoja ir kt. Visa tai yra atliekama grubiai, grasinant, įžeidinėjant ar net save žalojant. Kai toks elgesys kartojamas, jis išmokstamas ir tampa charakterio bruožais.

Kaip buvo minėta agresijos sampratoje, agresyvus ir autoagresyvus elgesys dažnai būna frustracijos pasekmė, protesto prieš psichinę ar fizinę grėsmę forma. Taip gali reikštis protestas prieš kitų nuteistųjų smurtą, įkalinimo įstaigos administracijos sprendimus, prieš paskirtą nuobaudą, kuri subjektyviai suvokiama kaip neteisinga. Agresiją gali skatinti ir nuteistiesiems dažnai būdingas savo kaltės dėl nusikaltimo įvykdymo nepripažinimas bei nesutikimas su teismo nuosprendžiu, skriaudos ir noro keršyti išgyvenimas.

Apibendrinant nuteistųjų autoagresyvaus elgesio veiksnius, galima išskirti dvi jų grupes:

- Nuteistojo asmenybės ypatumai;
- Specifinės bausmės atlikimo sąlygos.

Tarp autoagresyvių nuteistųjų sutinkami ir psichiškai sveiki asmenys, ir asmenys, turintys psichinių sutrikimų.

Psichiškai sveikų autoagresantų grupėse galima išskirti kelis pogrupius:

- Nuolat neigiamai nusiteikę aktyvūs asocialūs asmenys;

- Asmenys, kurių agresyvus elgesys epizodiškai kartojasi kaip protesto ar opozicijos reakcija;
- Asmenys, kurie įsitikinę, kad ypatingai agresyvus elgesys padeda išsikovoti norimą statusą ir autoritetą kitų nuteistųjų tarpe;
- Ilgam laikotarpiui nuteisti asmenys, kurių asmenybės individualūs ypatumai nejučia „kriminalizuojasi“: išsivysto vidinė tuštuma, skeptiškas požiūris į įstatymus ar elgesio taisykles, abejingumas supančiai aplinkai.¹⁴

Atskirai reikia aptarti psichinius sutrikimus turinčių autoagresantų grupę. Sutrikusios psichikos žmogus dažnai ir laisvėje turi daugiau prisitaikymo socialinėje aplinkoje problemų nei sveikas. Jo keistumas paprastai padidina atstumą (socialinę distanciją) tarp jo ir kitų žmonių, padidina jo socialinę atskirtį ir vienišumą. Įkalinimo įstaigoje toks asmuo tarsi patiria „dvigubą izoliaciją“, nes jis ne tik kaip ir kiti nuteistieji turi prisitaikyti gyventi socialinės izoliacijos sąlygose, bet ir yra nuteistųjų bendruomenėje izoliuojamas dėl savo psichikos sutrikimų. Tai kelia papildomas frustracijas, kurios dažnai prasiveržia agresijos ar autoagresijos forma.

Tokių asmenų grupes, kaip teigia A. Makejev (2000), sudaro:

- „Emociškai nepastovūs, isteriški psichopatai;
- Protiškai atsilikę, riboti, primityvūs asmenys;
- Traumuoti ligoniai (turintys organinę galvos smegenų patologiją).“¹⁵

Nuteistųjų, turinčių psichinių sutrikimų ar psichinių organinių susirgimų, grupėje, autoagresyvų elgesį taip pat skatina psichopatijos, reaktyvinės būklės, depresinės būklės, isterinio tipo ar emociškai nestabilaus tipo asmenybės sutrikimai. Destruktyvaus elgesio savo atžvilgiu rizika būdinga asmenims, kurie išgyvena stipriai išreikštus apmaudo, protesto, bausmės baimės, vienišumo, abejingumo supančiai aplinkai jausmus. Pažymėtina, kad autoagresyvus elgesys tiek laisvėje, tiek įkalinimo įstaigose dažnai būna abstinencijos būklių dėl priklausomybės nuo narkotikų ar alkoholio pasekmė.

Autoagresija aptariamoje nuteistųjų grupėje ypač dažnai sukelia labai sunkaus susižalojimo ar net mirties pavojų. Todėl asmenims, kurių autoagresija yra visiškai arba iš dalies susijusi su psichikos pažeidimais, turėtų būti laikomi socialiai pavojingais ir jiems turėtų būti taikomos medikamentinės (psichotropinės) profilaktinės priemonės.

Kitais atvejais, kaip teigia gydytojas psichiatras A. Makejev, autoagresijų profilaktikoje pagrindinis vaidmuo tenka psichologams, socialiniams darbuotojams (būrių viršininkams), bei visų tarnybų efektyviam bendradarbiavimui.

¹⁴ Leongard K. Akcentuotos asmenybės.- Berlynas, 1968. P. 42.

¹⁵ Makejev A. Psichinių anomalijų esmė ir charakteristika.//Vilnius. LPA, 2000. P. 142-143.

Medicinos mokslų daktarė, profesorė, darbo grupės, nagrinėjusios suicidologijos problemas Rusijos pataisos įstaigose, vadovė A. Amburova (1983) autoagresyvius veiksmus pagal jų tikslinę paskirtį skirsto į tris grupes:

1. Veiksmus, susijusius su potraukių patologija;
2. Veiksmus, susijusius su naudos gavimu;
3. Veiksmus, nukreiptus į save dėl negalėjimo nukreipti agresijos į išorę.

A.Liebling (1992) išskyrė šiuos psichologinio pobūdžio veiksnius, keliančius įtampą ir skatinančius nuteistųjų agresiją ir autoagresyvų elgesį įkalinimo įstaigose:

- nežinomybės baimė, izoliacija nuo šeimos ir artimųjų;
- pasimetimas dėl griežtos ir autoritariškos aplinkos;
- nežinoma ir nuo jų nepriklausoma ateitis;
- gėda dėl įkalinimo;
- nužmoginanti įkalinimo įstaigos aplinka.

Autoagresijos riziką įkalinimo įstaigose didina ir papildomi veiksniai:

- smarkus gėrimas ir narkotikų vartojimas;
- didelė kaltė ar gėda dėl padaryto nusikaltimo;
- žmogus jaučiasi praradęs bet kokį pagrindą po kojomis;
- turi psichinių sutrikimų ir/ar yra mėginęs nusižudyti;
- gavo blogų žinių iš namų;
- įkalinimo įstaigos darbuotojai nemoka atpažinti gresiančios savižudybės ženklų

ir nežino, kaip į juos reaguoti.¹⁶

1.3. Autoagresijos rūšys ir būdai

Analizuojant autoagresijos problematiką ir ieškant autoagresijos profilaktikos priemonių, reikia atkreipti dėmesį į paplitusias autoagresijos rūšis bei jos vykdymo mechanizmus.

Todėl šiame skyriuje bus išanalizuota Laisvės atėmimo vietų ligoninės medicininio archyvo medžiaga ir aptarti per 10 metų (1994 –2004) užfiksuoti suimtųjų ir kalinamųjų autoagresijos atvejai, jos formos, naudotos priemonės, atlikimo būdai. 4 ir 5 prieduose yra pateikiama autoagresijos atvejus iliustruojanti medžiaga (svetimkūnių nuotraukos (4 priedas) ir rentgenogramos (5 priedas)).

Pirmiausiai aptarsime autoagresijos rūšis, jos lokalizacijos vietas, panaudotus įrankius ir atlikimo mechanizmus.

¹⁶ Gailienė D. Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje// Vilnius. Tyto Alba, 1998. P. 58-59.

Galima išskirti tokias *autoagresijos rūšis*:

- Svetimkūnių rijimas;
- Svetimkūnių įsikalimas (įstūmimas) į krūtinės ląstą, pilvo ertmę, minkštuosius audinius, paodį, lytinius organus;
- Dirbtinės flegmonos;
- Pjautinės ir durtinės žaizdos;
- Kombinuoti atvejai;
- Kiti atvejai;
- Jau esančio susirgimo tyčinis bloginimas (autoagresijos atmaina).

Autoagresijos *lokalizacijos vietos* yra labai įvairios. Žalojimui tinkamas visas žmogaus kūnas. Žalojama vieta pasirenkama priklausomai nuo to, kokia bus įvykdytos autoagresijos rūšis. Autoagresijos *įrankiai* pasirenkami pagal turimas įkalinimo įstaigoje galimybes bei pasirinktą autoagresijos rūšį. Tai būna arba atsitiktinės, pirmos į akis kritusios ar po ranka pakliuvusios priemonės, arba priemonės, specialiai pagamintos autoagresijos atlikimui.

Autoagresijų atlikimo *mechanizmai* yra gana įvairūs. Dažniausiai pasitaikantys autoagresijos atvejai yra *svetimkūnių rijimas*. Praryjami įvairūs svetimkūniai: metalinių lovų spyruoklės, metaliniai virbai, šaukštai, peilių geležtės, armatūros gabalai, vinys, vielos, užuolaidų ir drabužių segtukai, sagos, adatos, termometrai, odos ritinėliai, domino kaladėlės, durų vyriai, lovų spyruoklės, šratinukai, varžtai, durų vyriai, arbatinukų ar puodukų rankenos, stiklo gabalėliai ar duženos, skutimosi peiliukai. Dalis svetimkūnių pasišalina natūraliu būdu, kiti operuojami. Pagrindinis svetimkūnių nustatymo būdas yra rentgenologinis. Visa svetimkūnių „migracijos“ po virškinamąjį traktą eiga yra fiksuojama rentgenogramose. Svetimkūnių diagnostikos efektyvumas labai priklauso nuo svetimkūnio cheminės struktūros ir jį sudarančių cheminių elementų atominių masių. Metaliniai ir kauliniai svetimkūniai rentgenologiškai ar echoskopiškai aptinkami lengviau. Rentgenologiniu būdu sunkiau nustatyti mažo tankio sudėties medžiagas, kurios rentgeno spinduliais vos išvelgiamos: tai gali būti maži aliumininiai svetimkūniai, odos gabalėliai, stiklas, plastmasės, medžio gabalai, guma, domino kaladėlės.

Pavojingiausios, medikų nuomone, vadinamosios „ragatkės“, t.y. paprasti žiogeliai drabužiams susegti, kurio abu galai yra išlenkti į išorę. Ties tampriąja segtuko vieta galai netvirtai sukabinami siūlu, įrenginys lengvai „įvyniojamas“ į duonos minkštimą (arba – ne) ir prarijamas, paliekant išorėje siūlo galą. Patraukus už siūlo, tamprūs segtuko galai išsiskečia ir įsminga į stemplę. Toks įtaisas gali įstrigti stemplėje aštriaisiais galais į viršų arba pavojingesniu būdu – aštriaisiais galais į apačią. Tuomet šie užstrigę iš apačios galai neleidžia ištraukti svetimkūnio į viršų. Tai pačios pavojingiausios operacijos. Tokie svetimkūniai praduria

ar prapjauna stemplės, skrandžio ar žarnų sienelės ir tik chirurginė intervencija gali išgelbėti ligonį. Yra buvę mirties dėl svetimkūnio, įstrigusio stemplėje, atvejų.

Kitas autoagresijos mechanizmas – svetimkūnių sukalmas. Svetimkūniai sukalami dažniausiai į krūtinės ląstą, plaučius, pilvo ertmę ir į bet kurios kūno vietos raumenis ar paodį: pilvo, kaklo, krūtinės, smilkinio, dilbio, riešo ir kt. Dažniausiai kalami svetimkūniai - vielos ir adatos. Ne visuomet jas galima šalinti ar net surasti. Svetimkūniai, dėl įvairių priežasčių nepašalinti chirurgiškai, dažnai inkapsuliuojasi, apauga jungiamuoju audiniu ir nejudėdami gali taip išbūti visą žmogaus gyvenimą. Tačiau paprastai aplink juos susidaro uždegiminis infiltratas arba cista su pūliais, kuri anksčiau ar vėliau pratrūksta, infekcija pakliūna į tarpuplautį (mediastinum – lot.), pilvo ar dubens ertmės ir sukelia sunkius mediastinitus, peritonitus. Svetimkūniai gali judėti ne tik pleuros ar pilvo ertmėje, pūlinio viduje, bet gali keliauti ir organizmo audiniais aukštyn arba žemyn. Ši migracija gali būti miogeninė – dėl raumenų susitraukimų, statinė – ligoniui keičiant kūno padėtį, palpatorinė arba operacinė – čiuopimo arba operacijos metu. Gali būti vadinamoji intraertminė ir intrakanalinė svetimkūnių migracija (organizmo ertmėmis ir kitais anatominiiais keliais), intersticinė migracija (tarpudininių tarpais) ir kombinuota migracija (iš ertmių ir kanalų keliauja į tarpudininius tarpus ir atvirksčiai). Akivaizdu, kad, įsivarius svetimkūnį į organizmo audinius ar organus, autoagresantas neturėtų būti tikras, jog medikai jį ras toje pačioje vietoje.

Dar vienas populiarus savęs žalojimo būdas - dirbtinės flegmonos sukėlimasi (kalėjimo žargonu – „mastyrka“, o sau atliekantis tokius veiksmus asmuo vadinamas „mastyrščiku“). Flegmonoms sukelti, jei tik įmanoma gauti, naudojamas medicininis švirkštas, kuriuo suleidžiamos seilės ir/ar dantų apnašos į raumenis. Jei švirkšto nėra, tuomet naudojamos kitos priemonės, pvz. jau panaudota tuščia tušinuko šerdelė, kuria praduriamas paodis ir „supučiamos“ seilės. Dažniausiai tai būna „injekcija“ į kojas, rankas, krūtinės ląstą, rankų plaštakas ir kojų pėdas, kai kuriais atvejais, į vidaus organus (plaučius, kepenis), kartais į kelias vietas iš karto. Ligonis ne iš karto kreipiasi į įkalinimo įstaigos, kurioje atlieka bausmę, Sveikatos priežiūros tarnybos medikus. Palaukia, kol ima formotis pūlinys. Tuomet dar tenka palaukti iki konvojavimo į ligoninę dienos. Susidaro didžiulė (-ės), pūliuojanti (-čios) žaizda (-os). Tokių pūlingų žaizdų gydymas yra skausmingas, sunkus ir, be abejo, brangus. Ligonio pūlinga galūnė tikraja ta žodžio prasme operacijos metu yra išmėsinėjama, plaunama dezinfekuojančiomis medžiagomis, valoma. Žaizda iš karto po operacijos neužsiuvama saugantis infekcijos, o žaizdos plovimo procedūros nuolat kartojamos. Vartojami brangūs antibiotikai, dezinfekavimo skysčiai, nuskausminantys vaistai, įvairūs kraujo ir jo pakaitalų preparatai, daug tvarsliavos. Lieka randai, estetinė kūno išvaizda subjaukota visam gyvenimui. Ypatingai daug dirbtinių flegmonų sau atlikdavo nepilnamečiai iš Kauno NTI-PN. Tuomet viena iš tokių flegmonos operacijų, atliktų

vienam iš nepilnamečių 1998 metais LAVL, buvo nufilmuota, o vaizdajuostė parodyta Kauno NTI-PN. Tai buvo gera šoko terapija nepilnamečiams, po kurios dirbtinių flegmonų atlikimas ryškiai sumažėjo.

Nemažai atvejų, kai gydytojams nepavykdavo išsaugoti pūliuojančių galūnių ir jas tekdavo amputuoti, siekiant išgelbėti ligonių gyvybes. Pasitaikė ir mirties dėl flegmonos komplikacijų atvejų. Vienam iš ligonių dėl dirbtinės flegmonos iš pradžių teko amputuoti pėdą, paskui blauzdą, dar po kurio laiko teko šalinti dalį šlaunikaulio, o galiausiai amputuoti koją kartu su klubo sąnariu. Tačiau ir tai nepadėjo. Ligonis mirė.

Nuteistieji žalojasi ir kitu būdu, susijusiu su seilių panaudojimu: pvz., seilėmis suvilgytu siūlu pervėrus paodį kelio ar dilbio sąnario srityje išsivysto infekcija. Galūnė karščiuoja, tinsta, skauda, vystosi kraujo užkrėtimas.

Kitas pakankamai dažnas autoagresijos atvejis yra *pjautinės ir durtinės žaizdos*. Pjaustomi ir durstomi dilbiai, rankų venos, kaklas, pilvas ir kt. Pjautinės rankų dilbių žaizdos, venų pjaustymas bei kūno odos pjaustymas yra dažni autoagresijų, kai nereikalinga stacionarinė, o užtenka ambulatorinės pagalbos, atvejai, nes žaizdos, kaip taisyklė, būna paviršinės, negilios. Dažniausiai tai spontaniški, tardymo izoliatoriuose ar areštinėse – daboklėse atliekami savęs žalojimo veiksmai.

Kombinuotais autoagresijų atvejais autoagresantai atlieka kelių rūšių autoagresijas. Pavyzdžiui, 2004 metais autoagresijų atvejais vienas autoagresantas vienu metu prarijo metalinį svetimkūnį bei įsikalė vielą į dešiniojo klubo srities paodį; kitos autoagresijos atveju buvo praryti metaliniai svetimkūniai ir įkištos vielos į pilvo paodį; dar kitu atveju autoagresantas įsikalė adatą į kepenis, prarijo 2 „žiogelius“ ir metalinę lovos spyruoklę bei keletą vinių. Kombinuotos autoagresijos atliekamos „dėl tikrumo“, t.y. užsitikrinant, kad nebūtų per mažai susižalota. Tuomet nebus pasiektas tikslas išvykti iš įkalinimo įstaigos į ligoninę.

Kiti atvejai pasireiškia įvairiai: *kaulų laužymas* – nedažnas autoagresijos atvejis. Paprastai jį atlikti autoagresantui padeda kiti nuteistieji. Yra pasitaikę atvejų, kai nuteistieji bandė *nusipjauti liežuvį, persirėžti peiliu kaklą, nusipjovė lytinį organą, nukando savo kūno odos gabalą, apsiplikė karštu vandeniu*.

Susiuvus liežuvį bandžiusiam jį nusipjauti, ligonis dar porą kartų ardė siūles, kad galėtų išvengti teismo posėdžio, jį kaustė nuosprendžio baimė. Liežuvis buvo sutinęs, žaizda sunkiai gijo, buvo iškilusi jo amputacijos grėsmė.

Nusipjovęs lytinį organą, psichikos liga sergantis ligonis jį išmetė į klozetą. Ligonis buvo gelbėjamas nuo nukraujavimo.

Vienas iš suimtųjų buvo atvedintas į ligoninę dėl to, kad „susiųvo“ lūpas metaline viela lyg siuvimo siūlu. Į klausimą, kodėl tai atliko, atsakė: „nenoriu su niekuo kalbėti“.

Kitu atveju, vengdamas grįžti į įkalinimo įstaigą, nors ir surakintas antrankiais, ligonis pasilenkęs nukando gabalą kojos kelio odos.

Dėl prarytų svetimkūnių atvykęs nuteistasis, baigiantis gydymo laikotarpiui, sužinojęs išrašymo iš ligoninės datą, tą pačią dieną, siekdamas pasilikti ligoninėje, apsiplikė pėdą karštu vandeniui.

Tikslinis jau esančios ligos pabloginimas pasireiškia tuomet, kai asmuo, žinodamas savo susirgimus, tikslingai demonstratyviai ar užslėptai atsisako nuo gydymo, nevartoja vaistų, atsisako nuo būtinų procedūrų, injekcijų, operacijų. Tokiu būdu jis stengiasi ilgiau pabūti gydymo įstaigoje, o išrašomas už gydymo režimo nesilaikymą ar atsisakymą nuo stacionarinio gydymo turi motyvą reikalauti sugrįžti atgal dėl pablogėjusios sveikatos. Pasitaiko nemažai atvejų, kai autoagresantai, atvykę į ligoninę gydymui dėl įvairios lokalizacijos svetimkūnių, atlikę reikalingus tyrimus, atsisako operuotis ir grįžta į įkalinimo įstaigą. Tokie asmenys, susiklosčius nepalankiai jų atžvilgiu situacijai įkalinimo įstaigoje, gali sugrįžti atgal į ligoninę. Kitaip tariant, jie vežiojasi su savimi neišspręstas ne tik medicininės, bet ir psichologines problemas.

Užfiksuoti atvejai, kai nuteistieji ir suimtieji *simuliuoja ar agravuoja ligą*. Tai daroma dėl įvairių priežasčių.

Simuliuojant (lot. *simulatio* – apsimetimas) – melagingas tikrovės vaizdavimas, siekiant suklaidinti, apgauti, sudaryti netikrą vaizdą¹⁷; apsimetimas – tai melagingas tikrovės vaizdavimas, norint suklaidinti, apgauti, siekiant kokio nors tikslo¹⁸. Simuliacijos atvejais atliekami veiksmai dažnai turi ir autoagresijos požymių. Štai keli interviu metu išklaustyti autoagresantų pasakojimai apie simuliacijos mechanizmus:

„Jei bandysi simuliuoti skrandžio žaizdą, reikia supjaustyti lašinius tokiais gabaliukais, kokius tik gali praryti. Juos praryti reikia prieš atliekant rentgenoskopiją nekramčius, sveikais gabalais“; „Išdžiovini tabaką, po to smulkiai sutrini į dulkes. Prieš atliekant plaučių rentgenogramą, įkvepi jas per burną. Ant plaučių lieka dėmės, gali pripažinti tuberkuliozę“; „Kai dėl inkstų ima šlapimo tyrimą, reikia įlašinti į jį 2-3 lašus kraujo“; „Paimi nuo tušinio šerdelės antgaliuką (metalinį) ir iš jo su adata išstumi šratuką. Tą šratuką reikia dešinėje krūtinės pusėje paslėpti po oda: su adata padarai skylutę, įkiši šratuką, o skylutę užklijuoji su pleistru. Tą patį padarai ir ant nugaros. Tik reikia padaryti taip, kad šratukas ant krūtinės ir ant nugaros būtų viename aukštyje. Kai skylutės užgis, galima daryti plaučių rentgenogramą, gali pripažinti tuberkuliozę“.

¹⁷ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.- Vilnius, 1972.

¹⁸ Tarptautinių žodžių žodynas.- Vilnius, 1985.

Galima pastebėti, kad simuliaciniai veiksmai yra ypač būdingi suimtiesiems asmenims. Dažnai suimtieji simuliuoja ligą, siekdami užvilkti ikiteisminio tyrimo veiksmus, tuo suteikdami sau daugiau laiko apgalvoti situaciją. Dėl tokių veiksmų patekę į Laisvės atėmimo vietų ligoninę, kur gydomi visų režimo rūšių nuteistieji ir suimtieji, jie bando užmegzti ryšį su bendrininkais arba giminaičiais. Simuliantai tikisi, kad suvaidintos ligos gali nors kiek paveikti teismo nuosprendį, „sugraudinti“ teisėjus. Agravacijos (*lot. gravitas* – sureikšminimas, sustiprinimas) atveju ligoniai savo pasakojimuose sureikšmina esančios ligos simptomus. Esantis skausmas nupasakojamas kaip nepakeliamas, atsiranda nebūdingų ligai simptomų bei pojūčių. Dažniausiai tuo siekiama konkrečių rezultatų: pvz. gauti invalidumo grupę. Gydytojai, turintys medicininės darbo įkalinimo įstaigose praktikos, greitai atskiria tikrąsias ligas nuo simuliuojamų ar agravuojamų, tačiau su išvadamis neskuba. Išankstinis nusistatymas prieš ligonį kaip simuliantą apsunkina ligos diagnostiką. Sakoma, kad simuliantų kiekis gydymo skyriuje atvirkščiai proporcingas gydytojo žinioms.

Labai dažnai pasikartojančios vienodos susižalojimo formos bei įrankiai leidžia įtarti, jog įkalinimo įstaigoje nuteistųjų tarpe yra „specialistų“, kurie abipusiu sutikimu (susitarimu) padeda įvykdyti autoagresiją. Šito neneigia ir kalbinti respondentai, kurių susižalojimo vietos jiems patiems fiziškai nepasiekiamos (pvz. metaliniai svetimkūniai plaučiuose arba minkštuosiuose audiniuose iš nugaros pusės) arba kaulų laužymo autoagresijos tikslu pavyzdžiai. Tokie padėjėjai įkalinimo vietose garsėja geromis žmogaus anatomijos ir fiziologijos bei medicininių instrumentų panaudojimo žiniomis bei teikia konsultacijas potencialiems autoagresantams.

Išnagrinėjus autoagresijos atvejus per 1994 – 2004 metų laikotarpį, nustatytos šios autoagresijų įkalinimo įstaigose rūšys: svetimkūnių rijimas; svetimkūnių įsikalimas (įstūmimas) į krūtinės ląstą, pilvo ertmę, minkštuosius audinius, paodį; dirbtinės flegmonos; pjautinės ir durtinės žaizdos; kombinuoti bei kiti pavieniai atvejai; jau esančio susirgimo tyčinis bloginimas.

Autoagresijos lokalizacija autoagresanto kūne yra įvairi, jos pasirinkimas priklauso nuo autoagresijos rūšies.

Autoagresijos rūšių ir atlikimo mechanizmo analizė leidžia suprasti, kad autoagresija – pakankamai žiaurus, brutualus savęs žalojimo aktas, kuriam dažnai yra pasiruošiama iš anksto.

1.4. Duomenų apie autoagresiją ir kitas traumas palyginimas

Autoagresija pagal Laisvės atėmimo vietų ligoninės medicininės statistikos kompiuterinę programą priskiriama traumų grupei. Visos nuteistųjų ir suimtųjų traumas pagal pobūdį yra skirstomos į: gamybines (1), buitines (2), autoagresines (tyčinius susižalojimus) (3) ir smurtines (4).

Nagrinėjant visų traumų, įvykusių šalies įkalinimo įstaigose per 1994 – 2004 metų laikotarpį rūšis, išryškėjo akivaizdus faktas, jog autoagresinės traumas sudaro didžiausią traumų įkalinimo įstaigose dalį. Kadangi toliau darbe naudosime įkalinimo įstaigų pavadinimų trumpinius, 1 lentelėje pateikiame jų išaiškinimus.¹⁹

1 lentelė. Įkalinimo įstaigų pavadinimų išaiškinimai

Eil. Nr.	Nesutrumpintas įstaigos pavadinimas	Sutrumpintas įstaigos pavadinimas
1.	Laisvės atėmimo vietų ligoninė	LAVL
2.	Vilniaus 1-ieji pataisos namai	Vilniaus 1 PN
3.	Vilniaus 2-ieji pataisos namai	Vilniaus 2 PN
4.	Lukiškių tardymo izoliatorius - kalėjimas	Lukiškių TI-K
5.	Šiaulių tardymo izoliatorius	Šiaulių TI
6.	Marijampolės pataisos namai	Marijampolės PN
7.	Alytaus pataisos namai	Alytaus PN
8.	Panevėžio pataisos namai	Panevėžio PN
9.	Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai	Kauno NTI-PN
10.	Kauno tardymo izoliatorius	Kauno TI
11.	Pravieniškių 1–ieji pataisos namai	Pravieniškių 1 PN
12.	Pravieniškių 2-ieji pataisos namai-atviroji kolonija	Pravieniškių 2 PN-AK
13.	Pravieniškių 3-ieji pataisos namai	Pravieniškių 3 PN
14.	Pravieniškių gydymo ir pataisos namai	Pravieniškių G-PN
15.	Utenos ekspertinis skyrius	Utenos ES
16.	Areštinės – daboklės	A-D

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 514 „Dėl kai kurių terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdančių institucijų pavadinimų pakeitimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr.40-1833.

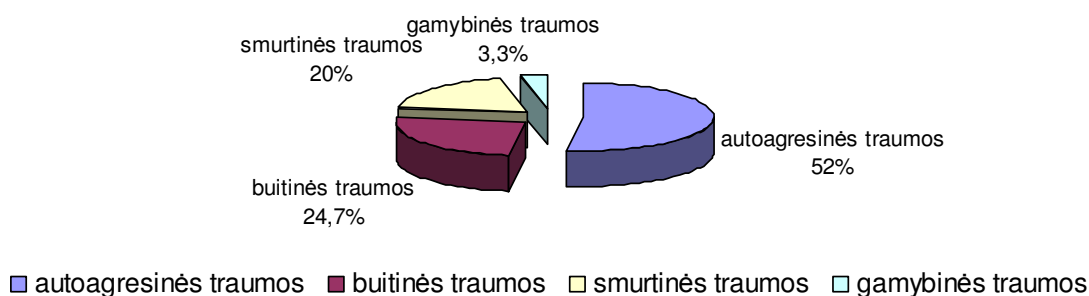
2 lentelėje pateikiama šalies įkalinimo įstaigose įvykusių traumų, dėl kurių nuteistieji ir suimtieji buvo stacionarizuoti LAVL nuo 1994 iki 2004 metų, statistika.²⁰

2 lentelė. Nuteistųjų ir suimtųjų traumas laikotarpiu nuo 1994-01-01 iki 2004-12-30

Eil. Nr.	Siunčianti Įstaiga	Gamy-binė trauma	Buitinė trauma	Auto-agresinė trauma	Smurtinė trauma	Iš viso
1.	Vilniaus 1 PN	13	11	3	25	52
2.	Vilniaus 2 PN	33	45	141	84	303
3.	Lukiškių TI-K	18	201	381	233	833
4.	Šiaulių TI	2	183	206	107	498
5.	Marijampolės PN	30	108	207	43	388
6.	Alytaus PN	6	100	247	56	409
7.	Panevėžio PN	-	19	18	-	37
8.	Kauno NTI-PN	2	33	587	40	662
9.	Kauno TI	-	1	-	-	1
10.	Pravieniškių 1 PN	31	82	83	136	332
11.	Pravieniškių 2 PN-AK	28	209	306	125	668
12.	Pravieniškių 3 PN	7	99	213	56	375
13.	Pravieniškių gydymo ir PN	3	4	10	16	33
14.	Utenos ekspertinis skyrius	-	-	6	-	6
15.	A-D	1	216	355	135	707
16.	Iš viso:	174	1311	2763	1056	5304

Pateikti duomenys rodo, didžiausią traumatizmo įkalinimo įstaigose dalį sudarė autoagresinės traumos – 2763 (52 %), po jų – buitinės traumos – 1311 (24,7 %), smurtinės traumos sudarė 20 % (1056), o mažiausią dalį 3,3 % (174) - gamybinės traumos.

1 pav. Traumatizmas įkalinimo įstaigose nuo 1994-01-01 iki 2004-12-30

²⁰ Laisvės atėmimo vietų ligoninės medicininio archyvo statistiniai duomenys už 1994 – 2004 metus.

Reikia pažymėti, kad labai tikslios buitinių ir smurtinių traumų diferenciacijos nėra. Dažnai ligoniai vengia atskleisti tiesą, koku būdu įvyko trauma. Jei ligoniui pavyksta nusišalinti smurto prieš jį (tai dažnas reiškinys) faktą, trauma dažniausiai įvardijama kaip buitinė.

Kaip minėta, lentelėje yra pateikti duomenys tik apie tuos ligonius, kuriems buvo reikalinga II lygio stacionarinė sveikatos priežiūros įstaigos pagalba. Ne visais autoagresijos atvejais reikalingas stacionarinis gydymas. Autoagresanto sveikatai bei gyvybei negresiantis autoagresinis susižalojimas gydomas ambulatoriškai Sveikatos priežiūros tarnybose, kurios yra kiekvienoje šalies įkalinimo įstaigoje. Galime tik numanyti, koks yra tikrasis nuteistųjų autoagresijos įkalinimo įstaigose mastas, todėl kad centralizuotos *ambulatorinių* autoagresantų statistikos nėra. Tai liudija ir autorių E. Vileikienės ir S. Gečėnienės tyrimas, atliktas Kauno tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose²¹, kuriuo autorės nustatė, jog užregistruoti savęs žalojimo atvejai yra tik ledkalnio viršūnė. Tai rodo tas faktas, kad 27,4 proc. vaikinių buvo Laisvės atėmimo vietų ligoninėje, kartais net po kelis kartus. Tačiau į ligoninę nepilnametis vežamas tik tuo atveju, jeigu vietos medikai nepajėgūs jam padėti.²²

Didžiausią traumų įkalinimo įstaigose dalį 1994 – 2004 metų laikotarpiu sudarė autoagresinės traumos (52 proc.) Buitinių ir smurtinių traumų diferenciacija buvo apsunkinta pačių ligonių nenoru atskleisti traumos pobūdžio. Galime daryti pagrįstą prielaidą, jog autoagresijos įkalinimo įstaigose mastas yra dar didesnis, nei užfiksuotas Laisvės atėmimo vietų ligoninės medicininiam statistiniame archyve, nes centralizuotos ambulatorinių autoagresantų statistikos nėra.

1.5. Nuteistųjų ir suimtųjų autoagresijos įkalinimo įstaigose medicininė statistika

Analizuojant medicininius duomenis, išryškėjo autoagresijos įkalinimo įstaigose dinamika 10 metų laikotarpiu nuo 1994 iki 2004 metų.

3 lentelėje ir 2 pav. yra pateikti duomenys apie autoagresijos reiškinų dinamiką skirtingose įkalinimo įstaigose.

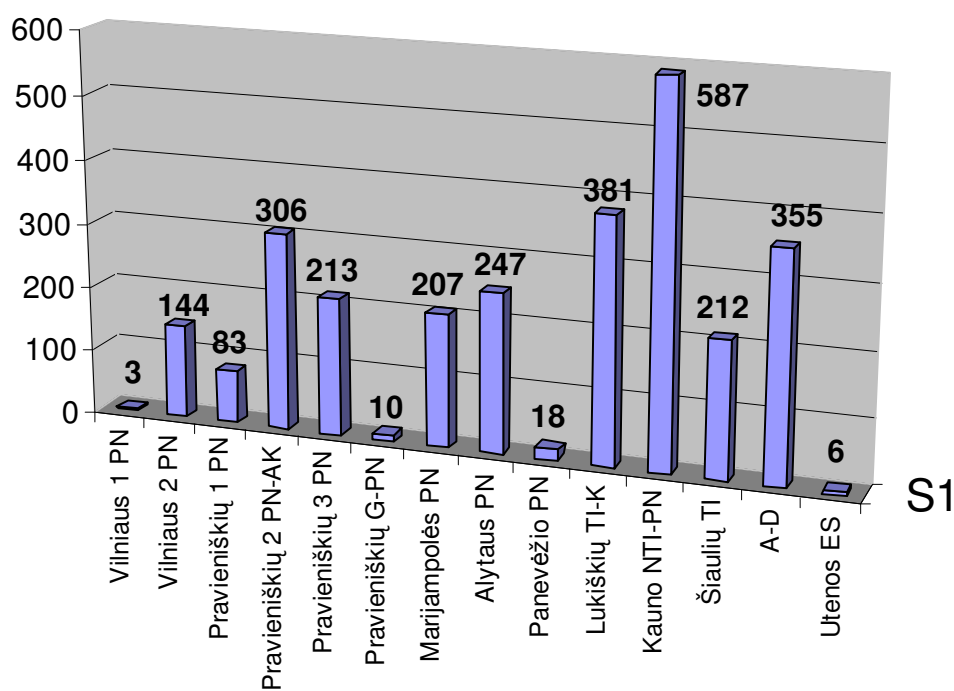
²¹ Vileikienė E. Gečėnienė S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui //, Vilnius. NPLC, 1999. P. 39.

²² Ten pat, P.40.

3 lentelė. Nuteistųjų autoagresijos įkalinimo įstaigose dinamika nuo 1994 iki 2004 metų.

	Autoagresinės traumos:											
	1994 m.	1995 m.	1996 m.	1997 m.	1998 m.	1999 m.	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	Iš viso:
Įkalinimo įstaiga												
Vilniaus 1 PN	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	3
Vilniaus 2 PN	7	16	16	20	29	12	7	14	14	6	3	144
Pravieniškių 1 PN	-	-	8	11	30	7	5	5	8	6	3	83
Pravieniškių 2 PN-AK	14	36	29	10	24	18	43	60	33	29	10	306
Pravieniškių 3 PN	52	75	48	2	10	8	6	3	4	1	4	213
Pravieniškių G-PN	1	2	1	1	1	1	2	-	-	1	-	10
Marijampolės PN	17	8	3	13	24	79	12	17	17	6	11	207
Alytaus PN	13	13	13	24	37	33	32	20	16	14	32	247
Panevėžio PN	5	2	1	1	2	2	-	-	3	2	-	18
Lukiškių TI-K	40	31	38	44	39	44	36	45	33	11	20	381
Kauno NTI-PN	19	118	63	57	60	103	68	87	9	3	-	587
Šiaulių TI	18	13	27	31	28	7	27	22	24	8	7	212
A-D	21	25	52	59	68	36	31	15	23	7	18	355
Utenos ES	-	1	1	-	3	1	-	-	-	-	-	6
VISO	207	340	300	273	356	351	270	288	185	94	108	2772

2 pav. Nuteistųjų autoagresijos įkalinimo įstaigose laikotarpiu nuo 1994-01-01 iki 2004-12-30.

Iš 3 lentelės duomenų matyti, jog didžiausią autoagresantų dalį sudarė Kauno NTI-PN nuteistieji ir suimtieji. Jie ištisą dešimtmetį (1994 – 2004) „lyderiavo“ autoagresijos pasireiškimo srityje. Autorės E. Vileikienė ir S. Gečėnienė, atlikdamos tyrimą apie kriminalinės justicijos poveikį nepilnamečių pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose, nustatė, jog pagrindinės priežastys, sąlygojusios nepilnamečius atlikti autoagresinius veiksmus, buvo: nervinė įtampa (21,4 proc.); neturėjimas ką veikti - (12,5 proc.); dėl konfliktų su administracija ar prižiūrėtojais - (10,1 proc.); siekimas papulti į ligoninę - (9,7 proc.) įvairios problemos ir sunkūs išgyvenimai – (5,8 proc.); noras atkreipti dėmesį - (5,4 proc.); jautė malonumą - (1,2 proc.); negerbia savęs - (1,2 proc.). Vidutiniškai vaikinai bandė save žaleti po 2 kartus, nepilnametės merginos – po 3 kartus. Pasitaikė ir tokių atvejų, kai nepilnamečiai save žalojo net po 8 – 18 kartų. Tyrimo metu buvo nustatyta, jog bandymų žaletis skaičius didesnis tarp ilgesnį laiką praleidusių tardymo izoliatoriuje.²³

2003 m. vasario 28 d. sveikatos apsaugos ministras įsakymu Nr. V-138 „Dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo vaikams“ nustatė jog „pacientams iki 18 metų amžiaus antrinio ar tretinio lygio sveikatos priežiūros paslaugas teikia vaikų ligų ir kiti specialistai <...>“.²⁴ Kadangi LAVL, kuriai suteikta II lygio sveikatos priežiūros įstaigos licencija teikti sveikatos priežiūros paslaugas tik suaugusiems, sveikatos priežiūros paslaugas Kauno NTI-PN vaikams nuo 2003 metų teikia Kauno miesto vaikų sveikatos priežiūros įstaigos. Todėl LAVL medicininėje statistikoje Kauno NTI-PN nuo 2003 metų nėra. (Paminėti lentelėje duomenys 2003 m. - 9 atvejai ir 2004 m. - 3 atvejai – tai iš Kauno NTI-PN atvykę asmenys, kuriems atvykimo metu sukako 18 metų). Tačiau šios įstaigos suimtieji ir nuteistieji nepilnamečiai yra akivaizdūs dešimtmečio autoagresijos įkalinimo įstaigose „lyderiais“ – šioje įstaigoje užregistruoti net 587 stacionariniai atvejai (21,2 proc.). Pažymėtina, kad tarp suimtųjų nepilnamečių autoagresija buvo dažnesnė, nei tarp nuteistųjų nepilnamečių.

Iš Lukiškių TI-K užregistruoti 381 autoagresijos atvejai (13,7 proc.); A-D – 355 autoagresijos atvejai (12,8 proc.). Matome, kad pirmąsias tris „lyderių“ pozicijas užima suimtieji autoagresantai iš Kauno NTI-PN, Lukiškių TI-K, A-D. Galima teigti, kad pirmosios reakcijos į izoliaciją ir naują suimtiesiems aplinką bei adaptacijos sunkumai padidina autoagresijos riziką. Tai patvirtina kriminologų ir psichologų pastebėjimą, kad pirmasis adaptacijos prie įkalinimo sąlygų periodas yra sunkiausias. Pvz., suicidologijos specialistė prof. D. Gailienė teigia, kad „pusė savižudybių kalėjimuose paprastai įvyksta per pirmas 24 įkalinimo valandas, o trečdalis –

²³ Vileikienė E. Gečėnienė S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui // Vilnius. NPLC, 1999. P. 36-39.

²⁴ Sveikatos apsaugos ministro 2003 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. V-138 „Dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo vaikams“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 26 – 1054.

net per pirmas tris valandas“²⁵. Mūsų surinkta statistika taip pat leidžia teigti, kad suimtieji – padidintos rizikos save žaloti grupė, nes autoagresijos aktai dažniausiai įvykdyti tardymo izoliatoriuose ir areštinėse-daboklėse.

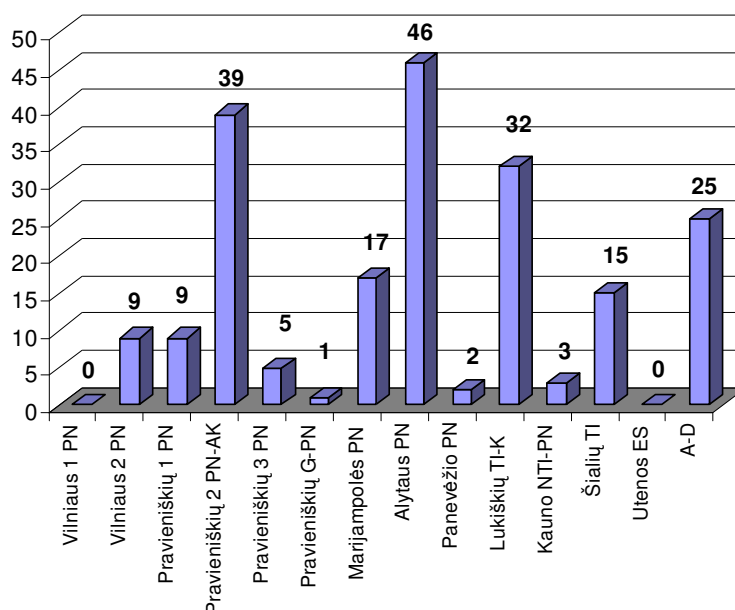
Nagrinėjant suimtųjų ir nuteistųjų autoagresijos paplitimą per 10 metų nuo 1994 iki 2004 metų, tapo aktualu sužinti kuria linkme, įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams, pasikeitė autoagresijos mastas.

4 lentelė. Nuteistųjų ir suimtųjų autoagresijos atvejai, įsigaliojus naujiesiems baudžiamiesiems įstatymams (laikotarpis nuo 200301-01 iki 2004-12-30)

Įkalinimo įstaiga	Autoagr. 2003 .	Autoagr. 2004 m.	Autoagr. Viso
Vilniaus 1 PN	-	-	-
Vilniaus 2 PN	6	3	9
Pravieniškių 1 PN	6	3	9
Pravieniškių 2 PN-AK	29	10	39
Pravieniškių 3 PN	1	4	5
Pravieniškių G-PN	1	-	1
Marijampolės PN	6	11	17
Alytaus PN	14	32	46
Panevėžio PN	2	-	2
Lukiškių TI-K	11	20	32
Kauno NTI-PN	3	-	3
Šiaulių TI	8	7	15
A-D	7	18	25
Utenos ES	-	-	-
VISO	94	108	203

²⁵ Gailienė D. Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje.//Vilnius. Tyto Alba, 1998. P. 57.

3 pav. Autoagresija įkalinimo įstaigose laikotarpiu nuo 2003-01-01 iki 2004-12-30.

Stebime, kad nuteistųjų ir suimtųjų autoagresijos atvejų įkalinimo įstaigose sumažėjo nuo 2003 metų. LAVL jau negydomi nepilnamečiai, sudarę didžiausią autoagresantų populiaciją. Be to, autoagresijos sumažėjimą įtakojo naujųjų baudžiamųjų įstatymų priėmimas (LR Baudžiamojo kodekso, LR Baudžiamojo proceso kodekso bei LR Bausmių vykdymo kodekso), ko pasekoje sutrumpėjo įkalinimo laikas, paspartėjo ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo terminai, sumažėjo kalinių populiacija įkalinimo įstaigose, pagerėjo buitinės – higieninės įkalintų asmenų laikymo sąlygos. Sumažėjus įkalintųjų skaičiui, savaime įstaigose atsirado daugiau erdvės, sumažėjo trintys, įtampa, pagerėjo įkalintųjų tarpusavio santykiai.

Tuo pačiu per 2003 – 2004 metus stebime ir naujuosius autoagresijos „lyderius“ – Alytaus PN (46 atvejai), Pravieniškių 2 PN-AK (39 atvejai); Lukiškių TI-K (32 atvejai) ir A-D (25 atvejai). Šie pasikeitimai leidžia daryti prielaidas, kad autoagresijų priežastys slypi pačioje įkalinimo įstaigos aplinkoje. Interviu metodas bendraujant su nuteistaisiais iš Alytaus PN parodė, kad 2002 metais iškilęs šiuose patalpose ŽIV/AIDS skandalas įtakojo ne tik nuteistųjų tarpusavio santykius, bet ir santykius su įstaigos administracija. Vartojant intraveninius narkotikus laisvės atėmimo vietose, susidarė palankios sąlygos plisti transmisinėms ligoms – žmogaus imunodeficito viruso infekcijai, virusiniams hepatitams B ir C. Vien 2002 m. gegužės – birželio mėnesiais Alytaus patalpose išaiškinti 207 nauji ŽIV infekuoti nuteistieji. Iš viso minėtuose patalpose nuo 2002 metų gegužės mėnesio iki 2003 metų gegužės mėnesio

nustatyta 312 ŽIV infekuotų nuteistųjų.²⁶ Vadinasi, narkotikai pakankamai laisvai cirkuliavo tarp įstaigos nuteistųjų. Ne visi vartojantys narkotikus narkomanai galėjo jų įsigyti dėl lėšų stygiaus, tačiau tiekiantys narkotikus “geradariai” jų paskolindavo. Skolos kaupėsi. Įsiskolinusiems grėsė kitų nuteistųjų smurtas ar susidorojimas. Izoliuotoje aplinkoje yra nelengva apsisaugoti nuo persekiojimo, todėl vienas iš patikrintų būdų kuriam laikui pasislėpti nuo persekiojimo – autoagresija ir kelionė į LAVL. Šitai pažymėjo daugelis kalbintų iš Alytaus PN respondentų interviu metu. Įtampa tarp pačių nuteistųjų ir įtempti santykiai su administracijos ar kitais įkalinimo įstaigos darbuotojais išryškina ir tokias autoagresijos priežastis, kaip protestas, pareigūnų smurtas, nesutikimas su paskirtomis nuobaudomis.

2005 metais, stebint įrašus LAVL priėmimo kambario registracijos žurnale, vėlgi labiausiai vyrauja autoagresantai, atvykę iš tardymo izoliatorių ir areštinių – daboklių (didžiausias skaičius atvykusių autoagresantų iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo bei iš šalies areštinių – daboklių), po to – Alytaus PN.

Nuteistųjų ir suimtųjų autoagresijų skaičius įkalinimo įstaigose yra socialinio – reabilitacinio, psichologinio darbo bei įstaigų režimo lygio indikatorius. Autoagresijų įkalinimo įstaigose padaugėjimas dažnai atspindi įstaigose susikaupusias spręstinas problemas.

1.6. Suimtųjų ir nuteistųjų autoagresantų viktimiskumas įkalinimo įstaigose

Nagrinėjant nuteistųjų ir suimtųjų autoagresijos duomenis buvo pastebėta, kad didžioji dalis autoagresantų yra jauno amžiaus. Kaip matyti 5 lentelėje, per pastaruosius 5 metus (nuo 2000 iki 2004 metų) net 85,6 proc. autoagresantų (795 asmenys) buvo iki 29 metų (iš viso 929). (Žr. 5 lentelę). Autorius R. Uscila, nagrinėdamas ciklinės, besikartojančios inversijos²⁷ atvejus, yra nustatęs, kad asmenys, padarę nusikaltimą, patys patiria viktimizaciją. Autorius teigia, jog „statistinių duomenų analizė patvirtina faktą, kad didelė dalis kriminalines bausmes atliekančių asmenų nukenčia, t.y. patiria tam tikro pobūdžio traumas, kurios dažniausiai įvardijamos kaip „buitinės“. Ši problema tik įvardijama, tačiau ryžtingesnių veiksmų, siekiant išvengti minėtų padarinių, nesiimama“²⁸. Autoriaus R. Uscilos teigimu, “analizuojami

²⁶ Teisingumo ministro 2004 m. sausio 30 d. įsakymas Nr. 1R – 27 “Dėl narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės laisvės atėmimo vietose koncepcijos patvirtinimo”//Valstybės žinios. 2004, Nr. 23 - 724.

²⁷ Inversija (lot. inversio) – apvertimas, perstatymas, atvirkštinė tvarka. Aukos ir nuskaltėlio inversija – tai procesas, kurio metu poliškai pasikeičia asmens (invertoriaus) vaidmuo arba padėtis. (Uscila R. Aukos ir nuskaltėlio inversija: viktimologinė analizė//Jurisprudencija.- 2003, t. 47(39); P. 38-49

²⁸ Ten pat. P. 44.

nusikaltėlio → aukos inversijos procesai tuo nesibaigia. Jie yra tęstinio, daugkartinio pobūdžio”²⁹.

5 lentelė. Jaunų autoagresantų traumas laikotarpiu nuo 2000-01-01 iki 2004-12-31

Eil. Nr.	Siunčianti Įstaiga	Traumos pobūdis	Bendras ligonių skaičius	Iš jų - ligoniai iki 29 metų
1.	Vilniaus 1 PN	Autoagresinė trauma	2	2
2.	Vilniaus 2 PN	Autoagresinė trauma	44	34
3.	Lukiškių TI-K	Autoagresinė trauma	144	103
4.	Pravieniškių 1 PN	Autoagresinė trauma	27	25
5.	Pravieniškių 2 PN-AK	Autoagresinė trauma	175	169
6.	Pravieniškių 3 PN	Autoagresinė trauma	18	18
7.	Pravieniškių G-N	Autoagresinė trauma	3	1
8.	Marijampolės PN	Autoagresinė trauma	51	40
9.	Alytaus PN	Autoagresinė trauma	114	96
10.	Šiaulių TI	Autoagresinė trauma	87	71
11.	Kauno NTI-PN	Autoagresinė trauma	167	167
12.	A-D	Autoagresinė trauma	94	68
13.	Panevėžio PN	Autoagresinė trauma	3	2
	Iš viso		929	795

Kitas pastebėtas faktas, kad 2004 metais daugiausia autoagresantų atvyko iš Alytaus PN (32). Kokios tendencijos išryškėja analizuojant šios grupės atvejus? Paanalizuokime duomenis 5 lentelėje ir 2 priede.

Visų pirma, duomenys patvirtina anksčiau minėtą bendrą tendenciją - iš atvykusių iš Alytaus PN į LAVL stacionariniam gydymui 32 asmenų net 29 nuteistieji buvo iki 29 metų amžiaus (90,6 proc.). Antra, analizuojant atvykimo į LAVL priežastis, dažnumą ir papildomas aplinkybes (žr. 2 priedą), pastebėta, kad kartojasi nemažai atvejų, kuomet tas pats ligonis atvykdavo į LAVL dėl autoagresijos po kelis kartus. Štai ligonis, kuris atvykusių sąrašė (žr. 2 priedą) yra pažymėtas numeriu 3, 4, 9, 21, 24, 26, 27 – vienas ir tas pats ligonis V.T. (2004 metais į LAVL iš Alytaus PN dėl autoagresijų jis atvyko 7 kartus + 1 kartas, kai jis 2004-07-08 atvyko iš Lukiškių TI-K). Viso 8 kartai.

²⁹ Uscila R. Aukos ir nusikaltėlio inversija: viktimologinė analizė// Jurisprudencija.- 2003, t. 47 (39); P. 45.

Sąrašė pažymėtas eilės Nr. 5, 7, 11, 17, 18 – vienas ir tas pats ligonis K.R. ; eilės Nr. 6 ir 10 – vienas ir tas pats ligonis S.Ž.; eilės Nr. 15 ir 20 – vienas ir tas pats ligonis B.V. ; eilės Nr. 22 ir 25 – vienas ir tas pats ligonis T.E. Kiti 11 ligonių, atvykę iš Alytaus PN, gydėsi po 1 kartą.

Nagrinėjant pastebėta, kad autoagresantai atvykdavo ne tik kad po kelis kartus, tačiau dėl įvykdytos autoagresijos atvykdavo po kelis autoagresantus iš tos pačios įstaigos vieną dieną. Štai kad ir 2004-04-27 į LAVL iš Alytaus PN atvyko 3 autoagresantai, sąrašė pažymėti Nr. 4, 5, 6. Jie atvyko visi kartu tą pačią dieną.

Sąrašė pažymėti Nr. 10 ir 11 kartu atvyko 2004-06-01; Nr. 12 ir 13 kartu atvyko 2004-06-08; Nr. 16 ir 17 kartu atvyko 2004-06-29; Nr. 21 ir 22 kartu atvyko 2004-08-10; Nr. 28 ir 29 kartu atvyko 2004-11-30.

Įdomus pastebėjimas, jog autoagresantas, kurio eilės Nr. 5 - K.R. – gydėsis 5 kartus, su savimi 3 kartus „atsiveždavo“ kitus autoagresantus: 2004-04-27 iš Alytaus jis atvažiavo kartu su numeriais 4 ir 6; 2004-06-01 iš tos pačios įstaigos jis atvyko kartu su Nr. 10; 2004-06-29 jis atvyko kartu su Nr. 16. Interviu su šiuo autoagresantu metu paaiškėjo, jog jis yra vadinamasis autoagresantų kurjeris bei konsultantas: jis paaiškina nežinantiems, kaip reikia, jo manymu, saugiai žalotis, žalojasi pats arba turi savo kūne senų, dar neišimtų svetimkūnių, ir vyksta kartu su kitais autoagresantais į LAVL. Paprastai jis atvyksta ištyrimui, stengiasi išvengti operacijų, kad galėtų dėl tos pačios priežasties sugrįžti į LAVL dar kartą su kita autoagresantų grupe.

Iš kitų įstaigų pakartotiniai atvejai buvo: Pravieniškių 2 PN –AK – viso per 2004 metus dėl autoagresijos buvo gydomi 8 ligoniai, iš kurių 1 ligonis atvyko 3 kartus.

Iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo atvyko 12 ligonių, iš kurių 2 ligoniai dėl autoagresijos gydėsi po du kartus.

Išnagrinėti atvejai iš Alytaus PN leido nustatyti, jog per 2004 metus dėl autoagresijos atvyko 32 nuteistieji. 29 iš jų buvo iki 29 metų amžiaus.

Iš atlikto nagrinėjimo akivaizdu, kad daugelis autoagresantų linkę kartoti autoagresyvų elgesį. Tai susiję su problemomis, iškilusiomis įkalinimo įstaigoje.

Išlieka dažniausia svetimkūnių rijimo autoagresijos tikslu rūšis, taip pat dėl autoagresijos pastiprinimo naudojamos kombinuotos autoagresijos.

2. NUTEISTŪJŲ AUTOAGRESIJOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE MOTYVACIJA: EMPIRINIS TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir eiga

Pagrindiniai **tyrimo metodai** buvo anketinė apklausa ir interviu.

Anketa buvo skirta suimtiesiems ir nuteistiesiems asmenims, kurie dėl susižalojimo buvo atvykę stacionariniam gydymui į LAVL. Taip pat dalis anketų buvo išsiųsta į vienuolika šalies įkalinimo įstaigų, kuriose psichologinių tarnybų vadovai padėjo atlikti tų suimtųjų ir nuteistųjų apklausą, kurie linkę tyčiniam susižalojimui.

Anketa buvo sudaryta iš 25 klausimų (žr.1 priedą). Pirmos anketos dalies (1 – 6) klausimai skirti duomenims apie respondentų socialinę – demografinę padėtį, išsilavinimą bei ankstesniąją kriminalinę praeitį (teistumų skaičių). Antroje anketos dalyje (7 – 25) klausimais siekta atskleisti respondentų patirtį įkalinimo įstaigoje: pergyvenimus, sunkumus, autoagresines mintis ir jausmus, autoagresijos paskatas, konfliktų priežastis. Anketoje buvo trijų tipų klausimai: uždaro tipo klausimai su atsakymų alternatyvomis, pusiau uždari klausimai, paliekant galimybę komentuoti atsakymus ir atviro tipo klausimai, paliekantys respondentui galimybę laisvai pasirinkti atsakymą, atskleisti savo požiūrį, papasakoti savo patyrimą.

Anketos instrukcijoje akcentuotas apklausos anonimiškumas.

Sudarant anketą buvo konsultuojamasi su įkalinimo įstaigos – LAVL - darbuotojais – praktikais, remtasi literatūros analize bei asmenine darbo įkalinimo įstaigoje patirtimi. Prieš formuluojant klausimus, buvo atliekama autoagresantų asmeninių bylų analizė, siekiant įvertinti klausimų aktualumą ir relevantiškumą.

Kiekviename tyrime būna niuansų, kuriuos vien anketa sunku „pagauti“. Dažnai tik kalbėjimas su žmogumi, apeliavimas į jausmus ir protą duoda tikrąjį rezultatą. Todėl dalis duomenų buvo surinkta pusiau struktūruoto interviu metodu. Interviu pagrindas buvo tie patys anketoje suformuluoti klausimai. Interviu procesas suteikė vertingos papildomos informacijos apie tai, kaip respondentai reaguoja į pateikiamus klausimus, kaip papildomai komentuoja savo atsakymus. Galima pažymėti, kad interviu eiga ir rezultatai parodė, kad klausimai yra suprantami, priimtini ir aktualūs tiriamiesiems, padedantys užmegzti reikalingą psichologinį kontaktą.

Tiriamieji. Anketiniu būdu buvo apklausti 90 respondentų, iš jų 44 atvykę stacionariniam gydymui į LAVL dėl autoagresijos ir 46 asmenys iš kitų įkalinimo įstaigų,

esantys linkusių žalotis sąrašuose. 22 asmenys, besigydantys LAVL dėl savęs žalojimo, buvo apklausti interviu būdu.

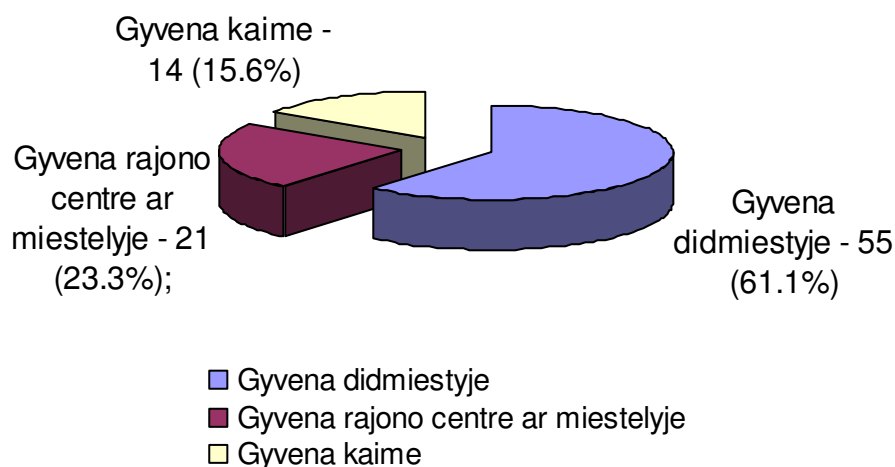
Tyrimo eiga. Tyrimas vykdytas nuo 2005 m. balandžio mėnesio iki lapkričio mėnesio. Apklausas ir interviu LAVL atliko šio darbo autorė. Kitos apklausos anketos buvo išsiųstos į įkalinimo įstaigas ir gražintos užpildytos paštu. Kaip minėta, tyrime dalyvavusių įstaigų psichologinių tarnybų vadovai buvo detaliam informuoti ir sutiko atlikti respondentų apklausas raštu. Anketos buvo siųstos į 11 įkalinimo įstaigų, gražintos užpildytos iš 5. Daugiausia respondentų apklausė Alytaus PN ir Lukiškių TI-K psichologai, taip pat Pravieniškių 1 PN, Pravieniškių G-PN, Šiaulių TI.

2.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

1. Socialiniai – demografiniai tiriamųjų duomenys.

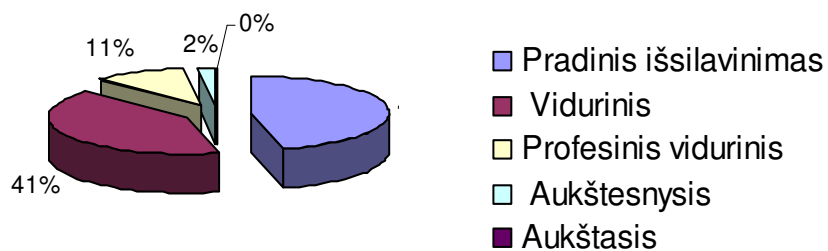
Tiriamųjų **amžius** - nuo 18 iki 42 metų, vidurkis - 28,8 metų. Respondentų **gyvenamoji vieta** įvairi: Vilnius, Kaunas, Panevėžys, Klaipėda, Šiauliai, Pakruojo raj., Utena, Telšiai, Skudodas, Šalčininkai ir kt. Didmiestyje gyvena 55 asmenys (61,1 proc.), rajono centre ar miestelyje – 21 (23,3 proc.), kaime – 14 (15,6 proc.) (žr. 5 Pav.).

5 pav. Demografinė autoagresantų padėtis

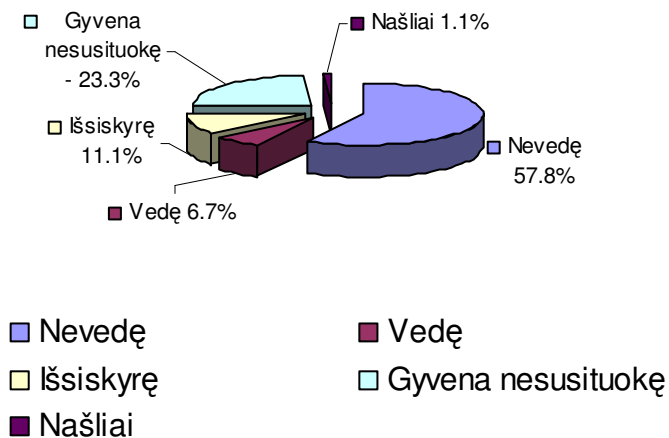
Respondentų pasiskirstymas pagal **išsilavinimą** pateiktas 6 pav. Galima pastebėti, kad autoagresantų grupėje nebuvo asmenų su aukštuoju išsilavinimu ir tik 2 (2 proc.) turėjo aukštesnįjį, 10 (11 proc.) – profesinį vidurinį išsilavinimą, vyravo pradinis 41 (46 proc.) ir vidurinis išsilavinimas (37 asmenys, 41 proc.).

6 pav. Autoagresantų išsilavinimas

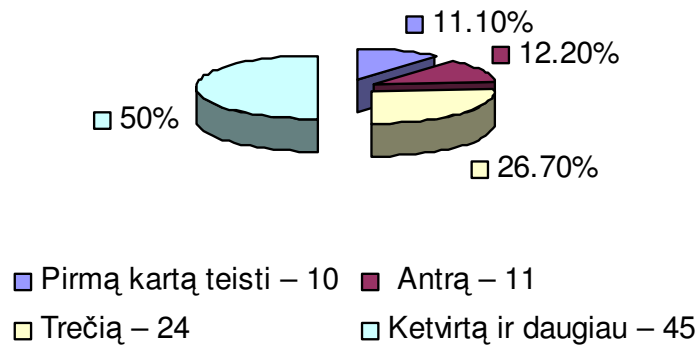
Šeiminė respondentų padėtis pavaizduota diagramoje 7 pav. Galima pastebėti, kad tiriamųjų grupėje vyrauja vieniši asmenys: nevedę sudaro 57,8 proc. (52 asmenys), išsiskyrusių – 10 (11,1 proc.), vienas - našlys. Vedusių tebuvo 6 (6,7 proc.), o gyvenančių nesusituokus - 21 (23,3 proc.).

7 pav. Šeiminė autoagresantų padėtis

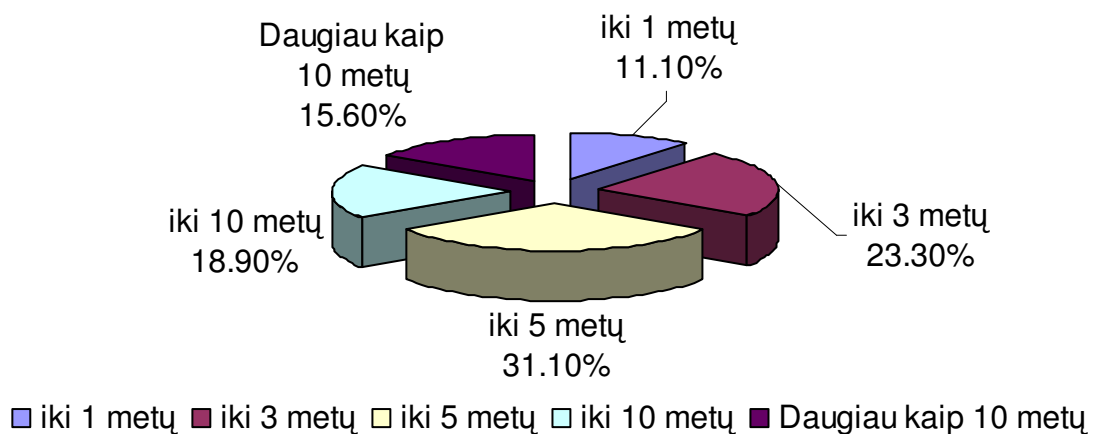
Pasiskirstymas pagal **teistumų skaičių** pateiktas diagramoje 8 pav. *Kaip matyti*, didžiausia respondentų dalis – ketvirtą ir daugiau kartų teisti asmenys – 45 (50 proc.), trečią kartą teisti – 24 (26,7 proc.), antrą – 11 (12,2 proc.), o mažiausiai save žalojo pirmą kartą teisti asmenys – 10 (11,1 proc.).

8 pav. Teistumų skaičius

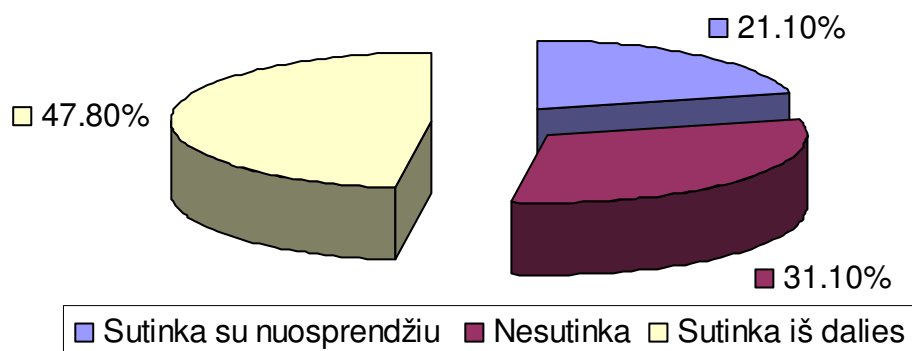
Tiriamieji nurodo, jog daugiausiai linkę žalotis- laisvės atėmimo bausmės sąlyginam vidurkiui nuteisti asmenys – iki 5 metų - 28 (31,1 proc.), iki trejų metų – 21 (23,3 proc.), iki 10 metų – 17 (18,9 proc.); daugiau kaip 10 metų – 14 (15,6 proc.) ir mažiausiai – trumpiausiam laikui – iki 1 metų teisti respondentai – 10 (11,1 proc.).

9 pav. Bausmės atlikimo terminas

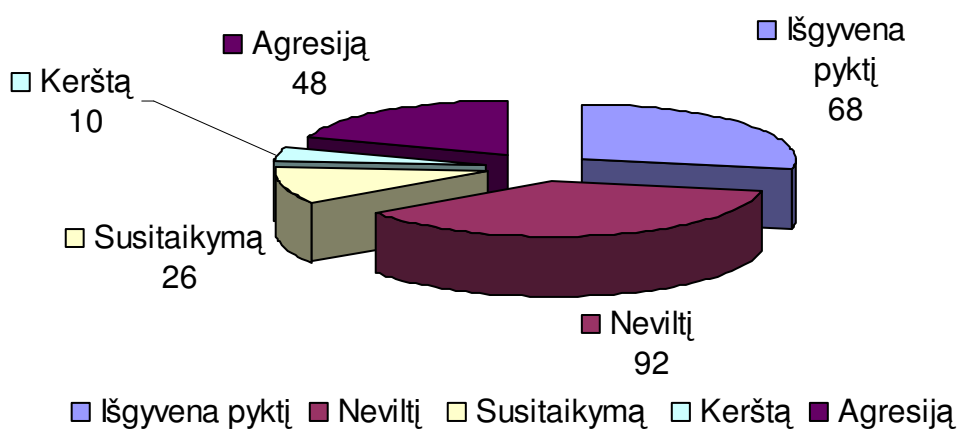
Tiriamųjų reakciją į nuosprendžio teisingumą parodo diagrama 10 pav. Tik dalinai sutinka su nuosprendžiu didžioji dauguma respondentų – 43 (47,8 proc.), visiškai nesutinka – 28 (31,1 proc.) ir mažiausia respondentų dalis nurodo sutinką su nuosprendžiu – 19 (21,1 proc.).

10 pav. Respondentų nuomonė apie nuosprendžio teisingumą

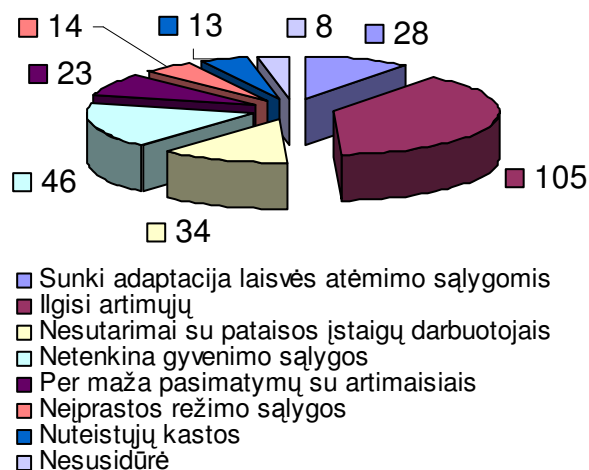
Pažymėdami tris dažniausiai išgyvenamus įkalinimo sąlygomis jausmus respondantai labiausiai išskyrė neviltį - 92 rezultatai; teigė išgyvenantys pyktį – 68 rezultatai; agresiją – 48 rezultatai; susitaikymą su esama padėtimi – 26 rezultatai ir kerštą – 10 rezultatų. (Diagrama 11 pav.).

11 pav. Išgyvenami respondentų jausmai

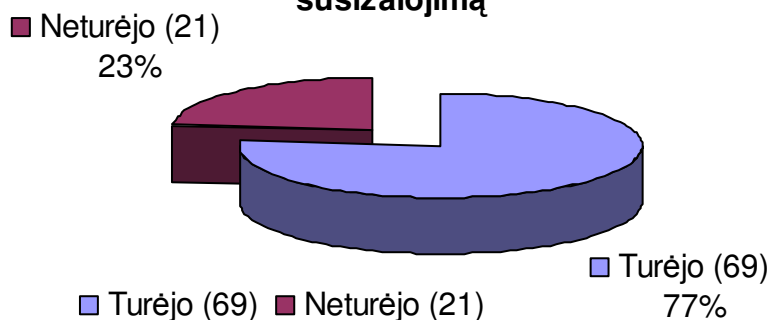
Nurodydami sunkumus, su kuriais susidūrė įkalinimo įstaigoje, respondentai daugiausiai nurodė, jog ilgisi artimųjų – 105 rezultatai; netenkinančias gyvenimo sąlygas nurodo 46 rezultatai; trečioje vietoje - nesutarimai su įkalinimo įstaigų darbuotojais – 34 rezultatai; sunkus prisitaikymas prie laisvės atėmimo sąlygų – 28 rezultatai; mažai pasimatymų su artimaisiais – 23 rezultatai; nuteistųjų kastų problemą nurodo 13 rezultatų ir mažiausiai nurodo nesusidūrę su sunkumais – 8 rezultatai. Šie rezultatai pavaizduoti diagramoje 12 pav.

12 pav. Sunkumai, su kuriais susiduria respondentai

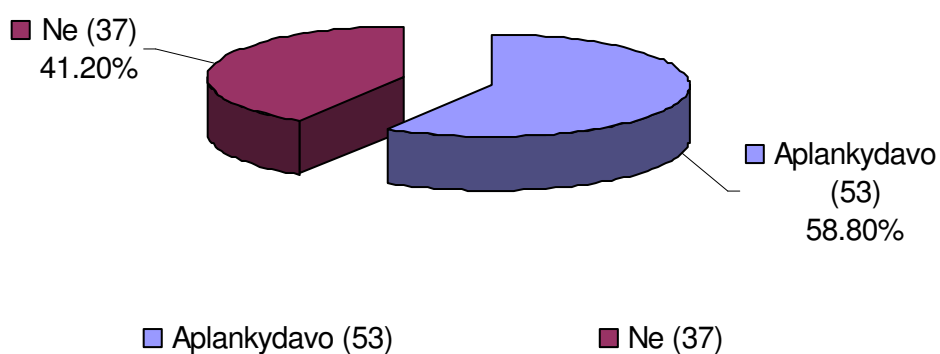
Atlikdami bausmę, minčių sužaloti save turėjo didesnę pusę respondentų – 69 (76,6 proc.), neturėję nurodo 21 (23 proc.). Atsakymą iliustruoja diagrama 13 pav.

13 pav. Ar bausmės atlikimo metu aplankydavo mintys apie susižalojimą

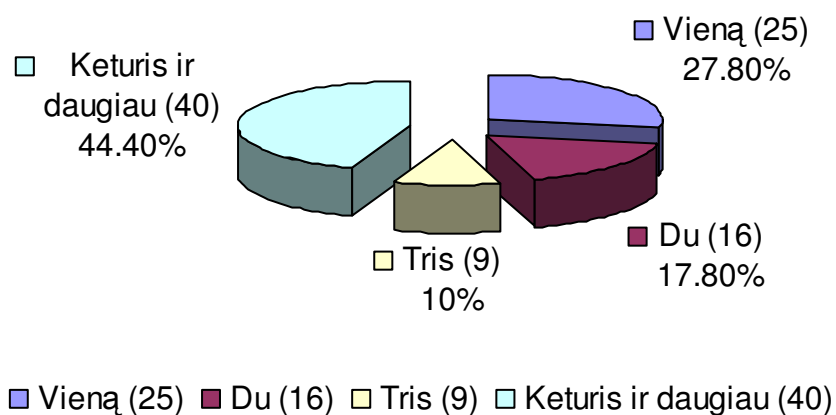
Bausmės atlikimo metu turėję suicidalinių minčių nurodė 53 respondentai (58,8 proc.). Tokių minčių neturėjo 37 (41,2 proc.). (žr. diagramą 14 pav.).

14 pav. Ar bausmės atlikimo metu aplankydavo mintys apie savižudybę

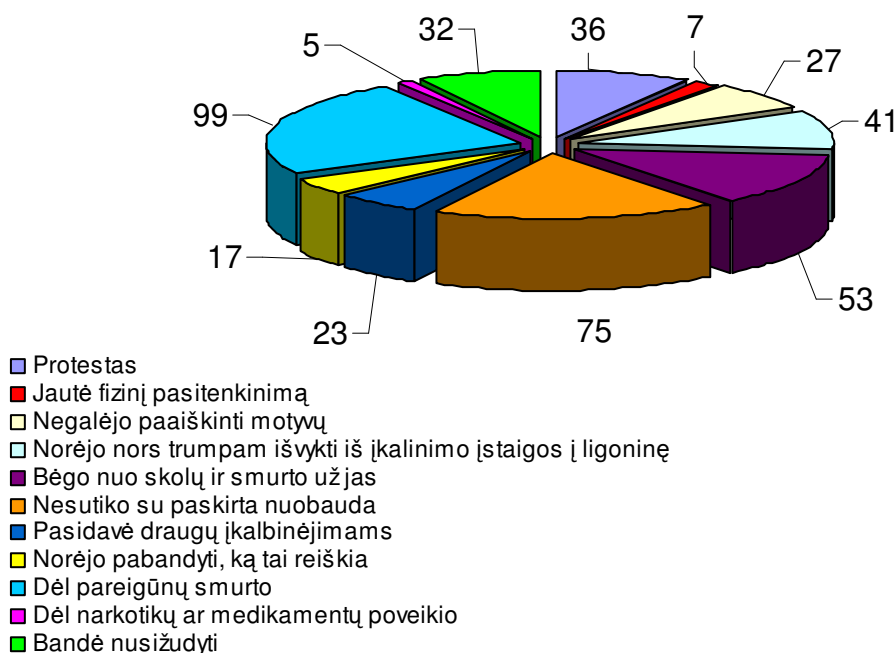
Atlikdami bausmę save žaloję keturis ir daugiau kartų nurodo 40 tiriamųjų (44,4 proc.), vieną kartą – 25 (27,8 proc.); du kartus žalojęsi nurodo 16 (17,8 proc.); tris kartus – 9 (10 proc.).

15 pav. Autoagresantų susižalojimų skaičius

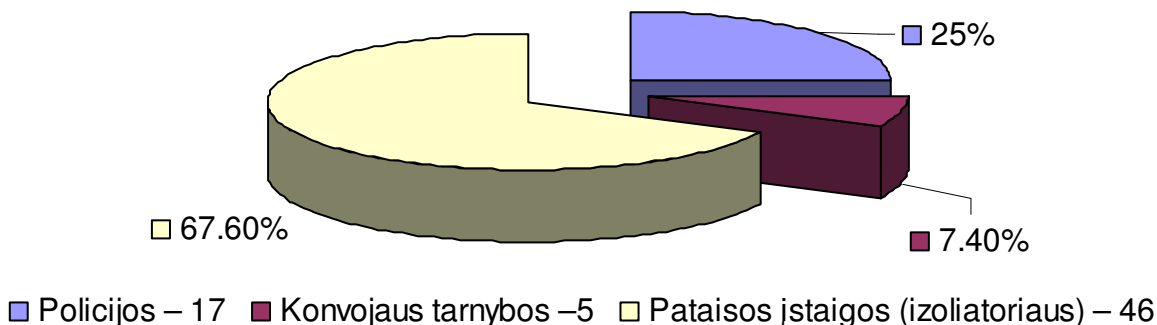
Nurodydami po tris pagrindinius motyvus, dėl kurių save žalojo, respondentai juos išskyrė tokia eiliškumo tvarka: dėl pareigūnų smurto – 99 rezultatai; nesutiko su paskirta nuobauda – 75 rezultatai; bėgo nuo skolų ir smurto už jas – 53 rezultatai; ; norėjo nors trumpam išvykti iš įkalinimo įstaigos į ligoninę – 41 rezultatas; protestavo – 36 rezultatai; bandė nusižudyti – 32 rezultatai; negalėjo paaiškinti motyvų – 27 rezultatai; pasidavė draugų įkalbinėjimams – 23 rezultatai; norėjo pabandyti, ką tai reiškia – 17 rezultatų; jautė fizinį pasitenkinimą – 7 rezultatai; dėl narkotikų ar medikamentų poveikio – 5 rezultatai. (žr. diagramą 16 pav.).

16 pav. Autoagresijos priežastys

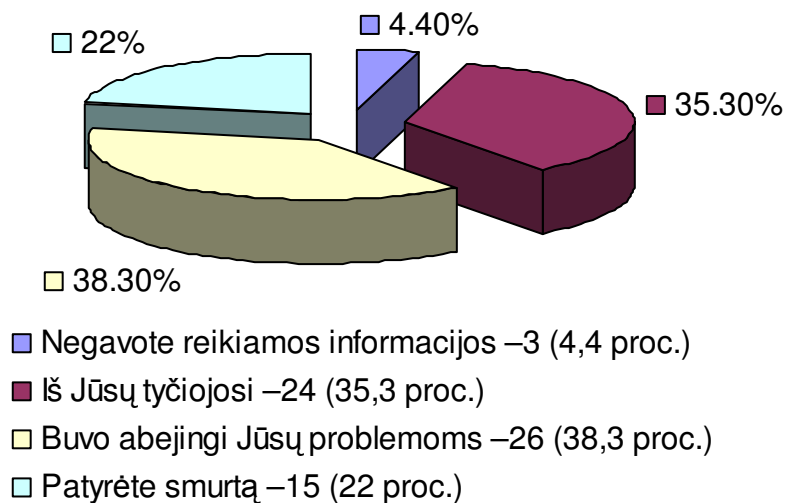
Į 14 ir 15 klausimus respondentai buvo paprašyti atsakyti tuo atveju, jei žalojo save dėl pareigūnų smurto. Į šį klausimą atsakė 68 iš anketuotų 90 respondentų. Respondentai nurodo, kad labiausiai netinkamai su jais elgėsi ir autoagresiją iššaukė pataisos įstaigos (izolatoriaus) pareigūnai – 46 (67,6 proc.); policijos – 17 (25 proc.); konvojaus tarnybos – 5 (7,4 proc.). (žr. diagramą 17 pav.).

17 pav. Netinkamas pareigūnų grandžių elgesys, kurį nurodė autoagresantai

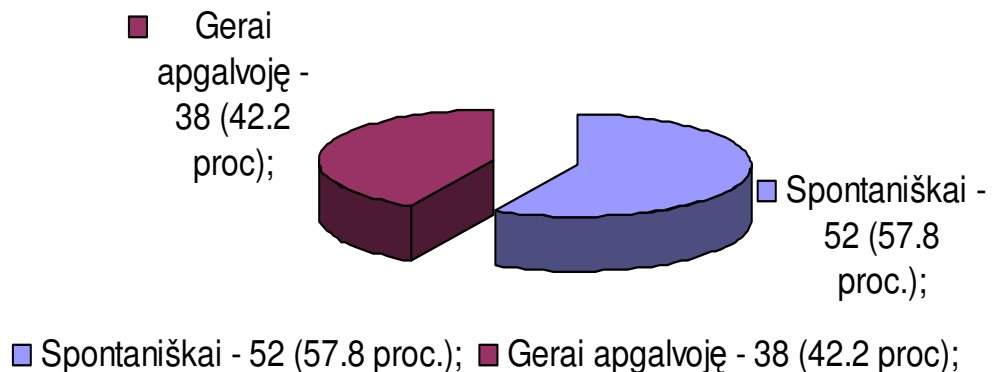
Pažymėdami netinkamą pareigūnų elgesį, respondentai nurodė, kuo labiausiai toks elgesys pasireiškė: abejingumu respondentų problemoms – 26 (38,3 proc.); patyčiomis – 24 (35,3 proc.); smurtą patyrę nurodo 15 (22 proc.); negavę reikalingos informacijos – 3 (4,4 proc.) respondentų (žr. diagramą 18 pav.).

18 pav. Netinkamas pareigūnų elgesys pasireiškė

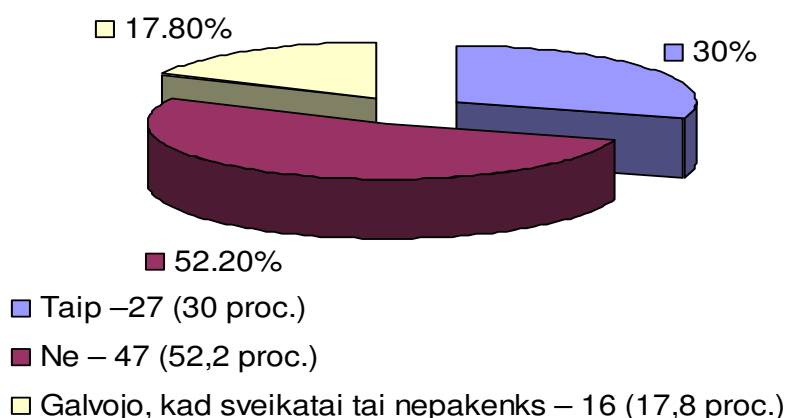
Diagramoje 19 pav. galime stebėti, jog spontaniškai save žaloję nurodo 52 (57,8 proc.) respondentų, o gerai apgalvoję taip pasielgė – 38 (42,2 proc.).

19 pav. Autoagresantai susižalojo

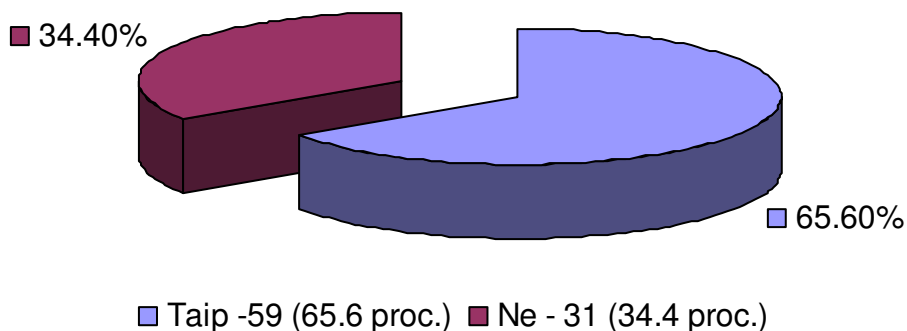
Žalodamiesi nepagalvoję apie neigiamas pasekmes savo sveikatai teigė 47 (52,2 proc.); pagalvoję – 27 (30 proc.); galvoję, kad sveikatai tai nepakenks – 16 (17,8 proc.). (žr. diagramą 20 pav.).

20 pav. Ar žalodamiesi galvojo apie neigiamas pasekmes savo sveikatai:

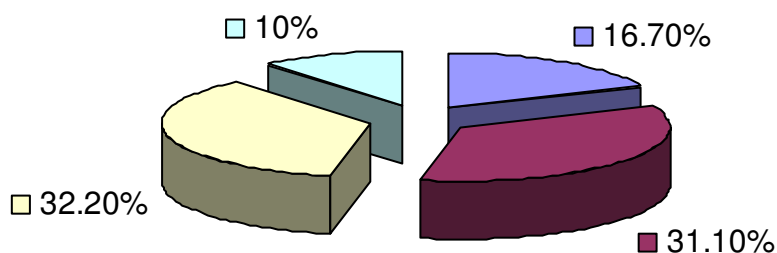
Tiriamieji nurodo, kad girdėję apie mirties dėl savęs žalojimo atvejus yra 59 (65,6 proc.), o negirdėję apie tai – 31 (34,4 proc.). (žr. diagramą 21 pav.).

21 pav. Ar respondentai girdėjo apie mirties dėl savęs žalojimo atvejus

Respondentai nurodė, kad žinojimas apie mirties dėl autoagresijos atvejus juos kartais sulaikydavo nuo autoagresinių veiksmų - 15 (16,7 proc.), žinojo apie tai, bet tuo metu buvo priversti taip elgtis 38 (32,2 proc.) respondentų. Respondentai nurodo, kad 9 (10 proc.) žinojo, kaip saugiai tai atlikti, todėl nebijojo taip elgtis. Tuo tarpu 28 (31,1 proc.) respondentai nurodė, jog žinojimas apie mirties dėl autoagresinių veiksmų atvejus nuo autoagresinių veiksmų jų nesulaikė.

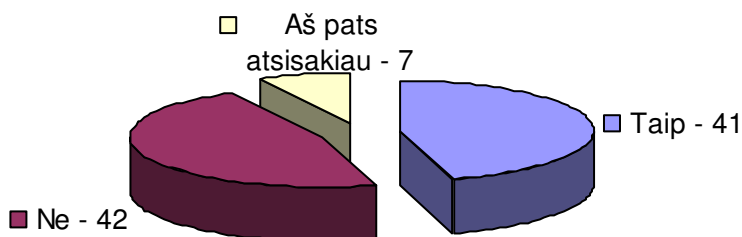
22 pav. Ar nesulaikė nuo autoagresijos žinojimas , kad savęs žalojimas gali baigtis mirtimi.

- Būdavo, taip – 15 (16,7 proc.)
- Ne – 28 (31,1 proc.)
- Žinojo, tačiau tuo metu buvo priverstas taip elgtis – 38 (32,2 proc.)
- Žinojo, kaip tai saugiai atlikti, todėl nebijojo taip elgtis – 9 (10 proc.)

Respondentai nurodo, kad dėl autoagresinių veiksmų 41 (45,6 proc.) konsultavo gydytojas psichiatras ar psichologinės tarnybos psichologas; nuo konsultacijos patys atsisakė 7 (7,8 proc.). Tuo tarpu 42 (46,6 proc.) nurodo nesulaukę šių specialistų pagalbos. (žr. diagramą 23 pav.).

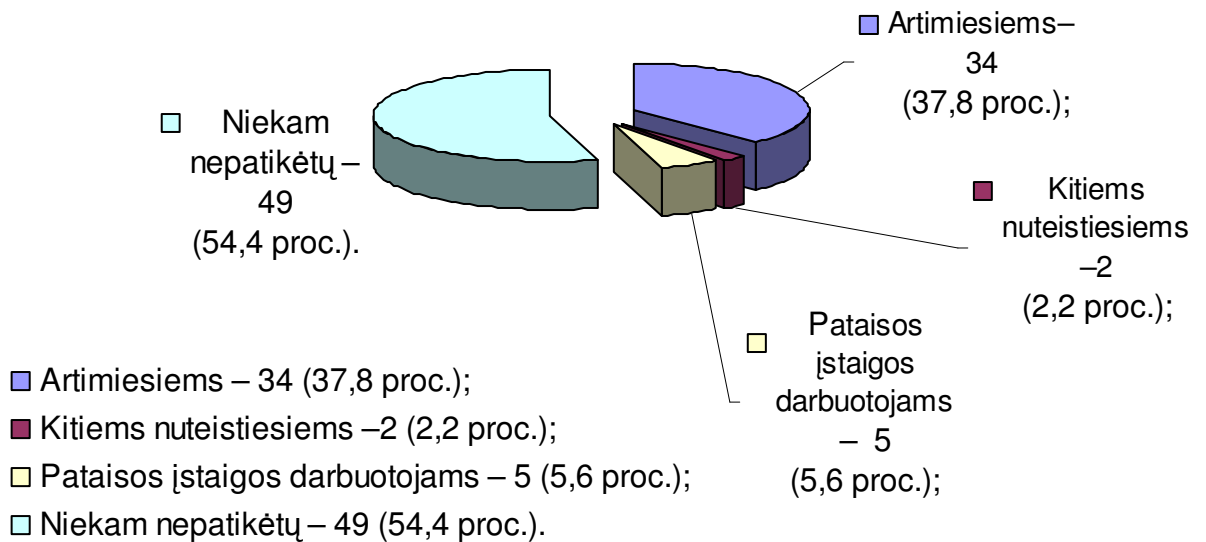
23 pav. Ar dėl autoagresijos konsultavo gydytojas psichiatras ar psichologas

- Taip - 41
- Ne - 42
- Aš pats atsisakiau - 7

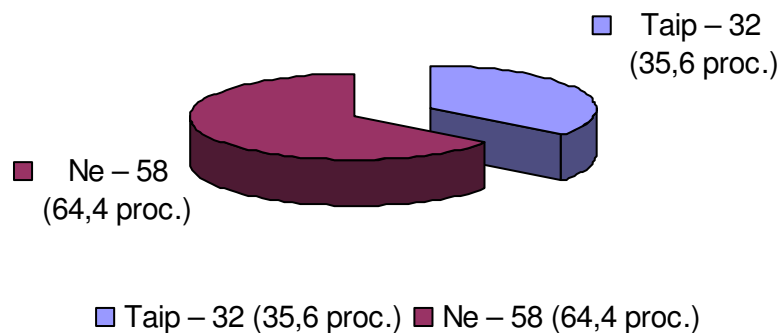
Tiriamieji labiausiai nepasitikėtų kitais nuteistaisiais, aptardami jiems iškilusias problemas – 2 (2,2 proc.). Su įkalinimo įstaigos darbuotojais problemas būtų linkę aptarti 5 (5,6 proc.) apklaustieji. Artimiesiems problemas patiktėtų 34 (97,8 proc.). Tuo tarpu net 49 (54,4 proc.) linkę su niekuo nesitarti, todėl niekam nepatiktėtų savo problemų.

24 pav. Respondentai savo problemas labiausiai patiktėtų

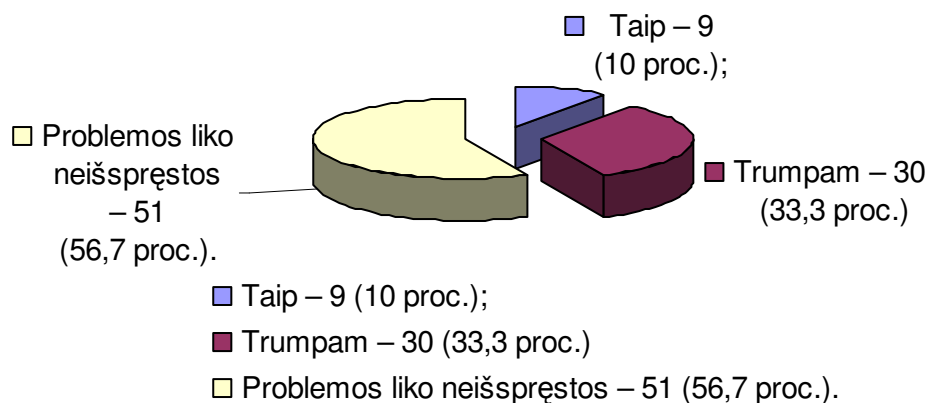
Savo žaloję laisvėje nurodė 32 (35,6 proc.) respondentai, nežaloję – 58 (64,4 proc.). (žr. diagramą 25 pav.).

25 pav. Į klausimą, ar žalojo save laisvėje atsakė:

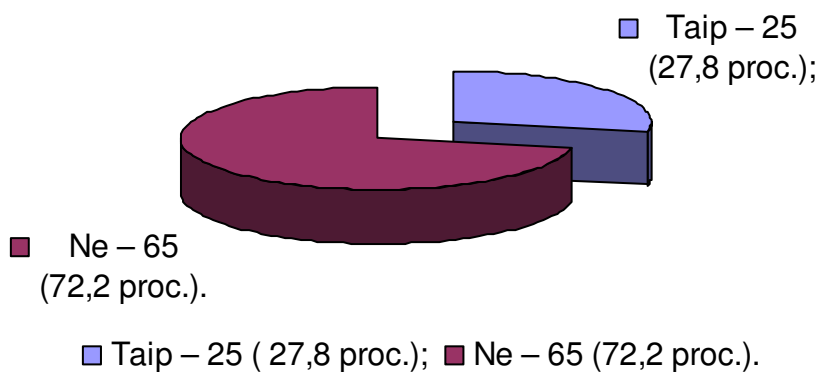
Vis tik respondentai linkę pripažinti, kad autoagresniais veiksmais savo problemų neišsprendė – 51 (56,7 proc.), trumpam atitrūkę nuo iškilusių problemų nurodė 30 (33,3 proc.), o 9 (10 proc.) respondentų teigia tokiu būdu išsprendę iškilusias problemas. (žr. diagramą 26 pav.).

26 pav. Ar žalodamiesi išsprendė problemas, dėl kurių taip pasielgė atsakė:

Dirba įkalinimo įstaigoje 25 (27,8 proc.) iš apklaustųjų respondentų. Tuo tarpu net 65 (72,2 proc.) teigia neturį darbo. Daugelis respondentų komentuoja, kad labai norėtų dirbti, turėti pragyvenimo šaltinį, darbas jiems suteiktų pasitikėjimo savimi.

27 pav. Ar dirba įkalinimo įstaigoje atsakė:

Į 25 klausimą apie laisvalaikio praleidimo formą daugelis respondentų pažymėjo visus tris atsakymus, todėl atsakymai nebuvo skaičiuojami, o tik apibendrinami.

Į atvirą klausimą apie autoagresijos motyvus iš 90 respondentų atsakė 20. Jų atsakymai pateikiami 2-ame darbo priede, o analizuojami ir apibendrinami skyriuje 2.3.

Skirtingų įstaigų autoagresantų motyvacija autoagresijai, atsakinėjant į anketos bei interviu klausimus, skyrėsi. Ypatingai skirtinga buvo suimtųjų ir nuteistųjų autoagresijų motyvacija.

2.3. Rezultatų analizė

Respondentų amžiaus ribos - nuo 18 iki 42 metų, amžiaus vidurkis – 28,8 metai. Rezultatai sutampa su anksčiau aptarta dešimties metų archyvinių duomenų statistika ir leidžia daryti išvadą, kad dažniau save žaloja jauni, dažniausiai - iki 29 metų amžiaus, suimtieji ir nuteistieji.

Rezultatai apie tirtų autoagresantų išsilavinimą rodo, kad šioje grupėje vyrauja žemesnio nei vidurinio išsilavinimo asmenys (46 proc.), o tai leidžia daryti prielaidą, kad išsilavinimas ir savęs žalojimas tarpusavyje susiję, bet neigiamai koreliuojantys kintamieji, t.y. didėjant išsilavinimo lygiui, savęs žalojimo rizika mažėja. Šią prielaidą patvirtina ir statistinių duomenų apie autoagresijos faktus skirtingose pataisos įstaigose analizė, parodžiusi, kad mažiausiai savęs žalojimo faktų užregistruota Vilniaus 1 PN (0,1 proc.). Žinoma, jog šioje įkalinimo įstaigoje atlieka laisvės atėmimo bausmę buvę valstybės tarnautojai, kariškiai, pareigūnai, kurių išsilavinimo lygis aukštesnis negu kitose laisvės atėmimo vietose atliekančių bausmes nuteistųjų. Galima manyti, kad aukštesnis išsilavinimas yra susijęs su geresniais gebėjimais spręsti problemas ir išreikšti susikaupusias įtampas, geriau kontroliuoti save ir aplinką. Galima prisiminti, kad dar Čezarė Bekarija yra rašęs: „Norite užkardyti nusikaltimus? – Padarykite, kad laisvė eitų greta švietimo. Žalingų žinių įtaka atvirkščiai proporcinga jų plėtimuisi, naudinga – tiesiog“.³⁰ Panašiai ir įkalinimo sistemos reformatorius M. Foucoult knygoje „Disciplinuoti ir bausti“³¹, kaip ir kiti šiuolaikiniai kriminologai ar penitencinio mokslo atstovai teigia, kad kalinių švietimas yra specifinis ir tikslingas, tačiau turi kitokius, nei įprasta, specifiką ir tikslą – ne perteikti žinias ar kelti intelekto koeficientą, bet juos keisti, kai švietėjai reiškiasi veikiau kaip

³⁰ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes.- Vilnius. Mintis, 1992. P. 104.

³¹ Foucoult M. Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas.- Vilnius. Baltos lankos, 1998.

„gydytojai“. Švietimas, pasak Foucoult, padeda žmogiškam ir bene svarbiausiam modernaus įkalinimo tikslui – kalinio pataisymui ir resocializacijai.

Tarp autoagresantų vyrauja šeimyniniais saitais nesusisaistę nuteistieji ir suimtieji (57,8 proc.) ir gyvenantys nesusituokę (23,3 proc.). 11,1 proc. iš jų yra išsiskyre ir tik 6,7 proc. – vedę. Vis gi į klausimą, kokie didžiausi sunkumai persekioja juos visus įkalinimo įstaigose, dauguma autoagresantų pabrėžė jaučią ilgesį artimiesiems. Todėl labai svarbu šios kategorijos nuteistiesiems ir suimtiesiems padėti išlaikyti nenutrūkusius socialinius ryšius su artimaisiais laisvėje. Įkalinimo įstaigų socialinės rehabilitacijos darbuotojai turėtų labai rimtai spręsti autoagresantų prašymus, kai jie kreipiasi dėl problemų, susijusių su šeima ar blogų žinių iš namų.

Autoagresijos grėsmė didesnė tarp nuteistųjų asmenų, kurių teistumų skaičius du ir daugiau kartų. Ryškėja tendencija, jog kuo daugiau kartų teistas žmogus, tuo autoagresijos tikimybė yra didesnė. Keturis ir daugiau kartų teistų respondentų autoagresijos pasireiškimas – 50 proc. visų tirtų atvejų. Tai patvirtina autoriaus K. Leongard teiginį, kad autoagresijai yra linkusi tikslinė ilgam laikotarpiui teistų asmenų grupė. Pritardami autoriui, papildysime jo teiginį išvada, kad ne tik ilgam laikui teisti, tačiau ir daug kartų teisti asmenys taip pat labiau linkę autoagresijai. Tai sąlygoja sutrikusi per daugelį įkalinimo metų nuteistųjų asmenų vertybių suvokimo skalė, išryškėję neigiamos charakterio akcentuacijos, kriminalizavęsi individualūs nuteistųjų asmenų charakterio bruožai, abejingumas supančiai aplinkai bei sau: savo sveikatai ir gyvybei.

Iš 5 klausimo atsakymų matyti, kad įkalinimo laikas visgi įtakoja nuteistųjų ir suimtųjų asmenų motyvaciją autoagresijai. Trumpesniajam įkalinimo laikui nuteisti asmenys yra linkę mažiau save žaloti, nei ilgesniajam laikui.

Kaip respondentai yra linkę pripažinti nuosprendžio teisingumą (t.y. savo kaltę), liudija atsakymai į 7 klausimą. Su tam tikromis išlygomis nuosprendžio teisingumą priima 47,8 proc. respondentų, tuo tarpu 31,1 proc. galvoja, jog nuteisti neteisingai. Mažiausia dalis – 21,1 proc. – sutinka su nuosprendžiu. Tai taip pat motyvuoja nuteistųjų asmenų autoagresyvų elgesį. Psichologinėms įkalinimo įstaigų tarnyboms iškyla uždavinys padėti nuteistam asmeniui teisingai įvertinti savo kriminalinį poelgį, motyvuoti jį suprasti ir priimti nuosprendį kaip neišvengiamą atpildą už įvykdytą veiką. Cituojant teisinės minties klasiką Čezarę Bekariją, „Pati žiauriausia priemonė užkardyti nusikaltimus – tai ne bausmių žiaurumas, bet jų būtinumas <...> Įsitikinimas, kad bausmė neišvengiama (nors ir švelni), visados padarys didesnę įspūdį, negu baimė žiauriausios bausmės, nuo kurios dar yra vilties išsigelbėti“.³²

³² Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes.- Mintis, Vilnius. 1992. P. 74.

Pažymėdami tris dažniausiai aplankančius jausmus įkalinimo įstaigoje, respondentai atsakymuose į 8 klausimą labiausiai išskyrė nevilties (92), pykčio (68) ir agresijos (48) jausmus. Susitaikymas su esama padėtimi patvirtintas 26 rezultatais, o keršto jausmas – 10 rezultatų. Šių jausmų proveržiai be abejo gali pasireikšti ir autoagresyviu elgesiu, todėl nuteistieji ar suimtieji asmenys turi būti stebimi įkalinimo įstaigos darbuotojų, o ypatingą dėmesį reikėtų kreipti į staigius nuotaikų pasikeitimus: staiga apėmusį abejingumą arba atvirkščiai – agresiją ir pyktį, nesusivaldymą ar nesuvaldomumą.

Respondentai, atsakydami į 9 klausimą, išskyrė tris didžiausius sunkumus, kurie juos užklupo įkalinimo įstaigoje: artimųjų ilgesys (105), prastos, netenkinančios gyvenimo sąlygos (46) bei nesutarimai su pataisos įstaigų darbuotojais (34). Minėta, kad santykių su artimaisiais palaikymas teigiamai motyvuoja įkalinimą asmenį, todėl būtina padėti nuteistajam spręsti iškilusias asmenines problemas su artimaisiais. Iki šiol praktikoje nėra įgyvendintos Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso nuostatos dėl atostogų suteikimo nuteistiesiems asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę atvirose kolonijose, nepilnamečių pataisos namuose, pataisos namuose lengvosios ir paprastosios grupių laikymo sąlygomomis.³³ Tokia gero elgesio palaikymo motyvacija skatintų ryšių su artimaisiais palaikymą ar atnaujinimą. Kalbant apie prastas, netenkinančias gyvenimo sąlygas įkalinimo įstaigose, pravartu pažymėti, jog situacija, lyginant su ankstesniaisiais metais, keičiasi į gerąją pusę. Lietuvos Respublikos Seimas 2004 metais gegužės 24 dieną priėmė nutarimą „Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004 – 2009 metų programos patvirtinimo“.³⁴ Šios programos tikslas – rekonstruoti įkalinimo įstaigas, kad jos atitiktų Lietuvos higienos normų ir Europos kalinimo įstaigų taisyklių nustatytus reikalavimus, pagerinti įkalinimų asmenų gyvenamąją aplinką <....>. Respondentai taip pat išskiria nesutarimų su pataisos įstaigų darbuotojais problemą, į ką būtų galima atsakyti trumpai teisininko Algimanto Dziegoraičio žodžiais: „Į kiekvieną nusikaltėlį reikia stengtis pažvelgti kaip į paklydusį žmogų, kuris turi galimybę pasitaisyti – čia mes tiesiog neturime kitos alternatyvos“.³⁵ Reikia pažymėti, kad ir suimtieji ir nuteistieji respondentai išskiria prastus santykius su įkalinimo įstaigų pareigūnais. Atsižvelgiant į tai, kad suimtieji ir nuteistieji įkalinimo įstaigose yra silpnesnė savo padėtimi tarpusavio santykių su pareigūnais šalis, darytina prielaida, kad, pakeitus bendravimo su autoagresantais formą, sumažėtų autoagresija iš įkalinimų pusės. Respondentai pažymi sunkią adaptaciją įkalinimo sąlygomis (28), norą dažniau matytis su artimaisiais (23), neįprastas režimo sąlygas (14), nuteistųjų kastas (13), o 8 pažymi nesusidūrę su sunkumais įkalinimo įstaigoje.

³³ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas//Valstybės žinios, 2002. Nr. 73 – 3084.

³⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. gegužės 24 d. nutarimas „Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004-2009 metų programos patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3081.

³⁵ Dziegoraitis A. „Lietuvos kalinių globos draugijos valdybos nariai“//Kryžkelė.-Vilnius. „UAB Petro ofsetas“, 2003/2.

Atliekant tyrimą išryškėjo, kad sunki adaptacija įkalinimo sąlygomis slegia ir suimtuosius ir nuteistuosius, nors suimtieji ypatingai pabrėžė šią problemą. Viena iš minėtų problemų yra nuteistųjų kastos (13). Dėl šios problemos specifiškumo trumpai ją aptarsime. Su kastų (nuteistųjų neformalių grupių) egzistavimu yra susiję atsisakymai nuo gyvenamosios zonos, autoagresijos, fizinio ir psichologinio smurto tarp nuteistųjų atvejai. Kastų ir nuteistųjų subkultūros reiškiny šandien yra tam tikra nuteistųjų ideologija, kuri blokuoja įkalinimo įstaigų darbuotojų dalyvavimą nuteistųjų gyvenime, daro ryškia įtaką nuteistųjų elgesiui bei minimizuoja laisvės atėmimo bausmės tikslų įgyvendinimą. Galima teigti, jog nuteistųjų susiskirstymas į kastas turi poveikį autoagresijos pasireiškimui. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą nariai (CPT) vizito 2004 metais metu nustatė faktus, kad dėl egzistuojančios kastų problemos keletas nuteistųjų, siekdami būti iškelti iš savo gyvenamųjų patalpų, rimtai susižalojo, sukeldami pavojų savo gyvybei.

Nagrinėdami atsakymus į 10 ir 11 klausimus, matome, kad respondentus įkalinimo įstaigose dažnai aplanko mintys apie susižalojimą (77 proc.) ar savižudybę (58,8 proc.).

Iš atsakymų į 12 klausimą ryškėja respondentų elgesio viktimiškumas, jų daugartinis autoagresyvumas. Keturis ir daugiau kartų save žaloję yra 44,4 proc. apklaustųjų. Save žaloję 1 kartą dažniausiai nurodo *suimtieji* pirmą kartą autoagresantai (27,8 proc.). Taigi, autoagresijos tikimybė yra didesnė tarp daugiau kartų (didžiausia – tarp ketvirtą ir daugiau kartų) *nuteistųjų* asmenų bei tarp pirmą kartą *suimtuju*.

Respondentai, atsakydami į 13 anketos klausimą apie autoagresijos motyvus, nurodo tris pagrindines priežastis, dėl kurių jie save žalojo: dėl pareigūnų smurto (99 rezultatai); nesutiko su paskirta nuobauda (75 rezultatai); bėgo nuo skolų ir smurto už jas (53 rezultatai). Protestas taip pat dažnas autoagresijos motyvas (36 rezultatai). Respondentai nurodo protestavę: daugiausia prieš pataisos įstaigų administraciją bei kitus darbuotojus; prieš ikiteisminio tyrimo tyrėjų veiksmus; prieš neteisingą nuobaudų paskyrimą. Teiginys dėl pareigūnų smurto apima ne tik įkalinimo įstaigų pareigūnus, bet ir policijos, ikiteisminio tyrimo tyrėjų ir konvojaus tarnybų pareigūnų netinkamus veiksmus. Tai patvirtina į 14 ir 15 klausimus iš 90 anketuotų autoagresantų 68 respondentų atsakymai. Visgi labiausiai netinkamu elgesiu su respondentais pasižymėjo pataisos įstaigų (izoliatorių) pareigūnai (67,6 proc.); po jų – policijos - (25 proc.); tretieji – konvojaus tarnybos pareigūnai – (7,4 proc.). Tikėti respondentų atsakymais galima pasitelkus prielaidą, jog šie procentai parodo kontakto su pareigūnais laikotarpį. Daugiausia laiko praleidžiama įkalinimo įstaigose (izoliatoriuose), trumpiau – ikiteisminio tyrimo metu, o trumpiausias kontaktas - su konvojaus tarnybų pareigūnais. Respondentai pabrėžia ne tiek fizinį smurtą (22 proc.), kiek abejingumą respondentų problemoms (38,3 proc.) bei patyčias (35,3 proc.). Reikalingos informacijos nesuteikimas (4,4 proc.) taip pat sudarė sąlygas autoagresijai.

Pareigūnų smurto atvejus nustatė ir 2004 metais įkalinimo įstaigų veiklą tyrusi Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką elgesį ir baudimą (CPT). Dėl tyčinio personalo netinkamo elgesio bei dėl žodinio įžeidinėjimo buvo gauta daug nuoseklių nuteistųjų nusiskundimų, kuriuos komisija pripažino esant buvus.

Spontaniškai save žaloję, atsakydami į 16 klausimą, atsako 57,8 proc. respondentų. Reikia pabrėžti, kad dauguma taip atsakiusiųjų – *suimtieji*. Vienok, gerai apgalvoję įvykdyti susižalojimą atsakė 42,2 proc. respondentų, iš kurių dauguma – *nuteistieji*. Autoagresijos spontaniškumas paaiškina respondentų atsakymus į 17 klausimą, jog apie neigiamas pasekmes tuo metu negalvojo 52,2 proc. respondentų. Spontanišką autoagresyvų *suimtojo* autoagresanto poelgį gali paskatinti ūmi reakcija į izoliaciją, adaptacijos prie esamų sąlygų sutrikimai, kiti elgesio ir nuotaikos sutrikimai. *Nuteistieji* asmenys, kurie jau žino savo tolesnę padėtį po nuosprendžio paskelbimo, taip spontaniškai nesielgia: jų autoagresija būna apgalvota, tikslinė, jai būna pasiruošta iš anksto. Nagrinėjant atsakymus, paaiškėjo verta dėmesio aplinkybė, jog NEI VIENAS iš *nuteistųjų* nenurodė kaip autoagresijos motyvo bandymo nusižudyti. Tuo tarpu *suimtieji* tai nurodė 32 kartus. Darytina prielaida, kad *suimtieji* daug jautriau reaguoja į izoliaciją, juos dažniau apima nevilties, bejėgiškumo jausmai bei panikos priepuoliai. *Nuteistieji* būna dažniausiai susitaikę su esama padėtimi ir jų autoagresija pasireiškia kaip ilgalaikio, besitęsiančio konflikto pasekmė. Dažnai ji turi konkretų tikslą.

Dėl autoagresyvaus elgesio tik pusė apklaustųjų respondentų, atsakydami į 20 klausimą, nurodo buvę konsultuoti gydytojo psichiatro ar psichologinės tarnybos darbuotojo. Iš apklaustųjų Laisvės atėmimo vietų ligoninėje 44 respondentų (24 *nuteistieji* ir 20 *suimtųjų*), įrašai apie psichologo konsultacijas individualaus darbo su *nuteistuoju* knygelėse yra pas 11 *nuteistųjų* autoagresantų. Kiti gi 13 *nuteistųjų* arba nekonsultuoti, arba apie tai nėra psichologų įrašų. Mažas susidomėjimas *suimtųjų* ir *nuteistųjų* problemomis skatina pastarųjų nepasitikėjimą pataisos įstaigų tarnybų veikla. Atsakydami į 21 klausimą, respondentai nurodė, kad pataisos įstaigos tarnybų darbuotojams patiktų savo problemas tik 5,6 proc. respondentų. Savo artimiesiems problemas patiktų 37,8 proc. respondentų, bet kadangi santykiai su artimaisiais yra apriboti, respondentai linkę problemas užgniaužti savyje ir nepatikėti jų niekam (54,4 proc.) Iš tikrųjų labai sunku rasti ką nors, kuo galima pasitikėti ir tuomet atrodo lengviau nerizikuoti ir išvengti pasitikėjimo. Šis būdas geras laikinai, kol netampa visur lydinčia įtampa, augančiu nerimu, kuris vieną kartą išsilieja bet kuria agresijos ar autoagresijos forma. Akivaizdu, kad įkalintasis turėtų su kažkuo pasikalbėti apie savo problemas, gal būt su sau lygiais, tačiau, kaip nebūtų keista, labiausiai respondentai nepasitiki kitais *suimtaisiais* ir *nuteistaisiais*: jiems savo problemas patiktų tik 2,2 proc. respondentų. Tai paaiškinama noru turėti vidinę jausmų nepriklausomybę, bei noru išvengti manipuliacijų ar šantažo iš kitų *nuteistųjų* pusės.

Išryškėjo potencialių savižudžių tendencija, atsakinėjant į 22 klausimą. Vienareikšmiškai tie asmenys, kurie anketoje atsakė, jog žalojosi ir laisvėje, nurodė priežastį, dėl kurios žalojosi įkalinimo įstaigoje: bandė nusižudyti. Tie, kas pirmą kartą bandė žalotis įkalinimo įstaigoje, *nei karto* nenurodė norėję nusižudyti. Darytina prielaida, kad, susidūrus su problemomis, laisvėje save žalojusiems asmenims įkalinimo įstaigoje vien žalotis jau nepakanka. Jų sprendimai drastiškesni. Įkalinimo įstaigų psichologams verta atkreipti dėmesį į šią tendenciją.

Didžioji dauguma respondentų pripažįsta autoagresyviu elgesiu neišsprendę tų problemų, dėl kurių taip pasielgė - 56,7 proc. Laikiniai išsprendę nurodo 33,3 proc. ir tik 10 proc. atrodo, kad problemos buvo išspręstos. Taigi didžiajai daliai autoagresantų autoagresyvus elgesys suteikė tik skausmą ir sveikatos sutrikdymą, tačiau juos kamavusios problemos liko neišspręstos.

Suimtieji autoagresantai nurodė nedirbantis nei vienas. Pataisos įstaigose esantys nuteistieji tik 18 (20 proc.) iš visų atsakiusiųjų nurodė turintys darbą. Komentuodami šį klausimą, autoagresantai apgailestavo neturį užsiėmimo, darbo, o tuo būdu ir pragyvenimo šaltinio. Šią situaciją turėtų pakeisti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 10 d. nutarimu Nr. 1921 patvirtinta programa, kurios pagrindinis tikslas – pasiekti, kad darbas – viena iš svarbiausių nuteistųjų auklėjimo ir socialinės reabilitacijos priemonių, taptų prieinamas visiems norintiems dirbti nuteistiesiems, o per 3 metus valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų būtų sukurta tiek darbo vietų, kad dirbtų ne mažiau kaip 30 procentų visų nuteistųjų.³⁶

Į klausimą, ką daugiausiai veikia laisvalaikiu, respondentai dažniausiai pažymėjo visus tris atsakymus: sportuoja, skaito, vos keli – mokosi. Kadangi daugelis neturi darbo, tai atsakydami nurodė, jog klauso muzikos, rašo laiškus, žiūri televizorių, žaidžia kompiuterinius žaidimus. Be abejo, kad tai - vieninteliai *suimtojo* asmens užsiėmimai, tačiau *nuteistajam* trims, penkeriems, dešimčiai metų... Vienas iš nuteistųjų autoagresantų į šį klausimą atsakė taip: „Čia nėra to tikro laisvalaikio. Čia laisvalaikis 24 h per parą, 7 dienas per savaitę, 12 mėn. į metus“.

Atsakydami į atvirą klausimą apie autoagresijos motyvus, autoagresantai visų pirma pabrėžė nesutarimus su pataisos įstaigų administracija, bendravimo su pareigūnais problemas, pareigūnų žodinį ar fizinį smurtą, susiklosčiusias asmenines problemas, kurių vienas, be kitų pagalbos, autoagresantas išspręsti nepajėgė.

Išnagrinėję respondentų atsakymus į anketos klausimus, matome, kad nuteistąjį ar suimtąjį asmenį veikia įvairios stresinės situacijos, dažnai pavirsdamos konfliktinėmis, lydymomis smurto ir auto/agresijos. Konfliktinė situacija tampa nevaldoma tuomet, kai autoagresantas ją priima kaip labai reikšmingą savo gyvenime, neišsprendžiamą, ypatingai sudėtingą, t.y. ją labai sureikšmina. Tuo tarpu savo asmenines galimybes išspręsti šią situaciją

³⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 10 d. nutarimas Nr. 1921 „Dėl darbo vietų steigimo pataisos įstaigose, valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų ir šių įmonių pastatų ir technologinių įrengimų renovacijos 2004-2006 metų programos“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 118-5303.

laiko menkomis, nepasitiki savo jėgomis, sugebėjimais, netiki kitų žmonių pagalba, pergyvena didelį nevilties, ištikus konfliktinei situacijai, jausmą. Tuomet autoagresyvūs (ar net suicidiniai) veiksmai, autoagresanto nuomone, tampa vienintele išeitimi iš susiklosčiusios padėties. Autoagresantai, susidūrę su neigiamais gyvenimiškais įvykiais, labiausiai linkę į destruktivius veiksmus. Susidūrę su sunkumais, jie nusprendžia, kad autoagresyvus ar suicidinis veiksmas išspręs visas problemas.

Konfliktus, sąlygojančius autoagresyvų elgesį, galima būtų klasifikuoti į:

Konfliktus, susijusius su asmens asocialiu elgesiu:

- pergyvenama baimė dėl nuosprendžio už nusikalstamą veiką; baudžiamosios atsakomybės baimė; negalėjimas įrodyti savo nekaltumo; kaltės, gėdos jausmai prieš gimines ir pažįstamus.

Konfliktus, kurie susiję su įkalinimo įstaigų veiklos specifika bei įkalintų asmenų socialine aplinka:

- individualūs adaptacijos įkalinimo sąlygomis sutrikimai; tarpasmeniniai konfliktai; konfliktai su administracija ar kitais darbuotojais;

Konfliktus, kuriuos sąlygoja įkalinto asmens asmeniniai – šeimyniniai santykiai:

- skyrybos; neištikimybė; sunki artimųjų liga ar mirtis.

Konfliktus, sąlygotus asmens sveikatos sutrikimų:

- chroniški, somatiniai susirgimai; fizinė negalia.

Tuo pačiu galima teigti, kad nemotyvuotos autoagresijos yra retos. Be to, iš 90 anketuotų asmenų tik 7 nurodė jautę fizinį pasitenkinimą žalodami save. Autorė A. Amburova išskyrė tokią asmenų tikslinę grupę, kurių autoagresyvūs veiksmai susiję su potraukių patologija.

3. NUTEISTŪJŲ AUTOAGRESIJOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE PREVENCIJOS GALIMYBĖS

Nustatę pagrindinius autoagresyvaus elgesio motyvus, įvertinsime šiuo metu vykdomas suimtųjų ir nuteistųjų autoagresinių reiškinų prevencijos priemones ir jų efektyvumą.

Visų pirma susiduriame su teisiniais aspektais. Dažnai kyla klausimai: ar žmogus turi teisę elgtis autoagresyviai? Ar reikia jo atžvilgiu taikyti prievartos elementus?

Autoagresyvūs veiksmai, jeigu jie atlikti paties asmens sprendimu ir nėra kitų asmenų sukurstyti ar klatingu ir žiauriu elgesiu privesti prie autoagresyvių veiksmų, savo sudėtimi neturi baudžiamojo nusikaltimo ar nusižengimo požymių, todėl taikyti baudžiamųjų įstatymų autoagresantų atžvilgiu, kaip siūlo autorius N. Popov, prilygindamas autoagresiją apgalvotam nusikaltimui, nėra teisinio pagrindo.³⁷

LR Civilinio kodekso 2.26 straipsnis „Neleistinumas apriboti fizinio asmens laisvę“ nurodo:

1) Fizinio asmens laisvė neliečiama. Veiksniui asmeniui taikyti bet kokią priežiūrą ar apribojimus galima tik paties asmens sutikimu, taip pat kitais įstatymų numatytais atvejais;

2) Asmens sveikatos priežiūrai asmens sutikimas nereikalingas, jeigu jo sveikatai gresia pavojus arba būtina jį paguldyti į stacionarinę sveikatos priežiūros įstaigą, kad būtų apsaugoti visuomenės interesai.³⁸

Įvertinkime, kaip autoagresijos pasireiškimas buvo valdomas įkalinimo sistemoje. Autoagresiniai veiksmai buvo įvardinti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2000 m. rugpjūčio 16 d. įsakymu Nr. 172 patvirtintų Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 122 punkte: „Kad pataisos darbų įstaigose būtų palaikoma vidaus tvarka, užtikrintas šių įstaigų, jų personalo ir nuteistųjų saugumas bei drausmė, nuteistiesiems draudžiama: <...> 122.20 p. Daryti tatuiruotes sau ir kitiems asmenims bei kitais būdais save žaloti.“³⁹ Autoagresija buvo uždrausta ministro įsakymu. Už tokius Pataisos įstaigų taisyklių pažeidimus buvo galima taikyti drausminę atsakomybę, t.y. bausti už autoagresiją.

Nuo 2003 metų gegužės 1 d., įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksui (toliau – LR BVK), draudimai nuteistiesiems buvo perkelti į šio kodekso X skyrių „Laisvės atėmimo bausmių vykdymo tvarka ir sąlygos“.⁴⁰ LR BVK X sk. 110 str. „Specialiosios nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė, pareigos“ 2 dalies „Laisvės atėmimo bausmę atliekantieji nuteistiesiems draudžiama“ 5 punktas reglamentuoja: „Draudžiama

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. XVII skyrius, 133 str. //Valstybės žinios. 2000, Nr. 89 – 2741.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.

³⁹ Galiojo iki 2003-08-01.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas//Valstybės žinios, 2002. Nr. 73-3084.

daryti tatuiruotes sau ir kitiems“. Kardomojo kalinimo įstatymo Nr. I-1175, kurį 2004 m. kovo 16 d. priėmė Lietuvos Respublikos Seimas, 22 straipsnio „Kalinamųjų pareigos“ 2 dalies „Kalinamiesiems draudžiama“ 6 punktas reglamentuoja: „Draudžiama daryti tatuiruotes sau ir kitiems“.⁴¹ Taigi nuteistųjų ir kalinamųjų teisinę padėtį reglamentuojančiuose įstatymuose nuostatos dėl draudimo save žaloti nebeliko.

Nuo LR BVK įsigaliojimo autoagresijos reiškinių prevencija užsiėmė nauja įkalinimo sistemos struktūra – psichologinės tarnybos. Ši tarnyba – pagrindinė ir vienintelė, kurios kompetencijoje šiuo metu yra suimtųjų ir nuteistųjų asmenų autoagresijos prevencija. Lietuvos Respublikos teisingumo ministras 2003 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. 86 „Dėl pataisos įstaigos psichologinės tarnybos struktūros, veiklos principų ir formų patvirtinimo“ patvirtino pataisos įstaigos psichologinės tarnybos struktūrą, veiklos principus bei veiklos formas, viena iš kurių yra psichologinių krizių, savižudybių ir tyčinio savęs žalojimo prevencija.⁴² Visose įkalinimo įstaigose veikia psichologinės tarnybos, kurių pagalba tikimasi sukurti palankų psichologinį mikroklimatą, tačiau ar užtenka autoagresijai slopinti vienos, visiškai naujos tarnybos pajėgų? Ar pakankama teisinė bazė, reglamentuojanti darbą su autoagresantais ir autoagresija kaip reiškiniu? Išskyrus psichologinės tarnybos darbo instrukciją, kurioje vienu instrukcijos punktu numatyta autoagresijos prevencija, jokių kitų dokumentų, reglamentujančių autoagresijos prevencijos formas bei kryptis nėra. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2005 m. liepos 4 d. įsakymo Nr. 4/07-130 „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ skyriuje „Pagrindas konvojui priimti konvojuojamuosius“ 239 punkte yra numatyta: „<...> Ant pavojingų recidyvistų ir konvojuojamųjų, kurie linkę pabėgti, asmens bylų pažymų įstrižai braukiama raudona juosta, o kitų kategorijų konvojuojamųjų asmens bylos pažymose įrašoma: „Linkęs užpulti“, „**Linkęs susižaloti**, „Psichinis ligonis“, „Sergantis atvirąja tuberkulioze“, „Badaujantis“, „_____ savaičių nėštumas“, „Izoliuoti nuo konvojuojamųjų _____ ir pan.“⁴³

Vadinasi, autoagresantas kažkuriuo įkalinimo laikotarpiu yra įvertinamas kaip „linkęs susižaloti“. Kokia tai procedūra ir po kelių susižalojimų autoagresantas yra įrašomas į linkusių susižalojimui sąrašus? Besidomint įrašymo į linkusių susižaloti sąrašus procedūra, paaiškėjo, kad tarnybinius tyrimus dėl suimtųjų ar nuteistųjų susižalojimo atlieka įkalinimo įstaigų Vidaus tyrimų tarnybos pareigūnai. Stebint persiunčiamus iš įvairių įstaigų į LAVL tarnybinių tyrimų dėl suimtųjų ir nuteistųjų autoagresijos dokumentus, pirmiausia išryškėjo tai, kad įvairiose įstaigose autoagresinis veiksmas vertinamas skirtingai. Vienur (Panevėžio PN) tyrimo išvada

⁴¹ Lietuvos Respublikos kardomojo kalinimo įstatymas//Valstybės žinios, 1996. Nr. 12 – 313.

⁴² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. balandžio 1 d. įsakymas nr. 86 „Dėl pataisos įstaigos psichologinės tarnybos struktūros, veiklos principų ir formų patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2003. Nr. 36-1602.

⁴³ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2005 m. liepos 4 d. įsakymas „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2005. Nr. 89-3361.

vadinama „Dėl nuteistosios <...> sąmoningo savęs žalojimo“, kitur (Alytaus PN) ji vadinama „Nuteistojo <...> savęs žalojimo išvada“, kitur (Lukiškių TI-K) „Išvada dėl nuteistojo <...> bandymo nusižudyti“, dar kitur (Vilniaus 2 PN) – „Dėl įtraukimo į linkusių save žaloti ar nusižudyti įskaitą“. Daugelyje tarnybinių tyrimų dokumentų nėra psichologo išvadų, kuriomis remdamasis Vidaus tyrimų tarnybos pareigūnas pateikia tyrimo išvadas. Tačiau visos išvados vienodos savo turiniu: „tarnybinių tyrimą dėl savęs žalojimo laikyti baigtu“, „įtraukti nuteistą (-tąją) į linkusių žalotis įskaitą“, „tarnybinio tyrimo medžiagą saugoti VTT byloje“.

Tačiau tarnybinio tyrimo dokumentuose autoagresantas savo paaiškinime dažniausiai nenurodo priežasties, dėl ko žalojosi⁴⁴, prižiūrėtojų tarnybiniai pranešimai tik įvardija faktą, kad tai (autoagresija) įvyko, o pats autoagresantas dėl autoagresyvaus elgesio vienoje įstaigoje įtraukiamas, o kitose – ne – į linkusių save žaloti ar nusižudyti įskaitą, iš kurios ne visai aišku kada bus išbrauktas. Pats tarnybinis tyrimas laikomas baigtu. Tokiu būdu tarnybinis tyrimas turi menką prevencinę reikšmę autoagresijos pasireiškimui: nebent jis būtų reikalingas pareigūnų statistinei autoagresijų ataskaitai parengti.

Turėtų būti keistina praktika, kai tarnybinius tyrimus dėl suimtųjų ar nuteistųjų autoagresijos atlieka Vidaus tyrimų tarnybų pareigūnai, kuriems autoagresantai dažnai neatveria tikrųjų autoagresijos priežasčių. Tuo būdu šios tarnybos pareigūnai tinkamų išvadų dėl tokio autoagresantų elgesio nepadaro. Autoagresantų problemos dažnai lieka neišspręstos. Į tyrimą nevisuomet įtraukiami psichologai, kurie galėtų ne tik įvertinti autoagresanto poelgio motyvus, bet ir numatyti individualias prevencines autoagresijos priemones. Akcentuotina, kad suimtųjų ir nuteistųjų autoagresija – tai ne tik šių asmenų, bet ir Lietuvos penitencinės sistemos problema, kuri byloja apie pataisos įstaigų mechanizmo trūkumus ir priskirtų funkcijų neatlikimą. Prie nuteistųjų autoagresyvaus elgesio korekcijos įstaigoje turėtų prisidėti ne tik pataisos įstaigų psichologinės tarnybos, kurios pagrindinės veiklos formos yra atskirų nuteistųjų grupių psichologinio mikroklimato, rizikos faktorių tyrimai, tačiau ir kitos, su įkalintųjų reabilitacija, priežiūra, medicininiu aptarnavimu, pedagoginiu bei dvasiniu ugdymu susijusios įkalinimo įstaigų tarnybos.

Taigi, įstatymai žalotis jau nedraudžia, bet uždeda autoagresyvaus įkalintojo spaudą. Jei paminėsime pagrindinius autoagresijos motyvus, išryškėjusius tyrimo metu (įkalinimo įstaigos, ikiteisminio tyrimo ir konvojaus tarnybos pareigūnų smurtas (1)⁴⁵, nesutikimas su paskirta

⁴⁴ Iš Panevėžio PN nuteistosios L.V. pasiaiškinimo: „Aš, L.V., susipjauščiau ranką gyvenamojoje patalpoje tualete 19.15 val. Tai yra mano asmeninis reikalas ir asmeninės priežastys. Susipjauščius peiliuką išmečiau į tualetą“ Psichologo išvados dėl šios nuteistosios autoagresijos nėra. Tarnybinio tyrimo išvadoje teigiama, kad tai – jos pirmas susižalojimas pataisos namuose, tuo tarpu Sveikatos priežiūros tarnybos parengtoje pažymoje teigiama, jog „pacientė *linkusi į autoagresijas*“// Tarnybinio tyrimo medžiaga asmens byloje Nr. 118/16, 2005.

⁴⁵ Iš Lukiškių TI-K suimtojo A.K. pasiaiškinimo: „Prarijau Alytaus areštinėje – daboklėje du šaukštus ir strypelį dėl to, kad Alytaus areštinės pareigūnai mane sumušė ir suplėšė striukę.“//Tarnybinio tyrimo medžiaga asmens byloje Nr. 189/17, 2005.

nuobauda (2), bėgimas nuo skolų ar smurto už jas (vidinės įkalinimo įstaigų problemos)⁴⁶ (3) bei protestas prieš pareigūnų veiksmus (4)), susidaro paradoksali situacija: kas ir prieš ką čia reiškia agresiją? Kurioje vietoje nutraukti šį užburimą ratą?

Autoagresyvūs nuteistųjų ir suimtųjų asmenų veiksmai yra tapę sąlygine elgesio pataisos įstaigose norma, todėl įkalinimo įstaigų darbuotojų požiūris į tokį elgesį dažnai yra neutralus, įkalintą asmenį smerkiantis arba abejingas. Nieko nestebina net suicidiniai bandymai, pasibaigę ar nepasibaigę įkalinto asmens mirtimi. Net administracijos požiūris į darbuotojo, dalyvavusio gelbėjant savižudį ar autoagresantą, stresą yra neutralus. Tiksliau, jokio požiūrio ar pagalbos nėra.

Visgi pagrindinis motyvas apsaugoti patį autoagresantą ir jį supančius įkalintuosius nuo jo paties agresyvių ir autoagresyvių veiksmų yra jam diagnozuotas psichinis susirgimas, kurio pasekoje pasireiškia autoagresija. Tuomet konvojuojant įkalintą asmenį, ant asmens bylos pažymos šalia spaudo „Psichinis ligonis“ būtų reikalingas prierasas, paaiškinantis tokio ligonio psichologinę asmenybės problematiką: „linkęs susižaloti“, „turi baimę uždaroms patalpoms“, „stebėti dėl suicidinio bandymo“ ir pan. Toks psichine liga sergančio autoagresanto įvertinimas neprieštarautų ir tarptautiniams teisės aktams. Europos tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Nr. R(98) 7ⁱ valstybėms – narėms „Dėl etinių ir organizacinių sveikatos apsaugos aspektų kalėjimuose“, turėdamas omenyje, kad specifinės kalėjimų probleminės situacijos, tokios kaip perpildymas, infekcinės ligos, narkomanija, psichiniai sutrikimai, žiaurumas, narvelinis įkalinimas ar kūno apžiūros reikalauja vadovautis tvirtais etikos principais, rekomenduoja atkreipti dėmesį į psichinės sveikatos sutrikimų turinčius kalinius: tiek medicinos, tiek ir kalėjimo personalas turėtų nustatyti savižudybės riziką. Savęs žalojimui išvengti skirti fiziniai būdai, atidus ir nuolatinis stebėjimas, kai būtina – pokalbis ir nuraminimas, turėtų būti naudojami krizių atvejais.⁴⁷

LR BVK 121 straipsnio „Antrankių, tramdomųjų marškinių ar surišimo priemonių, guminių lazdų, kovinių imtynių veiksmų bei asmens apsaugai skirtų dujų panaudojimo pagrindai“ 2 dalies 3 punktas numato, kad „antrankiai, tramdomieji marškiniai ar surišimo priemonės naudojami šiomis aplinkybėmis – kai nuteistasis bando žudytis ar susižaloti“.⁴⁸ Tai neprieštarauja Europos kalinimo įstaigų taisyklių 39 straipsnio c punktui: „Tramdymo priemonės

⁴⁶ Iš Lukiškių TI-K nuteistojo D.Z. pasiaiškinimo: „Suvalgiau kelias stiklo šukes ir 3 varžtelius. Išsiunčia į Alytaus PN, o aš ten važiuoti negaliu, nes turiu priešų“ //Tarnybinio tyrimo medžiaga asmens byloje Nr. 87, 2005.

⁴⁷ Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. R(97)12 valstybėms – narėms „Dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymu“ (priimta 600-jame inistrų komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 1997 m. rugsėjo 10 d.//<http://www.kdmc.lt> ; prisijungimo laikas 2005-11-10;

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas//Valstybės žinios, 2002. Nr.73 –3084.

galima naudoti siekiant apsaugoti kalinį nuo susižalojimo, kitų sužalojimo bei išvengti žymios materialinės žalos, *kai kiti kontrolės metodai nepasiteisin*“⁴⁹.

Atlikus tyrimą, paaiškėjo, jog autoagresijas atlieka įvairių psichologinių tipų nuteistieji ir suimtieji. Kalbant apie psichiškai sveikus (neturinčius organinių psichinių susirgimų) suimtuosius ir nuteistuosius asmenis, įvykdžiusius autoagresinius veiksmus, psichologiškai nepagrįsti yra įkalinimo įstaigų sprendimai įtraukti tokius asmenis į linkusių susižalojimui ar į linkusių savižudybei sąrašus. Nėra tokio atskiro asmens tipo, kuris įkalinimo įstaigose įvardijamas kaip „linkęs autoagresija“, ar „linkęs savižudybei“. Viskas priklauso nuo psichotraumuojančios situacijos ir aplinkos asmeniui poveikio bei asmens požiūrio į susiklosčiusią sudėtingą konfliktinę situaciją, kurią jis vadina beviltiška, be išeities, neišsprendžiama. Pasitvirtina autoriaus K. Leongard teiginys, jog nuteistojo autoagresyvaus elgesio formavimąsi skatina eilė faktorių, kuriuos būtų galima apibendrinti į du pagrindinius: suimtojo ar nuteistojo asmenybės ypatumai bei specifinės bausmės atlikimo sąlygos. Tuo pačiu galima išskirti bendrus, visiems autoagresantams būdingus, asmenybės bruožus:

- nepasitikėjimas savimi;
- labai žemas ar labai aukštas savęs įvertinimas;
- didelis savirealizacijos poreikis;
- didelės reikšmės teikimas šiltiems, emocionaliems ryšiams, tarpusavio santykių nuoširdumui bei empatijai, aplinkinių supratimui ir palaikymui;
- sunkumai bei silpnavališkumas, priimant sprendimus;
- optimizmo ir aktyvumo sumažėjimas sunkiose situacijose;
- polinkis bet kuriuo atveju kaltinti save ar perdėtai didinti kaltę;
- nesavarankiškumas;
- nepakankama socializacija, infantiliškumas bei asmenybės nebrandumas.

Neaiškus bei nenuoseklus teisinis autoagresijos prevencijos reglamentavimas sąlygojo ir įkalinimo įstaigų tarnybų neveiklumą sprendžiant autoagresantų problemas bei neigiamą požiūrį į pačius autoagresantus. Reikia prisiminti Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijos Nr. R (97)12 valstybėms – narėms “Dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymo „priede II “Europos nuorodos dėl nacionalinių etikos nuorodų, skirtų personalui, susijusiam su sankcijų ir priemonių vykdymu“ rekomenduojamas nuostatas: „visą su sankcijų ir priemonių vykdymu susijusį darbą grįsti pagarba žmogiškajai vertei ir teisėms. Pagarba, rodoma įtariamajam ir nuteistajam, apima ir jo šeimą bei gimines. Personalas privalo susilaikyti nuo smurto ar kitokio fizinio ar psichinio poveikio taikymo jų saugomiems įtariamiesiems ar

⁴⁹ Europos kalinimo įstaigų taisyklės. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (87)3, priimta 1987 m. vasario 12 ir aiškinamasis memorandumas//Strasbūras, 1987.

nuteistiesiems, taip pat privalo susilaikyti nuo bet kokio elgesio, provokuojančio jų saugomus įtariamuosius ar nuteistuosius. Priešingai, personalas privalo siekti sukelti teigiamą įtariamųjų ar nuteistųjų elgesį, rodydamas konstruktyvų požiūrį, žodžių ir veikslių pavyzdį“.⁵⁰ Taigi patikimiausia garantija prieš blogą elgesį su kaliniais bei užsiimant autoagresijos prevencija yra gerai apmokytas personalas, kuris žino, kaip adaptuoti tam tikrą priėjimą santykiuose su kaliniais. Būtina švelninti personalo ir kalinių santykių formalumą bei mažinti santykių distanciją. Tarpusavio ryšių formavimas yra esminis dalykas, įgalinantis personalą sumažinti smurtinių situacijų skaičių. Dar daugiau: tai lydima įtampos sumažėjimu bei institucijų lygio pakilimu ir nauda. Pozityvų santykių formavimas – kertinis akmuo pareigūnų profesiniame apmokyje.

Preveninės priemonės, vykdomos įkalinimo įstaigose autoagresantų atžvilgiu, priklauso nuo įstaigos, joje laikomo kontingento specifikos, personalo kvalifikacijos bei patirties ir remiasi pirmiausia individualiu darbu su tokiais asmenimis. Į autoagresijos reiškinių paplitimo prevenciją turėtų būti įtrauktos ne tik psichologinės, bet socialinės reabilitacijos, pedagoginio ugdymo ir švietimo, medicinos, apsaugos ir priežiūros tarnybos. Ši veikla turi būti aiškiai reglamentuota konkrečia darbo su autoagresantais instrukcija.

⁵⁰ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (97) 12 valstybėms – narėms „Dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymu“, priimta 600-ajame Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 1997 m. rugsėjo 10 d.//<http://www.kdmc.lt> =; prisijungimo laikas 2005-11-10.

I Š V A D O S

1. Autoagresijos prevencija yra aktualus penitencinės sistemos darbuotojų uždavinys. Ši prevencija sumažintų dezorganizuojančią žalą pataisos sistemos mikroklimatui, reabilitacinio darbo tikslams, taip pat leistų sutaupyti investuojamas lėšas ir darbuotojų laiką, teikiant medicininę, psichologinę bei reabilitacinę pagalbą autoagresantams.

2. Apibendrintai galima teigti, kad autoagresija įkalinimo įstaigose – tai tikslinis agresijos nukreipimas į save patį, išreikštas tyčiniu savęs sužalojimu įvairiais būdais, o autoagresantas įkalinimo įstaigoje – tai nuteistas ar suimtas asmuo, atliekantis autoagresyvius veiksmus, veikiamas vidinių konfliktų ir (ar) išorinių neigiamų veiksnių. Nustatytos autoagresijos rūšys: svetimkūnių rijimas; svetimkūnių sukalmimas (įstūmimas) į krūtinės ląstą, pilvo ertmę, minkštuosius audinius, paodį, lytinius organus; dirbtinės flegmonos; pjautinės ir durtinės žaizdos; kombinuoti bei kiti atvejai; jau esančio susirgimo tyčinis bloginimas (autoagresijos atmaina). Autoagresijų lokalizacija autoagresanto kūne yra įvairi. Ji priklauso nuo autoagresijos rūšies.

3. Tyrimo išvados akivaizdžiai parodė, kad *suintieji* autoagresantai – potencialiausia ir grėsmingiausia autoagresantų grandis įkalinimo sistemoje. Dešimties metų (nuo 1994 iki 2004) išnagrinėti statistiniai duomenys įrodė, kad autoagresijos dažniausiai atliekamos tardymo izoliatoriuose bei areštinėse – daboklėse. Tyrimo metu nustatyta, kad didžiausią traumų įkalinimo įstaigose dalį 1994 – 2004 metų laikotarpiu sudarė *autoagresinės traumos* (52 proc.). Buitinių ir smurtinių traumų diferenciacija buvo apsunkinta pačių ligonių nenoru atskleisti traumos pobūdžio. Autoagresijų įkalinimo įstaigose skaičius yra daug didesnis, nei užfiksuotas Laisvės atėmimo vietų ligoninės medicininiam statistiniame archyve, nes centralizuotos ambulatorinių autoagresantų statistikos nėra. Tyrimo metu išryškėjo tendencija, kad autoagresiniai veiksmai būdingi *jauniems*, iki 29 metų amžiaus asmenims. Daugeliu atveju jų autoagresyvus elgesys yra *daugkartinis*.

4. Tyrimo metu anketinės apklausos ir interviu metodais buvo nustatyti *pagrindiniai motyvai*, dėl kurių suintieji ir nuteistieji žalojosi (nurodoma pirmumo tvarka, susumavus rezultatus): dėl pareigūnų smurto (netinkamo elgesio) - (1); nesutikimas su paskirtomis nuobaudomis- (2); bėgimu nuo skolų ir smurto už jas - (3); protesto prieš įkalinimo įstaigų administraciją bei kitus pareigūnus (4); noru nors trumpam išvykti iš įkalinimo įstaigos į ligoninę - (5); bandymu nusižudyti - (6); negalėjo paaiškinti motyvų - (7); pasidavė draugų įkalbinėjimams - (8); noru pabandyti, ką tai reiškia - (9); jautė fizinį pasitenkinimą - (10); dėl narkotikų ar medikamentų poveikio - (11). Tyrimo metu nustatyta, jog iš 90 respondentų 68 apklaustieji nurodo, kad susidūrė su netinkamu pareigūnų elgesiu: pataisos įstaigos (izoliatoriaus) – 46 atvejais (67,6 proc.); policijos – 17 atvejų (25 proc.); konvojaus tarnybos – 5

atvejais (7,4 proc.). Netinkamas elgesys pasireiškė abejingumu iškilusioms autoagresantų problemoms – 26 atvejais (38,3 proc.); patyčiomis – 24 atvejais (35,3 proc.); patyrė smurtą 15 (22 proc.) bei negavo reikiamos informacijos – 3 (4,4 proc.). Atsakydami į atvirą anketos klausimą, respondentai pabrėžė nesutarimus su pataisos įstaigų administracija, bendravimo su pareigūnais problemas, pareigūnų žodinį ar fizinį smurtą, susiklosčiusias asmenines problemas, kurių vienas autoagresantas išspręsti nepajėgė. Iš atsakymų į daugelį anketos klausimų išryškėjo autoagresantų konfrontacija su pataisos įstaigų (izoliatorių) bei kitų įkalinimo įstaigų darbuotojais, iš kurių jie tikisi daugiau žmogiško supratimo bei realios praktinės pagalbos, sprendžiant jiems iškilusias problemas.

5. Tyrimo metu pasitvirtino pirmoji hipotezė, kad suimtųjų ir nuteistųjų autoagresija įkalinimo įstaigose – vienas iš būdų atkreipti dėmesį į savo problemas bei neišspręstas konfliktas su savimi bei supančia aplinka. Tyrimo rezultatai parodė, kad, būdami įkalinimo įstaigoje, respondentai susiduria su įvairiais sunkumais, kurių patys nepajėgia išspręsti, ko pasekoje šie vidiniai ir išoriniai konfliktai virsta autoagresiniais veiksmais: suimtieji ir nuteistieji įkalinimo metu išgyvena didelį artimųjų ilgesį (105); daug sunkumų sukelia netenkinančios gyvenimo sąlygos (46) bei sunkus prisitaikymas prie jų (28); juos slegia nesutarimai su įkalinimo įstaigų darbuotojais (34); daugelis pageidautų dažniau matyti savo artimuosius (23). Išnagrinėjus atsakymus į anketos klausimus, būtų galima apibūdinti pagrindines problemas, kurios sukelia vidinius ir išorinius konfliktus, sukeliančius autoagresyvų elgesį: tai konfliktai susiję su asmens asocialiu elgesiu įkalinimo įstaigoje; konfliktai, kurie susiję su įkalinimo įstaigų veiklos specifiška bei įkalintų asmenų socialine aplinka; konfliktai, kuriuos sąlygoja įkalinto asmens asmeniniai – šeimyniniai santykiai bei konfliktai, sąlygoti asmens sveikatos sutrikimų.

6. Iškelta antroji hipotezė, apie teisinių aktų, reglamentuojančių autoagresijos prevenciją įkalinimo įstaigose nekonkretumą bei šios problemos sprendimo nenuoseklumą pasitvirtino. Autoagresijos prevencija įkalinimo įstaigose yra vykdoma, tačiau ji reglamentuota nekonkrečiais veiklos dokumentais. Konkrečių, aiškiai autoagresijos prevencijos darbą reglamentuojančių teisės aktų nebuvimas padaro šią veiklą chaotiška, skirtinga kiekvienoje įstaigoje, turinčia menką prevencinę reikšmę. Autoagresijos prevencija yra viena iš Psichologinės tarnybos veiklos formų, tuo tarpu tam, kad ji būtų efektyvi ir rezultatyvi, būtina įtraukti į šią veiklą kitas tarnybas, susijusias su suimtųjų ir nuteistųjų rehabilitacija, pedagoginiu ugdymu bei švietimu, sveikatinimu, priežiūra ir apsauga. Autoagresijos prevencija reikalauja daugelio tarnybų komandinio darbo, reglamentuoto aiškia, nuoseklia ir konstruktyvia darbo su autoagresantais instrukcija ar metodika.

PASIŪLYMAI

1. *Kiekvienas* naujai atvykęs į įkalinimo įstaigą suimtas *privalomai* turi būti įvertintas kaip potencialus autoagresantas ar turįs savižudiškų ketinimų, vadovaujantis rizikai įvertinti sudarytais klausimynais ir metodikomis: Becko nevilties skalė, Savižudiškų tendencijų skalė, Savižudiškų idėjų skalė, Savižudiškų minčių ir elgesio klausimynas, Gyvenimo tikslų inventorių, Savižudiškų nuostatų klausimynas, Hamiltono depresijos skalė, Montgomery, o – Asberg depresijos įverčio skalė. Tai padėtų tiksliau įvertinti įvairius autoagresyvaus ar net savižudiško elgesio aspektus, planuoti pagalbą ir tikrinti agresyvaus elgesio proceso eigą. Įvertinimas turi būti tęstinis, t.y. kartojamas stebėjimo procese.

2. Pastaruoju metu pataisos sistemoje pastebimas konkretus tarnybų pasiskirstymas veiklos ir atsakomybės sritimis. Dažnai suimtas ar nuteistas asmuo dėl iškilusių problemų priverstas ilgai ieškoti, į ką jam reikėtų kreiptis, o pareigūnų atsakymas išspręsti problemą formuluojamas „ne jų veiklos srities kompetencija“. Vis dėl to yra pataisos sistemoje probleminių sričių, kuriose bendram darbui turi būti pajungtos daugelis įstaigų tarnybų. Autoagresijos įkalinimo įstaigose – viena iš tų problemų. Tai nėra vien tik psichologinių tarnybų rūpestis. Šioje srityje pasigendama komandinio darbo, kai kiekvienas pareigūnas imasi konkrečių priemonių ir sprendžia problemą iš esmės, neprimesdamas jos kitiems. Profilaktinis prevencinis darbas su nuteistaisiais ir suimtaisiais autoagresantais savo organizavimu ir turiniu turi jungti kartu socialines, reabilitacines, psichologines, medicinines, teises, pedagogines, režimo priemones, jis turi būti nuoseklus ir tęstinis. *Kiekvienas* įkalintas asmuo turi būti įvertintas ir aprašytas dokumentuose autoagresijos ar savižudybės rizikos požiūriu. Profilaktinis darbas bus daug efektyvesnis, jei įstaigų psichologai bendradarbiaus su būrių viršininkais, socialiniais darbuotojais, vidaus tyrimų tarnybų pareigūnais, apsaugos skyrių prižiūrėtojais. Tuo tikslu įstaigų psichologai turėtų rengti pažintinius užsiėmimus su įstaigų tarnybų darbuotojais, turinčiais kontaktą su suimtaisiais ir nuteistaisiais.

Užsiėmimų metu atkreipti pareigūnų dėmesį:

- į daugelį mitų apie įkalintų žmonių autoagresijas ir suicidinius bandymus bei paaiškinti tokių mitų klaidingumą;
- išmokti pastebėti psichologinėje krizėje atsidūrusius nuteistuosius ir suimtuosius;
- išmokti pastebėti suimtųjų ir nuteistųjų elgesio požymius, ženklus, kurie parodo galimybę įvykdyti autoagresiją ar suicidinį bandymą bei kaip į tai reaguoti;

- bet kurios tarnybos pareigūnui, bendraujant su suimtu ar nuteistu asmeniu, pastebėjus jį emociškai prislėgtą ar kitokius to asmens elgesio pokyčius, būdingus autoagresijai kilti, būtina jį tai atkreipti dėmesį bei nedelsiant informuoti įstaigos psichologinę tarnybą;

- medicinos darbuotojai užsiėmimų metu turėtų išmokyti pareigūnus teikti pirmąją pagalbą autoagresantui ar savižudžiui, kol šis asmuo pakliūs į profesionalias medikų rankas.

Pravartu įsidėmėti, jog ne tik autoagresantui ar savižudžiui reikalinga potrauminė reabilitacija. Psichologinė pagalba turėtų būti suteikta ir stresą patyrusiems pareigūnams. Tam turėtų būti numatytos konkrečios priemonės.

3. Tarnybinius tyrimus dėl suimtųjų ar nuteistųjų autoagresantų savęs žalojimo priežasčių turėtų atlikinėti Psichologinės tarnybos psichologai (jie – pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos patvirtintą tipinę eatinę struktūrą – taip pat yra pareigūnai), o ne Vidaus tyrimų tarnybos pareigūnai. Autoagresija nėra ta veika, kuria turėtų domėtis įkalinimo įstaigų Vidaus tyrimų tarnybos. Tik nustatčius faktą, jog autoagresantą autoagresijai pastūmėjo kiti asmenys, tyrimą turėtų perimti Vidaus tyrimų tarnybos pareigūnai. Kitais atvejais – autoagresija - psichologinių problemų sąlygotas veiksmas, kurį turėtų įvertinti psichologai. Tuomet tarnybinių tyrimų išvadose specialistai psichologai galės įvertinti autoagresijos motyvus bei nustatyti individualias priemones, kurių bus imamasi autoagresijos prevencijai. Į šią prevencinę veiklą tarnybinio tyrimo išvadoje reikėtų įtraukti tas tarnybas, su kuriomis susijusi autoagresanto problema. Tarnybinius tyrimus reikėtų atlikti *dėl kiekvieno* autoagresinio fakto.

4. Atsižvelgiant į žalojimosi priežastis, reikia taikyti įvairias priemones, kuriomis būtų siekiama užkirsti kelią autoagresijai: psichiatro pagalba; psichologo konsultacijos; sustiprintos individualios priežiūros užtikrinimas; pagalba sprendžiant socialines, materialines, buitines, tarpasmeninių santykių problemas; bendravimas su autoagresantų šeimomis, artimaisiais; paskyrimas į palankesnio psichologinio klimato būrius (skyrius); aiškinamasis profilaktinis darbas; potencialių žalojimosi priemonių paėmimas iš patalpų, kuriose suimtieji ir nuteistieji laikomi izoliuotai (kamos, baudos ar drausmės izoliatoriai); siautėjimo atvejais – medicininių ir specialiųjų priemonių panaudojimas. Vykdam autoagresijos prevenciją, reikia konkrečiomis priemonėmis stengtis užkirsti kelią autoagresijos pasireiškimui, o jai įvykus, siekti konstruktyviai pašalinti autoagresijos pasekmes.

SANTRAUKA

Agresija žmonių gyvenime yra dažnas reiškinys. Tačiau yra agresijos pasireiškimo rūšis, kai asmuo, dėl įvairių priežasčių negalėdamas nukreipti agresijos į išorę, nukreipia ją į save – tai autoagresyvūs veiksmai. Ypatingai ši problema aktuali izoliacijos sąlygomis – įkalinimo įstaigose.

Magistrantūros baigiamajame darbe „Nuteistųjų autoagresijų pataisos įstaigose motyvacija ir jų prevencijos galimybės“ aptariama tokia agresijos įkalinimo įstaigose rūšis, kaip autoagresijos: t.y į save nukreiptas agresyvus elgesys. Darbe nustatytos autoagresantų ir autoagresijų sampratos, autoagresijų rūšys, atlikimo mechanizmai. Apžvelgiama nuteistųjų ir suimtųjų asmenų įkalinimo įstaigose autoagresijų dinamika nuo 1994 iki 2004 metų, autoagresinių traumų dominavimas kitų traumų (buitinių, smurtinių, gamybinių) fone nuo 2000 iki 2004 metų.

Šio darbo tikslas – nustatyti nuteistųjų ir suimtųjų asmenų autoagresijų pataisos įstaigose motyvus bei tokio elgesio prevencijos galimybes. Tuo tikslu atliktas empyrinis tyrimas „Nuteistųjų autoagresijų pataisos įstaigose motyvacija“, leidusi daryti pagrindines nuteistųjų ir suimtųjų asmenų autoagresyvaus elgesio prielaidas, nustatyti autoagresantų grupių charakteristikas.

Darbe išskiriama jaunų autoagresantų, kartojančių autoagresyvius veiksmus daugelį kartų, problema.

Išnagrinėta teisinė autoagresyvių veiksmų įkalinimo įstaigose prevencinė bazė, leidusi įvertinti autoagresyvaus elgesio prevencijos galimybes. Išryškėjo negatyvus įkalinimo įstaigų tarnybų požiūris į autoagresantus bei dalyvavimo šios problemos sprendime nenuoseklumas.

Pagrindinės sąvokos: įkalinimo įstaiga, nuteisteji ir suimtieji, agresija, autoagresija, autoagresantas, svetimkūnis.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Aggression im Leben der Menschen ist eine häufige Erscheinung. Allerdings gibt es eine Art der Aggression, wenn die Person, die aus verschiedenen Gründen seine Aggression nicht nach Außenwelt richtet, sondern gegen sich selbst. Das sind autoaggressive Handlungen. Dieses Problem ist unter Bedingungen der Isolation bzw. in den Haftanstalten besonders aktuell.

In der Magisterarbeit „Motivation der Verurteilten zur Autoaggression in den Besserungsanstalten und Prävenzmöglichkeiten“ wird die Art der Autoaggression, d.h. gegen sich selbst gerichtetes Benehmen besprochen. In der Arbeit werden die Begriffe der Aggressionen und der Aggressoren, Arten der Autoaggressionen und Mechanismen ihrer Erledigung festgelegt. Ebenfalls wird die Dynamik der Autoaggressionen der Verurteilten und Verhafteten in den Haftanstalten im Zeitabschnitt von 1994 bis 2004, die Dominierung der Selbstverletzungen im Vergleich mit anderen Verletzungen (Verletzungen im Haushalt oder an der Arbeitsstelle, Gewalt) von 2000 bis 2004 beleuchtet.

Das Ziel dieser Arbeit ist die Motive zur Autoaggression der Verurteilten und Verhafteten in den Haftanstalten und die Prävenzmöglichkeiten festzustellen. Zu diesem Ziel wurde empirische Untersuchung „Motivation zur Autoaggression der Verurteilten in den Besserungsanstalten“ durchgeführt, die erlaubt hatte, wichtigste Voraussetzungen für autoaggressives Benehmen der verurteilten und verhafteten Personen zu machen und die Autoaggressoren zu charakterisieren.

In der Arbeit wird das Problem der jungen Autoaggressoren hervorgehoben, die autoaggressive Handlungen mehrmals wiederholen.

Es wurde rechtliche Grundlage zur Prävenz der autoaggressiven Handlungen in den Haftanstalten analysiert, die erlaubte, Prävenzmöglichkeiten des autoaggressiven Benehmens einzuschätzen. Bei der Untersuchung kam negative Einstellung der zuständigen Behörden auf die Autoaggressoren und ihre mangelnde Beteiligung bei der Lösung dieses Problems zum Ausdruck.

Die Hauptbegriffe: die Verurteilten, die Verhafteten, die Aggression, die Autoaggression, der Autoaggressor, der Fremdkörper.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1.LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 200, Nr. 74 – 2262.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 89 – 2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 37 – 1341.
5. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 73 – 3084.
6. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-2061(1991 12 03) „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Baudžiamojo proceso ir Pataisos darbų kodeksų pakeitimo ir papildymo“//Valstybės žinios. 1991, Nr. 36-975.
7. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr.I-551 (1994 07 19) „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Pataisos darbų ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“//Valstybės žinios. 1994, Nr.60-1182.
8. Lietuvos Respublikos kardomojo kalinimo įstatymas// Valstybės žinios, 1996. Nr. 12-313.

2.TARPTAUTINIAI DOKUMENTAI

1. Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą bei jos pirmasis ir antrasis protokolai//Valstybės žinios.1998, Nr. 86-2393.
2. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. Rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos mažinimo“.
3. Europos kalinimo įstaigų taisyklės. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R(87)3, priimta 1987 m. vasario 12 d. ir aiškinamasis memorandumas// Strasbūras, 1987.
4. Europos kalinimo įstaigų taisyklės//Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys/red. S. Simutytė.- Vilnius: LTA, 1999.
5. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. R(97)12 valstybėms – narėms „Dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymu“ (priimta 600-jame ministrų komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje 1997 m. rugsėjo 10 d.-//<http://www.kdmc.lt>.
6. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacija Nr. R(99)22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos mažinimo“.- <http://www.kdmc.lt>;
7. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą//Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys.-Vilnius:Mintis, 1991.
8. Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės//Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys/red. S. Simutytė.-Vilnius: LTA, 1999.
9. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys.-Vilnius: Mintis, 1991.
10. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

3.LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTO, SEIMO IR VYRIAUSYBĖS POJSTATYMINIAI TEISĖS AKTAI

1. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. gegužės 24 d. nutarimas „Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004-2009 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2004, Nr. 85-3081.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 24 d. nutarimas Nr. 514 „Dėl kai kurių terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdančių institucijų pavadinimų pakeitimo“ //Valstybės žinios. 2003, Nr.40-1833.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 10 d. nutarimas Nr. 1921 „Dėl darbo vietų steigimo pataisos įstaigose, valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų ir šių įmonių pastatų ir technologinių įrengimų renovacijos 2004-2006 metų programos“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 118-5303.
4. Lietuvos Respublikos teisės aktai 1918-11-16 iki 1940-06-15.- Vilnius, 1996.
5. Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. spalio 22 d. įsakymas Nr. 461 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 76: „Laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigos. Įrengimas, eksploatavimo tvarka, sveikatos priežiūra““//Valstybės žinios. 1999, Nr. 90 – 2668.
6. Sveikatos apsaugos ministro 2003 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. V-138 „Dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo vaikams“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 26 – 1054.
7. Sveikatos apsaugos ministro 2003 m. balandžio 30 d. įsakymas Nr. V-250 “Dėl somatinių ligų sąrašo patvirtinimo//Valstybės žinios. 2003, Nr. 50-2243.
8. Teisingumo ministro 2000 m. rugpjūčio 22 d. įsakymas Nr. 180 „Dėl kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 73 – 2256.
9. Teisingumo ministro 2001 m. rugsėjo 7 d. įsakymas Nr. 178 „Dėl kardomojo kalinimo vietų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 3 – 86.
10. Teisingumo ministro 2003 m. balandžio 1 d. įsakymas Nr. 86 „Dėl pataisos įstaigos psichologinės tarnybos struktūros, veiklos principų ir formų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 36-1602.
11. Teisingumo ministro 2003 m. birželio 4 d. įsakymas Nr. 168 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 57 – 2566.
12. Teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 76 – 3498.
13. Teisingumo ministro 2004 m. sausio 30 d. įsakymas Nr. 1R-27 „Dėl narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės laisvės atėmimo vietose koncepcijos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2004, Nr. 23-724.
14. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus 2000 m. lapkričio 13 d. įsakymas Nr. 30 „Dėl auklėjamojo darbo su asmenimis, atliekančiais laisvės atėmimo bausmę, metodinių rekomendacijų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 99 – 3158.
15. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2005 m. liepos 4 d. įsakymas „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2005. Nr. 89-3361.
16. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2003 m. rugsėjo 24 d. direktoriaus įsakymas Nr. 4/07-174 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2001 m. gruodžio 27 d. įsakymo Nr. 112 “Dėl asmenų, kuriuos rengiamasi paleisti iš laisvės atėmimo vietų, teisinio ir socialinio švietimo programos patvirtinimo“ pakeitimo.// Valstybės žinios. 2003, Nr. 92 – 4182.
17. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2004 m. gegužės 24 d. direktoriaus įsakymas Nr. 4/07-132 „Dėl tipinės naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programos ir tipinės nuteistųjų integracijos į visuomenę programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2004, Nr. 87 – 3192.

18. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2005 m. liepos 4 d. direktoriaus įsakymas Nr. 4/07-132 „Dėl pataisos įstaigos psichologinės tarnybos dokumentacijos pildymo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 89 –3362.

4.SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija/ redakt.V.Banaitis ir kt.- Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija, 2001.
2. Aucher T. Strauss V.L. Psichoanalizės terminų žodynelis. Vaga, 2003.
3. Bandzevičienė R. Nuteistųjų nuostatos socialinei integracijai svarbių reiškinių atžvilgiu.//Socialinis darbas, 2002. Nr. 2(2). P. 125-133.
4. Bandzevičienė R. Savireguliacija ir streso įveikimas.- Vilnius. Arėjas, 1994.
5. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes.-Vilnius: Mintis, 1992.
6. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1972.
7. Dembinskas A. Žukauskas G.P. Kolektyvinė mokslinė studija. Teisininkams apie stresą.- Vilnius.LTU, 2000.
8. Dembinskas A. Daškevičius K. Marcinkevičienė J. Ir kiti. Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija (agresion and violence-mental norm and pathology). - Vilnius. PĮ “Biuro projektai”, 2001.
9. Dermontas J. Liutikas R. Pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų konstruktyvioji sąveika//Socialinis darbas. 2002, Nr.2.
10. Dilingas H., Reimeris Ch. Psichiatrija ir psichoterapija. - Vilnius: Avicena, 2000.
11. Dzegoraitis A. „Lietuvos kalinių globos draugijos valdybos nariai“- // Kryžkelė, 2003/2.
12. Durkheim E. Savižudybės. - Vilnius. Pradai, 2002
13. Edwin S. Schneidman. Savižudžio sąmonė.- Vilnius, ALK, 2002.
14. Foucoult M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas.-Vilnius: Baltos lankos, 1998.
15. Frankl V.E. Žmogus ieško prasmės (vis vien sakyti gyvenimui taip)//Logoterapijos santrauka. –Vilnius. Katalikų pasaulis, 1997.
16. Gailienė D. Savižudybės Lietuvoje: socialiniai psichologiniai paplitimo aspektai ir prevencijos modelis: habilitacinis darbas: socialiniai mokslai.- Kaunas, 2000.
17. Gailienė D. Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje.- Vilnius. Tyto Alba, 1998.
18. Gilligan J.Smurto prevencija.-Vilnius.Eugrimas,2002.
19. Jovaiša L. Pedagogikos terminai.// Kaunas. Šviesa, 1993.
20. Juodraitis A. Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos.- Šiaulių universiteto leidykla, 1999.
21. Juozulynas A. Narkauskaitė L. Mikelėnas V ir kiti. Narkotikų ir kitų psichoaktyvių medžiagų vartojimas Lietuvos įkalinimo įstaigose.// Sveikatos mokslai. 2004. Nr.3. P. 25-28.
22. Justickis A. Bendroji ir teisės psichologija:vadovėlis. –Vilnius: MRU leidybos centras, 2004.
23. Kučinskas V. Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai:studijų knyga.//Klaipėda. KU leidykla, 2000.
24. Kubler-Ross E. Apie mirtį ir mirimą.- Katalikų pasaulis, 2001.
25. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras: 1-5 dalys:(1-183 straipsniai)/ J. Blaževičius, D. Usik, G. Švedas.-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
26. Leongard K. Akcentuotos asmenybės.- Berlynas, 1968.
27. Makejev A. Psichinių anomalijų esmė ir charakteristika.- Vilnius. LPA, 2000.
28. Martišius V. Psichologijos metodai.- Vilnius. Egalda, 1999.

29. Navaitis G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos.- Vilnius. LTA, 1997.
30. Poznišev,as S. V. Nusikaltėlių baudimas ir taisyimas (penitenciarinio mokslo pagrindai).-Kaunas-Marijampolė: Dirva, 1939.
31. Psichologijos žodynas. Red. R. Augis ir kt.– Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1999.
32. Radavičius L.E. Teisės psichiatrijos istorija ir dabartis: monografija.- Vilnius: MRU leidybos centras, 2004.
33. Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys/red. S.Simutytė/- Vilnius: LTA, 1999.
34. Suslavičius A. Valickas G. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams.- Vilnius: LPA, 1999.
35. Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Mokymo priemonė.- Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
36. Tarptautinių žodžių žodynas//III tomas, Alma litera, Vilnius, 1985.
37. Teisiniai medicininiai smurto aspektai. – Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.
38. Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas: disertacija. – Vilnius: LTU, 2003.
39. Uscila R. Aukos ir nusikaltėlio inversija: viktimologinė analizė// Jurisprudencija.- 2003, t. 47(39);
40. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. -Vilnius: LTA, 1997.
41. Vileikienė E. Gečėnienė S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui.// NPLC, Vilnius. 1999.
42. Verena K. Atsisveikinimas su aukos vaidmeniu: gyventi savo gyvenimą. -Vilnius, Dialogo kultūros institutas, 2002.
43. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys.-Vilnius: Mintis, 1991.
44. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių domuentų rinkinys.-Vilnius:Mintis,1993.
45. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius, 1996.
46. Agression. Slownik wyrazow obcych.- Warschawa, 1977.
47. Cooke D.J. ,Baldwin P.J., Howison J.Psychology in Prison.- London,1990.
48. Badura A., Walters R.H.- Agresja w okresie dorastania.- Warschawa. PWN, 1968.
49. Davis S. Violence by Psychiatric Inpatients:a Review.- Hosp.Community Psichiatriy, 1981.
50. Kosewski A. Agresywni przestępcy.- Wiedza Powszechna, 1977.
51. Wolska A. Wybrane problemy opiniodawstwa psychologicznego w sprawach o moralne i fizyczne się nad rodziną.- Katowice. Anima, 1998.
52. Wolska A. Sprawcy przestępstw agresywnych.- Szczecin, 1999.
53. Wolska A. Psychologiczne czynniki ryzyka popelnienia czynu agresywnego.- Szczecin, 1999.
54. Амбурова М.И. Предложения о мерах медико-профилактического воздействия на осужденных к лишению свободы, характеризующихся агрессивным и аутоагрессивным поведением и нуждающихся в лечении.
55. Андрееenkova В. П. Проблемы социализации личности//Социальные исследования.- Москва. Наука, 1970.
56. Антонян Ю. М. Бородин Р.В. Преступность и психические аномалии.- Москва. Наука, 1987.
57. Антонян Ю.М. Голубев В.П. Квашиc В.Е. и др. Некоторые отличительные особенности личности неосторожных преступников//Личность преступников и индивидуальное воздействие на них. Сборник научных трудов.
58. Беркович Леонард. Агрессия причины, последствия и контроль. Секреты причин насилия. - Москва, 1998.
59. Бэрон Р. Ричардсон Д. Агрессия. - Питер, 2000.

60. Волков В.Н. Медицинская психология в ИТУ.-Москва. Юридическая литература, 1989.
61. Гернет М. Н. История царской тюрьмы.- Москва, 1961.
62. Гришина Н.В. Психология конфликта.- Питер, 2003.
63. Диагностика симуляций, аграваций, диссимуляций и членовредительства в условиях исправительно-трудовых учреждений. Медицинские рекомендации.- Казань, 1982. Мед.отдел МВД СССР.
64. Еникеев М.И. Общая социальная психология.- Москва, Приор. 2002
65. Казанцев В.Н. Особенности изучения мнений осужденных в ИТУ.-Рязань. 1982.
66. Коллектив авторов (составитель и научный редактор – Дебольский М. Г.) Научно – методические основы оказания психологической помощи осужденным.-Москва. Права человека, 2001.
67. Кудрявцев И.А. Ратинова Н.А. Криминальная агрессия.- ИМУ, 2000.
68. Леонгард К. Акцентированные личности. -Эксмо. 2002.
69. Олейник А.Н. Тюремная субкультура в России от повседневной жизни до государственной власти. -Москва, Инфра, 2001.
70. Пирожков В.Ф. Криминальная психология. -Москва, Ось-89. 1998
71. Пирожков В.Ф. Глоточкин А.П. Психологические основы режима.- Москва, 1968.
72. Пуховский Н.Н. Психологические последствия чрезвычайных ситуаций.- Москва. 2000.
73. Струцков Н.А. Криминология и проблема личности преступника.- Москва. 1979.
74. Тюремны и колонии России. Народная юридическая энциклопедия. - Москва,1998.

5. INTERNETO SVETAINĖS

1. <http://www.lt.wikipedia.org/wiki/savizala;>
2. <http://www.lt.efactory.pl/savizala;>
3. <http://www.penitentiarynet.org>
4. <http://www.bodzap.by.ru/genpry;>
5. <http://www.education.ktu.lt/zurnalas;>
6. <http://www.cpt.coe.int/lang/lit/ltu-standards.doc;>
7. <http://www.kdmc.lt;>
8. [http://www.kalejimudepartamentas.lt.](http://www.kalejimudepartamentas.lt)

ANKETA

Gerbiamasis,

Maloniai prašau Jūsų dalyvauti atliekamame tyrime ir atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti Lietuvos įkalinimo įstaigose laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų savęs žalojimo (autoagresijų) motyvus, pagrindines problemas, sukeliančias savęs žalojimo veiksmus bei numatyti galimybę padėti save žalojantiems asmenims.

Tyrimo metu gauti duomenys padės siekti didesnės teikiamų laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims paslaugų kokybės.

Anketoje daugiausia klausimų, į kuriuos pateikiami keli atsakymų variantai, todėl Jums tereikia ratuku pažymėti labiausiai Jūsų nuomonę atspindintį variantą. Kai kuriuose klausimuose galima keliais žodžiais ar sakiniais išreikšti savo nuomonę.

Taip pat būčiau dėkinga už Jūsų pareikštą nuomonę anketos pabaigoje. Anketa yra anoniminė, todėl nei vardo, nei pavardės rašyti nereikia.

Dėkoju už nuoširdžius atsakymus.

1. Kiek Jums metų?

..... metų.

2. Koks Jūsų išsilavinimas?

- ✓ Pradinis
- ✓ Vidurinis
- ✓ Profesinis vidurinis (PTM)
- ✓ Aukštesnysis
- ✓ aukštasis

3. Kokiam laisvės atėmimo laikotarpiui esate nuteista?

- ✓ Iki 1 metų
- ✓ Iki 3 metų
- ✓ Iki 5 metų
- ✓ Iki 10 metų
- ✓ Daugiau kaip 10 metų

4. Kelintas yra šis Jūsų teistumas?

- ✓ Pirmas
- ✓ Antras
- ✓ Trečias
- ✓ Ketvirtas ir daugiau

5. Kokia Jūsų šeimyninė padėtis?

- ✓ Vedęs
- ✓ Nevedęs
- ✓ Išsiskyręs
- ✓ Gyvenu nesusituokęs

6. Kur Jūs gyvenote iki įkalinimo?

- ✓ Vilniuje; Kaune; (Pabraukti reikiama)
- ✓ Šiauliuose; Panevėžyje; Klaipėdoje (pabraukti reikiama)
- ✓ Rajono centre _____ (kokiamė)
- ✓ Miestelyje _____ (kokiamė)
- ✓ Kaime _____ (kokiamė)
- ✓ Kitur _____ (įrašykite)

7. Ar sutinkate su teismo nuosprendžiu?

- ✓ Taip
- ✓ Ne
- ✓ Iš dalies
- ✓ Kita _____ (įrašykite)

8. Kokie jausmai Jus dažniausiai aplanko įkalinimo įstaigoje?

(galite pažymėti iki 3 variantų)

- ✓ pyktis
- ✓ neviltis
- ✓ susitaikymas
- ✓ kerštas
- ✓ agresija

9. Su kuriais išvardintais sunkumais susidūrėte įkalinimo įstaigoje?

(galite pažymėti iki 3 variantų)

- ✓ Sunku adaptuotis laisvės atėmimo sąlygomis
- ✓ Ilgitės artimųjų
- ✓ Nesutarimai su pataisos įstaigos darbuotojais
- ✓ Netenkina gyvenimo sąlygos
- ✓ Per maža pasimatymų su artimaisiais
- ✓ Neįprastos režimo sąlygos
- ✓ Nuteistųjų kastos
- ✓ Nesusidūrėte
- ✓ Kita (įrašykite) _____

10. Ar atlikdama laisvės atėmimo bausmę turėjote minčių sužaloti save?

- ✓ Taip
- ✓ Ne

11. Ar apnikdavo mintys apie savižudybę?

- ✓ Taip
- ✓ Ne

12. Kiek kartų atlikdamas laisvės atėmimo bausmę esate save žalojęs?

- ✓ Vieną
- ✓ Du
- ✓ Tris
- ✓ Keturis ir daugiau

13. Save žalodamas Jūs:

(galite pažymėti iki 3 variantų)

- ✓ Protestuojate prieš (įrašykite)_____
- ✓ Jaučiate fizinį pasitenkinimą
- ✓ Negalite paaiškinti motyvų
- ✓ Norite nors trumpam išvykti iš įkalinimo įstaigos į ligoninę
- ✓ Bėgate nuo skolų ir smurto už jas
- ✓ Nesutinkate su paskirta nuobauda
- ✓ Pasidavėte draugų įkalbinėjimams
- ✓ Norėjote pabandyti, ką tai reiškia
- ✓ Dėl pareigūnų smurto
- ✓ Dėl narkotikų ar medikamentų poveikio
- ✓ Bandėte nusižudyti
- ✓ Kita (įrašyti)_____

14. Atsakykite į 14 ir 15 klausimus, jei žalojote save dėl pareigūnų smurto. Dėl kurios grandies pareigūnų elgesio tai darėte?

- ✓ Policijos
- ✓ Konvojaus tarnybos
- ✓ Pataisos įstaigos (izolatoriaus)

15. Kuo pasireiškė pareigūnų netinkamas elgesys?

- ✓ Negavote reikiamos informacijos
- ✓ Iš Jūsų tyčiojosi
- ✓ Buvo abejingi Jūsų problemoms
- ✓ Patyrėte smurtą

16. Save žalojote:

- ✓ Spontaniškai
- ✓ Gerai apgalvojęs

17. Ar žalodamasi pagalvodavote apie neigiamas pasekmes savo sveikatai?

- ✓ Taip
- ✓ Ne
- ✓ Galvoju, kad sveikatai tai nepakenks

18. Ar teko girdėti apie mirties dėl savęs žalojimo atvejus?

- ✓ Taip
- ✓ Ne

19. Ar žinojimas, kad savęs žalojimas gali baigtis mirtimi, nesulaikė Jūsų nuo autoagresijos?

- ✓ Būdavo, taip
- ✓ Ne
- ✓ Žinau, tačiau tuo metu buvau priverstas taip elgtis
- ✓ Žinau kaip tai saugiai atlikti, todėl nebijau taip elgtis

20. Ar dėl savęs žalojimo Jus konsultavo psichologas ar gydytojas psichiatras?

- ✓ Taip
- ✓ Ne
- ✓ Aš pats atsisakiau

21. Kam labiausiai patikėtumėte savo problemas?

- ✓ Artimiesiems
- ✓ Kitiems nuteistiesiems
- ✓ Pataisos įstaigos darbuotojams (įrašykite, kuriai tarnybai konkrečiai)_____
- ✓ Niekam nepatikėtumėte

22. Ar žalojote save laisvėje?

- ✓ *Taip*
- ✓ *Ne*

23. Ar žalodams save Jūs išsprendėte problemas, dėl kurių taip pasielgėte?

- ✓ *Taip*
- ✓ *Trumpam*
- ✓ *Problemos liko neišspręstos*

24. Ar Jūs dirbate įkalinimo įstaigoje?

- ✓ *Taip*
- ✓ *Ne, nes (įrašykite)_____*

15. Ką daugiausiai veikiate laisvalaikiu?

- ✓ *Sportuoju*
- ✓ *Skaitau*
- ✓ *Kita (įrašyti)_____*

Jei norite, galite pateikti savo atskirą nuomonę apie savęs žalojimo motyvus. Ji būtų labai naudinga ir padėtų plačiau įsigilinti į nagrinėjamą temą. Pasidalinkite savo mintimis, ką reikėtų keisti ar atlikti, kad save žalojantys asmenys pasirinktų kitus problemų sprendimo būdus.

Mykolo Romerio universiteto
Socialinės politikos fakulteto
Teisės ir penitencinės veiklos studijų
II kurso magistrantė

Laisvės atėmimo vietų ligoninės darbuotoja
Marija Tamulevičienė

II priedas

6 lentelė. Alytaus PN autoagresantų hospitalizacija nuo 2004-01-01 iki 2004-12-31

Eil. Nr.	Ligos istorijos Nr.	Initialai, gim. Metai	Teistumas, laisvės atėmimo laikotarpis	Gydymosi stacionare laikas	Lova-dienų skaičius	Diagnozė
1	2	3	4	5	6	7
1.	4/74	V.J. 1982 m.	IV, 10 m.	2004-01-13- 2004-01-20	7	Kairio dilbio pjautinė žaizda. Autoagresija. Anemija (išsivystė nukraujavus.)
2.	4/593	V.N. 1979 m.	IV, 9 m.	2004-03-09 2004-03-16	7	Metaliniai svetimkūniai žarnyne (prarijo). Autoagresija. Pasišalino be operacijos.
3.	4/823	V.T. 1975 m.	V, 4 m.	2004-04-06 2004-04-20	14	Svetimkūnis pilvo ertmėje (adata, įsidūrė). Autoagresija. Operuotis atsisakė.
4.	4/1015	V.T. 1975 m.	V, 4 m.	2004-04-27 2004-05-11	14	Svetimkūnis pilvo ertmėje. (Adata, pūliuoja pilvo siena). Autoagresija. Operuotis atsisakė.
5.	4/1016	K.R. 1984 m.	VII, 3m. 2 mėn.	2004-04-27 2004-05-04	7	Svetimkūniai pilvo sienoje. Autoagresija. Operuotis atsisakė.
6.	4/1017	S.Ž. 1977 m.	III, 12 metų	2004-04-27 2004-05-11	14	Svetimkūniai skrandyje. Autoagresija. Numatytas išrašyti 05-04, apsipylė pėdą karštu vandeniu. Išrašytas 2004-05-11.
7.	4/1142	K.R. 1984 m.	VII, 3 m. 2 mėn.	2004-05-11 2004-05-18	7	Svetimkūniai pilvo sienoje. Autoagresija. Operuotis atsisako.
8.	4/1258	M.A. 1983 m.	VII, 5 m. 6 mėn.	2004-05-25 2004-06-01	7	Svetimkūniai abiejose blauzdose. Autoagresija. (3 vielos po 1,5 – 2,5 cm.) Operuotis atsisako.
9.	4/1310	T.M. 1975 m.	V, 4 m.	2004-06-01 2004-06-15	14	Svetimkūniai pilvo sienoje. Autoagresija. (3 metaliniai svetimkūniai- vielos – 7 cm., 7 cm., 5,5 cm.) Operuotas.

10.	4/1315	S.Ž. 1977 m.	III, 12 m.	2004-06-01 2004-06-08	7	Deš.krūtinės laštos pusės svetimkūnis (metalinis svetimkūnis – strypas 8 cm.) Autoagresija. Operuotas.
11.	4/1315	K.R. 1984 m.	VII, 3m. 2 mėn.	2004-06-01 2004-06-08	7	Pilvo sienos svetimkūniai. Autoagresija. (metalinis strypas 4,5 cm., ir 6 cm. virbalas). Operuotas.
12.	4/1350	J.G. 1978 m.	VII, 3 m.	2004-06-08 2004-06-29	21	Dešinės krūtinės pusės svetimkūnis. Autoagresija. (Metalinis strypas – 8 cm.) Po operacijos išsivystė pneumonija.
13.	4/1351	B.I. 1979 m.	III, 3 m.	2004-06-08 2004-06-29	21	Dešinės krūtinės pusės svetimkūnis. Autoagresija. (Metalinis strypas – 8 cm.) Po operacijos išsivystė pneumonija.
14.	4/1398	A.J. 1979 m.	VII, 2 m. 3 mėn.	2004-06-14 2004-06-29	15	Dešinės pleuros ertmės svetimkūnis. Autoagresija. (Metalinis strypas – 6 cm.) Po operacijos išsivystė pneumonija.
15.	4/1467	B.V. 1983 m.	VIII, 4 m.	2004-06-22 2004-07-27	35	Skrandžio svetimkūnis. „Žiogelis“ prievarityje (skrandžio sritis), viela dešinėje klubinėje srityje po oda (3 cm.) Autoagresija. Operuotas.
16.	4/1510	S.A. 1985 m.	IV, 5 m.	2004-06-29 2004-07-13	14	Pilvo sienos svetimkūnis (2 vielos po 2,5 ir 3 cm.) Autoagresija. Operuotas.
17.	4/1512	K.R. 1984 m.	VII, 3 m. 2 mėn.	2004-06-29 2004-07-13	14	Pilvo sienos svetimkūniai. (2 varinės vielos ir vinis). Autoagresija. Išvykęs prieš 3 savaites po autoagresijos operacijos vėl susižalojo. 1 vinį ištraukė PN, kitų rentgeno metu nematyti.
18.	4/1662	K.R. 1984 m.	VII, 3 m. 2 mėn.	2004-07-20 2004-08-17	28	Skrandžio svetimkūnis – „žiogelis“. Autoagresija. 2004-08-02 bandyta ištraukti fibrogastroskopu, nepavykus – operacija 2004-08-03- laparatomija.

19.	4/1732	A.V. 1982 m.	II, 1 m. 10 mėn.	2004-07-27 2004-08-03	7	Kairio riešo svetimkūnis (viela). Autoagresija. Vinį į riešą įsivare 1999 metais, atvyko operuotis po 5 metų dėl kompliakacijų.
20.	4/1786	B.V. 1983 m.	VIII, 4 m.	2004-08-03 2004-08-24	21	Skrandžio svetimkūnis ("žiogelis"). Autoagresija. Operuotas, laparatomija.
21.	4/1839	V.T. 1975 m.	V, 4 m.	2004-08-10 2004-08-24	14	Skrandžio svetimkūniai – 2 „žiogeliai“. Kairėje pusėje pilvo paodyje (sienelėje) metaliniai svetimkūniai – vielos 4 – 2,5 cm. Autoagresija. Operuotas, laparatomija, gastrostomija.
22.	4/1840	T.E. 1981 m.	VII, 1 m. 3 mėn.	2004-08-10 2004-08-17	7	Skrandžio svetimkūnis – viela su izoliacija. Autoagresija. Operuotis atsisakė.
23.	4/1931	S.M. 1979 m.	IV, 7 m. 9 mėn.	2004-08-24 2004-09-07	7	Pilvo ertmės apačioje 5 cm. metalinis svetimkūnis. Autoagresija. Operuotas.
24.	4/2078	T.V. 1975 m.	V, 4 m.	2004-09-14 2004-10-12	28	4 metaliniai svetimkūniai pilvo ertmėje, dvi vielos skrandžio prievarityje ir 2 „žiogeliai“ 12-tėje žarnoje. Autoagresija. Operuotas, laparatomija.
25.	4/2203	T.E. 1981 m.	VII, 1 m. 3 mėn.	2004-09-28 2004-10-26	28	Pilvo sienos svetimkūniai. Autoagresija. Operuotas, komplikacijos dėl žaidų supūliavimo
26	4/2357	T.M. 1975 m.	IV, 4 m.	2004-10-19 2004-11-02	14	Svetimkūniai skrandyje ir pilvo sienelėje (paodyje). Iš skrandžio pašalinoma savaime. Autoagresija. Operuotis kitus svetimkūnius atsisakė.
27.	4/2583	T.M. 1975 m.	IV, 4 m.	2004-11-16 2004-11-23	7	Atvyko pakartotinai dėl svetimkūnių pilvo sienelėje, kurie buvo nustatyti 2004-10-19. Nuo tyrimo rengenu atsisakė, operuotis taip pat. Daugiau savęs žaloti nenori, tačiau iki laisvės atėmimo termino pabaigos (2004-12-24) dar atvažius, nes turi problemų. Šis ligonis per 2004 metus iš Alytaus PN dėl autoagresijų

						atvyko 7 kartus. Dar vieną kartą buvo atvykęs iš Lukiškių TI-K, būdamas kalinamasis, gydėsi nuo 2004-07-08 iki 2004-07-27 (14 lovadienių). Viso per 2004 metus – 8 kartai.
28.	4/2698	Ž.R. 1981 m.	IX, 2 m.	2004-11-30 2004-12-14	14	Kepenų skiltyje - adata 4 cm.; skrandyje 2 „žiogeliai“ ir kabutė nuo lovos; akloje žarnoje 2 viny, skersinėje žarnoje trys metaliniai svetimkūniai – kabutės nuo lovos; mažajame dubenyje keli smulkūs metaliniai svetimkūniai. Iš virškinamojo trakto svetimkūniai pasišalino savaime, kiti – liko. Operuotis atsisakė.
29.	4/2699	B.M. 1979 m.	V, 4 m.	2004-11-30 2004-12-14	14	Adatos nuolauža 3 cm. tarpuplautyje; 1 cm. viela ir 0,5 cm. adatos nuolauža pilvo sienoje. Autoagresija. Operuotis atsisakė.

III priedas

Autoagresantų atsakymai į atvirą anketos klausimą (kalba netaisyta – aut.)

1. „Mano atveju. Aš savęs žiauriai nekenčiu. Priežasčių čia daugybė, bet dažniausiai manęs niekas nesupranta. Ir skaitau aš save bjauriu ančiuku. Aš tiesiog neesu toks kaip kiti, kaip dauguma. Ir turiu tokių bruožų, kurie šiuolaikiniams kaliniams nepatinka. Kurie šūkauja apie „paniatijas“, bet net nenutuokia, kas tai yra. Veidmainių banda“.

2. „Save žaloti priverčia tai, kad esi visų atstumtas, užmirštas, niekam nereikalingas žmogus. Nori įsigyti sau reikiamą daiktą, o kas čia tau jį duos. Reikia dirbti. Bet kad ir pačiam žmogui norint dirbti kokį darbėlį, jo niekas neduoda ir neišleidžia į darbą. Man čia sėdint bendravimo trūksta, televizoriaus. Bet iš kur jį gauti, jei niekas nepadeda ir nenori suprasti, niekas nelanko. Esu likęs vienišas. Mano manymu, žmonės turėtų baigti vieni kitus išskirinėti pagal kastas. Tai reikia panaikinti. Žmonės turi būti lygūs ir elgtis žmoniškai“.

3. „Jei kilusius nesutarimus, problemas žūt būt esi linkęs išspręsti, o ne nusileisti, ar leisti žeminti save, o visi metodai jau yra išbandyti, tuomet nieko kito nebelieka. Aš esu linkęs apginti pats save, savo savigarbą, orumą, nežiūrint į tai, kad esu kalinys. O padarysiu aš tai taip, kaip mokėsiu. Kaip moku, taip ir šoku. Ne visi gi vienodi.“

4. „Šito dalyko nepakeisi, žmogaus jausmų taip pat. Jeigu tai darau, tai iš nevilties ir pykčio pačiam sau“.

5. „Aš save sužalojau girtas, tik atsipeikėjęs supratau, ką padariau. Sau negalėjau atleisti, norėjau mirti, bet neišėjo. Gailiuosi, kad nemiriau, nes negaliu su šituo susitaikyti. Ir kaip gyventi toliau? Dar esu kalėjime, bet kai nuteis, nežinau, kas bus toliau. Viena žinau, kad zona – ne man ir aš nežinau ką daryti. Ačiū, kad domitės“.

6. „Asmeniškai aš tai darau nuo vienatvės. Yra toks išsireiškimas „sienos spaudžia“. Tačiau tuo metu neturėjau nei TV, nei kompiuterio, nei knygu, nei radijo. Buvau kvailas, kad pasidaviau jausmų proveržiams“.

7. „Daugiausiai problemų sukelia kalėjimo prižiūrėtojai, kadangi kai būna konfliktai kameroje ir prašai korpusinio išvesti, tai jie net neatkreipia dėmesio. Štai dėl to daugiausia

kaliniai ir žalojasi, pjaustosi ir bando kartis. Manau, jei prižiūrėtojai kreiptų dėmesį į prašymus, tokių veiksmų būtų mažiau“.

8. „Išskirtiniu atveju nuteistieji tikrai nemato ar neturi kitos išeities, kaip išspręsti savo problemas, tik susižaloti. Dažniausiai po to gailiuosi, bet tai jau būna vėlu“.

9. „Dažniausiai tereikia išklausyti ir tarti šiltą žodį, leidžiant susivokti savose problemose bei nukreipti reikiama linkme.“

10. „Reikėtų, kad administracija greičiau spręstų problemą ar pasiūlytų sprendimų variantus. O dabar nežinau...“.

11. „Nuteistieji jaučia psichologinę spaudimą iš įkalinimo įstaigos kai kurių pareigūnų. Tyčiojasi, kad esi per lėtas, arba nepajėgus kažką padaryti. Tai ir susidaro situacija, kai turi arba pats žalotis, arba kitus sužaloti“.

12. „Mes čia ne žvėrys, o žmonės. Kol nesusipjaustai, tol tavęs niekas nemato ir negirdi. Tai padeda, kai nieko negali padaryti. Tik kai susižaloji, dėmesį atkreipia į tavo problemas, o taip sakyk ką nori“.

13. „Savęs žalojimas, manau, yra blogai, bet būna atvejų, kai kitaip neišeina. Būna atvejų, kai bandai pareigūnui pasakyti tiesą, sutinki, kad nusikaltai, bet ne ant tiek, kaip tave nori nubaust. Čia manau padės tik savęs žalojimas, ar net savižudybė“.

14. „Mama liko viena. Neseniai operavo. Vėžys. Nežinau, ar spėsiu grįžti, kol bus gyva. Ką daryti, kai jos nebus? Nebus kur prisiglausti. Gal galėtų nors kelioms dienoms išleisti namo mamai padėti. Juk kodekse yra apie atostogas parašyt, bet dar negirdėjau, kad kas būtų išėjęs. Aš niekur nebėgsiu.“

15. „Iš įstaigos darbuotojų pusės daug neteisybės ir norėdami kažko pasiekti arba atkreipti dėmesį mes nerandame kaip tai kitaip padaryti. Vieni psichologai šios problemos neišspręs. Turi keistis pačių prižiūrėtojų požiūris į mus, bendravimo forma su mumis. Ir dar: kai bus viskas teisinga iš prižiūrėtojų pusės, kai pradės normaliai maitinti ir teikti pilną medicininį aptarnavimą, tada ir nuteistieji bus švelnesni, o žalosis tik psichiniai ligoniai“.

16. „Jeigu tu save žaloji, galvodamas kažką pasiekti, tai gal ir beprasmiška. Bet kai sėdi tarp keturių sienų KTP ar kur kitur ir tave provokuoja administracija, tai tuomet kitaip neišeina. Čia ir taip įtemptas gyvenimas, ypač, kas ilgiau sėdi. Žaloji save ir galvoji, kaip bus taip bus. O direktorius dar pasako, nors galvą nusipjauk, man neįdomu. Nuo to viskas ir prasideda. Ką man daryt?“.

17. „Žaluojsi dėl administracijos nedėmesingumo ir grubaus elgesio. Pagrindė dėl to problemos“.

18. „Mane dažnai skriaudžia kiti nuteistieji. Skūstis negaliu, nes bus blogiau. O pareigūnai mato, bet nieko nedaro. Tuomet susižaloju. Taip darau dažnai. Iki šiol dar niekas nepaklausė, kodėl taip darau. Čia niekam neįdomu. Net medikams.“

19. „Man pirštą amputavo LAVL. Grįžau į zoną. Pradėjo skaudėti. Ėjau pas gydytojus, sakiau. Sakė, kad simuliuoju, nieko ten nėra. Kai negalėjau iškęsti, nuėjau pas daktarę, paėmiau nuo jos stalo žirkles ir smeigiau sau į ranką. Kai pasipylė kraujas su pūliais, patikėjo. Aš vėl LAVL. Kitaip būčiau neatvažiavęs ir iki šiol kentėjęs“.

20. „Aš jau aštunti metai zonoje. Stogas važiuoja. Darbo neturiu, neturiu iš ko įsigyti reikalingų daiktų. Jaučiuosi ne toks kaip visi. Žaluojsi dažnai. Nors į ligoninę nuvažiuoju.“